

PANNON

LIKÓB

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

200 éve született Deák Ferenc

2003

II.
NEGYEDÉV

*A Deák-család 2003-ban
felújított kúriája Kehidán*

PANNON

LŰKÖK

K U L T U R Á L I S F O L Y Ó I R A T

8. évfolyam, 2. szám

2003. II. NEGYEDÉV

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bogár Imre (Zalaegerszeg), Kiss Gábor (Zalaegerszeg), Müller Róbert (Keszthely),
Papp Ferenc (Nagykanizsa), Szántó Endre (Hévíz), Vajda László (elnök)

SZERKESZTŐSÉG

PÉNTEK IMRE
főszerkesztő

BENCZE LAJOS (Szlovénia)
főszerkesztő-helyettes

BONCZ BARNABÁS, CZUPI GYULA, KISS GÁBOR,
KOSTYÁL LÁSZLÓ, MOLNÁR ANDRÁS, SZÁLINGER BALÁZS, TAR FERENC
szerkesztők

MUNKATÁRSAK

Tóth Imre, Kabdebó Tamás (Newcastle, Írország), Major-Zala Lajos (Pensier, Svájc), Makkai Ádám (Chicago, USA), Várdy Béla (USA)

FERENCZ GYŐZŐ
olvasószerkesztő

TÁNCZOS KATALIN
kiadói titkár

Készült Hévíz, Keszthely, Nagykanizsa, Zalaegerszeg és Zala megye önkormányzatának,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatásával.
Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1219-6886

Szerkesztőségi cím:

Deák Ferenc Megyei Könyvtár, 8900 Zalaegerszeg, Deák Ferenc tér 6.

E-mail: pannont@dfmk.hu

Telefon: 92/311-341/12

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Felelős kiadó: Lackner László

Előfizethető a Zalavölgye takarékszövetkezet III. sz. fiókja Zalaegerszeg 75500801-10001882 sz. számláján,

vagy a kiadó címén, rózsaszín postai utalványon: Pannon Tükör

(Zalatour Kft. címén), 8900 Zalaegerszeg, Kovács K. tér 1.

E-mail: zalatour@zalasam.hu

Az egyes számok ára: 300 Ft. Előfizetési díj egy évre: 1000 Ft.

Nyomda előkészítés és nyomdai munkák:

Gura Nyomda Bt., Zalaegerszeg, Bánya u. 2. E-mail: gurabt@axelero.hu

"Tisztelem én a közvélemény hatalmát, s tudom, hogy az oly hatalom, mely vagy elsodor, vagy eltipor... De van egy hű barátom, kinek szava még a közvélemény szavánál is fontosabb előttem, kivel én soha nem alkuszom, mert parancsát szentnek tartom, s kinek neheztelését magamra nézvést a legsúlyosabb csapásnak tekinteném, és ezen hű barátom: önlelkiismeretem."

Deák Ferenc: Az első felirati javaslat, 1861. május 13.

Tartalomjegyzék

Összeállítás Deák Ferenc születésének 200. évfordulója alkalmából

Péntek Imre: Jelenetek Deák Ferenc életéből (1854-1867)	3
Verses, zenés történelmi dokumentumjáték	
Pajkossy Gábor: Deák Ferenc öröksége	27
Tar Ferenc: Deák és Vörösmarty Zsibón	30
Megyeri Anna: Deák Ferenc szobra Zalaegerszegen	34
Béres Katalin: Deák Ferenc születésének centenáriuma Zala megyében	39
Kunics Zsuzsa: Deák Ferenc és kultusza Nagykanizsán	47
Borbás György: Egy ismeretlen Deák szoborról (200 éve született Deák Ferenc)	60
Molnár András: Tisztelgés tárgyi, képi és írásos relikviákkal „Becsület és kötelesség - Deák Ferenc emlékezete” (Kiállítás a Göcseji Múzeumban)	62
Kiss Gábor: A fiatal Deák - Molnár András új monográfiája	65
Péntek Imre: Deák Ferenc ír apoteózisa	68
Arthur Griffith: Magyarország feltámadása (Példa Írország számára)	
Szigethy István: Az élő Deák - hazai és nemzetközi utóélete	73
Szépirodalom	
Bence Lajos: A "világos" Zaláról,	81
Őszi vers, avagy egy fogalom detronizálása	83
Gál Sándor: Elsüllyedt híd - a humánus kudarc	84
XI. Balatonfüredi Nemzetközi Költőtálkozó	88
Salvatore Quasimodo Költőverseny	
Dobai Péter: Antonio Canova: Vénusz és Adonisz,	89
Rigó Béla: Születésnapomra (József Attila öregkori verseiből),	90
Reviczky Krisztina: Alkonyat	90
Bakonyi Erzsébet: Szólíthatlak-e Orfeusznak?	91
Csernák Árpád: A zerge és a farkasember	92
László Noémi: Tenger alatt, Kíváncsiság	97
Tehetetlenül, Tárgy és tekintet	98
Bence Utrosa Gabriella: Messze még a feledés	99
Turbuly Lilla: A pillanat szobrászai L. J.-nek	102
Király Zoltán: Flamand költő műve 1956-ról	103

Tartalomjegyzék

Anton van Wilderode: Betlehemi kis pásztorfiú Pesten (Részlet)_____	104
Gyenes Imre: Bosznia_____	106
Hamupipőke, Börtönfal, Viszonyok_____	107
Makkai Ádám: Az erő - szabálytalan önéletrajz hatodfél évtized_____	108
(barangolásaiból, versben és prózában - (Budapest-Chicago, 1979-2003))	
Kritika	
Neményi László: Látható és hallható meditáció - versben és prózában_____	112
(Makkai Ádám: Az erő)	
Bakonyi István: Az igenpárti író (Kilián László: Igenkönyv)_____	116
Kabdebó Tamás: Történelmi esszék_____	118
(Haraszi Taylor Éva: Historical essays, reviews and personal reflections on Britain and Hungary)	
Képzőművészet, színház	
Borbás György: Bronzba foglalt requiem a vértanúkért_____	120
- Teljesíttem kötelességemet - Történelmi adósság (Aradon) és megkésett kegyeleti kötelesség (itthon)	
Péntek Imre: Mi volnánk a gülleniek?_____	125
- Az öreg hölgy látogatása a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színházban	
Események, hírek_____	129
Szerzőinkről_____	130
Képjegyzék_____	131

A címlapon Johann Clarot miniatűr festménye Deák Ferencről, elefántcsont lapon, 1840-es évek, (Zóka Gyula fotóreprodukciója); a hátsó külső borítón "kettős" Péntek Imre: Jelenetek Deák Ferenc életéből c. dokumentumjátékának zalaegerszegi előadásából Széli Kálmánné Vörösmarty Ilona (Verebes Nikolett) és Deák Ferenc (Vass Gábor). Az első belső borítón a felújított Deák-kúria, előtérben Zala György Deák-mellszobrával; a hátsó belső borítón Deák Ferenc felújított szobra Zalaegerszegen, a Deák-téren (Vay Miklós alkotása, 1879)

Péntek Imre

JELENETEK DEÁK FERENC ÉLETÉBŐL

(1854-1867)

- Történelmi dokumentumjáték -

PROLÓGUS

Tisztelt nézősereg! Mostanság szerte e hazában tisztelegnek a 200 éve született zseniális politikus, Deák Ferenc személye és műve előtt. Hogyne tisztelegnénk mi, zalaiak, hiszen itt született megyénkben, itt élte gyermekéveit, s hosszúra nyúlt politikai pályája is itt, Zalaegerszegen, a Megyeházán vette kezdetét.

Ezer szállal kötődik e tájhoz és szelleméhez a reformkor politikai küzdelmeitől az Osztrák-Magyar Monarchia létrejöttéig. A kehidai családi kúria a szabadságharc bukása után visszavonulásának, meditációinak színhelye. S ugyancsak e régi nemesi ház dolgozószobájában fogadta az ügyes-bajos dolgaikkal hozzá forduló közembereket, politikus társait és barátait. A kehidai szobában, a kopott bőrpamlagon megszokott pózában ülve, Cabanos szivarjait pőfékelve várta vendégeit, s gyakran merültek jóízű társalgásba, anekdotázásba, melyen az elhangzottak nem egyszerűen magánéleti megnyilatkozások voltak, hanem sokszor az ország kedélyállapotát befolyásolták. Később, 1854 után Pusztaszentlászlón, szeretett Klára nővérénél és sógoránál, Tarányi Józsefnél időzött nyaranta, itt merült el kedvelt szerszámaival, főként bicskájával a fafaragásban, mely bizonyára megnyugtatta a politikai csatározások szüneteiben. Ügyeskedésének remek darabjait ma is megcsodáljuk. Mindkét helyszín a korabeli magyar politikai élet meghatározó pontja volt, ahol császári bizalmas küldöttek, parlamenti követek „járultak a színe elé”, s az öregúr olykor egy fejbőlintásával eldöntötte, mi legyen. A hosszan elnyúló kiegyezési tárgyalások során Pusztaszentlászlón látogatta meg Majláth György kancellár, báró Wenckheim Béla, későbbi belügyminiszter, István nádor főudvarmestere, gróf Mikó Imre és Kemény Ferenc. S bár ide nem vezetett se hajó, se vasút, ahogy egyik levelében írta, mégis megtalálták az ide vezető utat Tisza Kálmán és Nyáry Pál, az ellenzék vezető képviselői.

Kehidán, majd Pusztaszentlászlón, bizonyára a helyi tapasztalatok hatására is, formálódott ki az a legendás, nemzetközileg is számontartott passzív ellenállás, amely szétsugározva az országban megerősítette, hogy ki kell bírunk az önkényuralom törvénytelenégeit, sérelmeit. Ő szuggerálta hallgatóiba, az abszolutisztikus hatalmi rendszer nem tarthat örökké, s Deák makacs kitartása és hamiskás szemhunyorítása bizakodással töltötte el a szíveket, és végső soron ezen a cinkos összetartáson tört meg minden beolvasztó, németesítő törekvés. Néhány jelenetet idézünk fel ezekből az évekből, amikor Deák Ferenc kezdetben a passzivitásba való tüntető elvonulással, később felismerve az európai politika kedvező változásait, a megfontolt okosság mértéktartó, de meg nem alkuvó álláspontjával egy vereséget szenvedett országnak adta vissza önbizalmát, alkotmányos jogait, függetlenségét. A szólás szerint Deák „nem engedett a negyvennyolcból”. Nagysága valóban abban állt, hogy addig nem engedett a 48-as törvényekből, melyeket V. Ferdinánd is

szentesített, amíg az udvar be nem látta, hogy Magyarországnak vissza kell kapnia alkotmányos jogait. Mindazt, ami már több mint száz éve a Pragmatica sanctio-ban mindkét fél által elfogadtatott, vagyis: két független, szabad ország együttműködését a birodalom „biztossága” és felvirágzása érdekében.

Mielőtt kezdetét venné az előadás, hangozzék el egy dal a híres-nevezetes **Deák-kalapról**.

*Volt egyszer, nagyon rég,
Volt egy Deák-kalap.
Konzervatív fazonú,
Mit ma nem hordanak...*

*Mondják, egy alkalommal
Más úr tette fel -
Kívül a méret stimmel,
De belül nem - a fej.*

*Nem is a fej a lényeg,
Mi benne van, az ész.
S ebből Deák Ferencnek
Adatott nem kevés.*

*Mikor már minden veszve
A magyar ég alatt,
Megszületett az eszme,
A deáki gondolat.*

*Ha tombol az erőszak,
Az önkényuralom,
Ne állj ellen, hajolj el,
Akár szélben a lomb.*

*Nem lehet tartós az,
Mit fegyverek vigyáznak,
Viseld el szóltanul,
Ha átkutatják házad.*

*Ha jön az adószedő,
S az osztrák fogláló,
Te mondd a képükbe,
Ez törvénytelen adó.*

*Belül őrizd erődöt,
Az idő szárnya lomha,
Várj türelemmel
Kedvező alkalomra.*

*Így lesz a hősből gyáva,
S a meggyötörtből hős.
Így lesz erős a gyenge,
És meggyengül az erős.*

*Az ország megértette
Deák nagy ötletét.
Elhullni, megmaradni,
Ez itten most a tét.*

*S mi tétlenségnek tetszett,
Megérett a gyümölcs.
Elhullt, ki mással érvelt,
Célhozjutott a bölcs.*

*Sok éven át mellőzték
A két hazának bölcsét.
Vigyáztak arra, hogy
Szellemét föl ne költsék.*

*Ma is kacsint a múltból,
Mit mond, megértheted -
Kibírjuk, hogyan bíránk
A rissz-rossz éveket.*

*S túrünk, nem alkuszunk,
Míg felvirrad a nap.
S méltó fejre kerül
A híres Deák-kalap.*

ELSŐ JELENETSOR

Szereplők: I. Énekmondó, II. Énekmondó, Pannónia jelképes nőalakja

I. Énekmondó:

*Szegény Pannóniát
Gyötrí ezernyi baj,
Védtelen kebelét
Sérti schwartzgelb agyar.*

*Legbátrabb fiai
Harcban elhulltanak,
Maradt neki a gyász:
Világos és Arad.*

II. Énekmondó:

*Aki tehette, messze
Országba bujdosott,
Ne hallja, mint nyögnek
A láncra vert rabok.*

*Füle van a falnak:
Kopók és besúgók
Jelentik azonnal
A pimasz lázadót.*

I. Énekmondó:

*Halljuk, ki menti meg
A meggyötört hazát,
Kinek szavára adjunk,
E férfiú Deák.*

*

Deák ismerkedik az Angol Királynő Szálló szobájával
(balról jobbra: Csengery Antal (Major Zsolt), Deák Ferenc (Vass Gábor),
Kemény Zsigmond (Gáspár Tibor), báró Eötvös József (Farkas Ignác))

Hangok:

- Hol van Deák Ferenc?
- Hol időzik a Haza Bölcsője?
- Hol találjuk az igazság képviselőjét, aki nem futott gyáván külföldre, hanem idehaza maradt, vállalva a veszélyeket?
- Kehidán, a birtokán.
- Oda húzódtok '49 után.
- Biztosan valami remek fapapucsot farag a szomszéd birtokosnéknak.
- Vagy kedvelt sétáját teszi a kehidai bükkösben.
- Reméljük, meghallja a felé áradó köz-sürgetést és kimozdul remeteségéből, hogy elfoglalja vezető helyét az ország fővárosában.

*

**Széchenyi Istvánné levele Deák Ferenchez
Bécs, 1853. október 13.**

Kedves Ferenc!

Régóta beszélgetünk férjemmel arról, nagy egyetértésre jutva, hogy Önnek fel kell adnia kehidai tartózkodását és Pestre kell költöznie. Az európai helyzet lassan változik, és mintha kedvezőbb konstellációk alakulnának ki Magyarországra nézvést. Talán a bécsi udvar is belátja, hogy az önkény helyett más módszerekkel is elérheti céljait. De akárhogyan is, az Ön iránymutató szavának Pesten kell elhangoznia, melyet egy egész ország türelmetlenül vár. Ez a szerep Önnek kiosztatott, s ez elől igaz hazafi nem menekülhet el. Ezért azt találtuk ki, hogy Ödön fiunk számára megvesszük a Deák család kehidai birtokát. Annál is inkább beleegyezhet Ön és a rokonság ebbe, mert mint hallottuk, tavaly már próbálkoztak az eladással. A részleteket akár férjemmel is megbeszélheti Döblingben. Ahogy tisztartómmal kalkuláltuk, az általunk felajánlott 50.000 forint vételárból kifizetheti a birtok adósságait és a fennmaradó összeg életjáradékká alakítva Önnek tisztességes megélhetést biztosít. A pesti költözéssel kapcsolatban báró Kemény Zsigmond és gróf Mikes Önnel segítségére leendenek, ők már régóta gyakorolják a szállodai életmódot.

**Deák Ferenc levele Tarányi Józsefnek
Pesten, 1845. November 15-én**

Márton napján szerencsésen Pestre érkeztem. Márton lúdjával azonban nem kínáltak. Út közben bementem Vörösmartyhoz, s fél napot nála töltöttem; beszólottam Pázmándy Dinihez is Szentivánon. Itt, Pesten az Európához szállottam Szentiványi tanácsára; de szerencsémre nem fogadtam előre hónapos szállást, szerencsére, mondom mert a szolgálat ezen vendéglőben rendkívül rossz. Által fogok tehát holnap menni az Angol Királynéhoz, melyet gróf Mikes és Kemény Zsiga, kik régen ott laknak, igen ajánlanak. Mikes fölveszi számomra ott azon szállást, melyet legcsendesebbnek mondanak; a két szoba hónaponként 50 forint lesz. Most gróf Bethlen József lakik bennök; de ő e napokban házasodik, elveszi Leiningen, volt magyar tábornoknak özvegyét, s így a szállást a jövő hét közepe táján nekem átadja. Talán jó ómen olyan szállásba kerülni, melyből a lakó kiházasodott; talán engem is impregnál a szoba levegője olyanféle szándékkal, pedig biz' az vén embernek csak parádé volna...

*

Szereplők: Deák Ferenc, báró Kemény Zsigmond, gróf Mikes, Bartl, az Angol Királynő bérlője, Holl János, a szálloda pincére, később Deák személyi szolgálatát ellátó bizalmi ember.

Kemény Zsigmond:

Ferenc bátyám, hát ez lenne az a két ajánlott szoba. Az Angol Királynő két legcsendesebb szobája a második emeleten.

Bartl:

Tanúsíthatom minden szó igaz. Az előző lakó, gróf Bethlen is megerősítheti ezt, ki úgy látszik, megunta az agglegény életet.

Deák:

No, ez rám nem áll. De valóban, nagyon kellemes, csinos berendezés. Ez a bőrkanapé és az egész bútorzat a kehidai otthonom darabjait idézi. Hát ezt meg hogy spekuláltátok ki?

(Nevetnek)

Gróf Mikes:

Ferenc barátom, remélem, megtisztelsz azzal, hogy a reggelit néha együtt költjük el. Tudod, az én ötletem volt, hogy kehidai szobádra, melyet volt szerencsém néhányszor látogatni, emlékeztessen a berendezés. Hogy elmékedesed ugyanúgy folytasd, mint odahaza. Ez a bőrpamlag remélem itt is kedvenc tartózkodási helyed lesz, s körülötted mindazok figyelnek, akiknek kedves a haza sorsa.

Kemény: S remélem, ezután többet látunk a Nemzeti Kaszinóban. Hiszen tudjuk, a kártya nem forog kezekben, de akinek te kibicelsz, az biztos nyerő. Csengery, Szentiványi már alig várják, hogy ott szivarozzál a hátuk mögött, mert már nem győzik skribálni az adósságukat. S Vörösmarty komád is elvár kedves nejevel együtt, a kis keresztlányodról, Ilonkáról nem is beszélve.

Kemény: S néha az akadémiára is benézhetnél, hisz ebben a gyászos időben igen sok szép tudományos ülés zajlik ott. Estéknként pedig a Nemzeti Színház előadásain a helyed. Ha te ott megjelenesz, az felvillanyozza közönséget. S talán másokat is.

Deák:

No, aztán ti beosztottátok az időmet rendesen. De igazatok van, ezen szép kötelességekre bizton szakítunk időt. Aztán miképp ügyel az a bizonyos figyelőszolgálat, amelynek jelenlétét oly gyakran érzem, bármerre járok.

Bartl:

Kedves Deák uram! Megértem az aggodalmát. Mint mondják, minden szabály alól van kivétel. Barátaim, felső összeköttetésem révén, amiről többet nem kívánnék elárulni, elértem, hogy az Angol Királynő Pesten kivételes sziget. Ide kétféle ember nem teszi be a lábát: a forradalom ágense és a hatalom besúgója. Persze, ha innen kiteszi a lábát, már nem kezeskedem semmiért. Majd' elfelejtetem, lépj előrébb, János fiam. Ferenc bátyám, őt szíves figyelmedbe ajánlom, ő lesz a legszemélyesebb kiszolgálód a szállóban. Bármi kívánságod van, rendelkezésedre áll, éjjel és nappal, megbízható, jó magyar ember.

Holl János:

Nekem is nagy megtiszteltetés uram, hogy az ország e kiváló személyét szolgálhatom. Mindent megteszek megelégedésére.

Deák:

Jól van, János fiam, számítok rád. Amiket itt látsz és hallasz, az nem kerülhet illetéktelen személyek tudomására. Ennyit már megtapasztalhattál ebben a körben. Egyébként hova való vagy?

Holl:

A Vas megyei Óriszentpéteren születtem.

Deák

Akkor majdnem földiek vagyunk. Remélem, nem lesz velem sok gondod. Te csak arra ügyelj, hogy ne fogyjon ki a szivar a szivarosdobozból, és mindig legyen kéznél gyújtó. Nincs csúfabb látvány, mint mikor az ember szájában lemetszett szivarral gyújtót keresgél...

Holl:

Sok nevezetes személy fordult meg itt, de már az egész város tudja, hogy ki lakja az Angol Királynő második emelet 71-72. számú szobáját. Attól tartok urambátyám, hogy hamarosan úgy tódulnak ide a népek, mint a búcsúba. De majd vigyázunk, nehogy elrontsák valami tökfilkók az ünnepi hangulatot. (Mehajol, el.)

Mikó: Ferenc! Látod, mi nem futottunk idegen országnak, mint annyian. Mi vagyunk a honmaradt magyar emigráció ebben a gyötrő tanácstalanságban. Hisz összejöttünk számtalanszor, csak egy valaki hiányzott, aki az irányt megadja...

Kemény: Nem bánnam ha közíróként is aktivizálnád magad. A Pesti Napló olvasóközönsége is elvárja, hogy olykor-olykor nálunk is olvashassa Deák véleményét a dolgok állásáról...

Deák: Kedves Zsiga! Tudod, hogy irtózom a zsurnalisztikától. De igazadat készséggel elismerem. S erőt veszek ellenszenvemen, ha biztatásod ki nem fárad... De most hadd pihenjek kicsikét, ez a költözés kimerített...

(Mindannyian el.)

*

Szereplők: Deák, Csetneki Pál, nagykaposi bíró.

Deák (az említett bőrpamlagon ül, kopogás, belép a látogató):

Adj Isten, Csetneki uram. Kézhez kapám levelét és ahogy illendő, a megadott időben szívesen meghallgatom.

Csetneki:

Ferenc bátyám, szörnyű nehéz időket élünk, s ebben a szorítóban a bírónak a legnehezebb. Ha jön az adószedő, először engem keres, s ha valamiért a falu lakói nem tudnak vagy nem akarnak fizetni, megint csak engem keresnek. No osztán tegyek igazságot.

Deák:

Megértem én a maga helyzetét. Higgye el, másutt is az egész országban az osztrák adóbehajtók zargatják a községek lakóit. Nem ritka azt sem, hogy a fegyveresek törnek rá az ajtót a becsületes emberre. Mert hiába mondják, hogy nem becsületes, aki a törvénytelen adót visszatartja. Én azt mondom, biz' a becsületes. Sokan még a börtönt is vállalták ezen magatartásuk miatt. No, én csak arra biztatnám magukat is, hogy amint lehet, húzzák-halasszák az ügyeket, nekünk nem sürgős, itthon vagyunk, ráérünk. Majd megtanulják a Bach-huszárok, hogy a kátyús úton mekkorát botlik a lovuk. Tán még a nyeregből is kiesnek. Ha nem most, majd egyszer. Tudja Csetneki uram, a magyarok makacsságát sokszor leszólták, hogy mi nem pattanunk az első osztrák szóra, hanem ragaszkodunk őseink hagyományához. Nem tehetünk mást, mint kivárjuk a kedvező fordulatot. Mondja meg odahaza, hogy ne csüggedjenek, és hogy Deák nem enged a negyvennyolcból. Így hát maguk se' engedjenek! Itt most nyíltan nem szállhatunk szembe az önkénnyel, de a sok kicsi ellenállás még az ő erejét is megtöri. Isten úgy akarta, hogy szenvedjünk, de ne csüggedjenek, mert a csüggedés rossz tanácsadó. Úgy látszik, ezen próbákat ismét ki kell állnunk, s tegyük ezt emelt fővel és jó lélekkel, bízva egymásban.

Csetneki:

Deák uram, azt hiszem, megértettem a gondolatát. Igyekszem hűen tovább adni a biztatást és a reményt. Magyarország élni fog, ezzel kezdem, ha megkérdik, mit mondott Deák Ferenc.

*

Szereplők: Rendőrfelügyelő, Besúgó.

Felügyelő:

Kedves Kaltenbach. Megkaptam írásbeli jelentését, és mondhatom, egy szót sem értek belőle. Ezért kértem ide. Amikor önnek feladatát elmondtam, hogy Deák minden lépését figyelje, jegyezze meg vagy föl, miket szólott, vagy miket szólottak vele, akkor világossá tettem, ez a Deák veszélyes ember, a birodalom legfőbb ellensége. Tehát bizonyítékokra van szükségünk, hogy lefogjuk, hogy elítéljük és megszabadítsuk rendszerünket attól az izgató szereptől, amit ez az ember betölt. De a maga jelentésében semmilyen bizonyítékot nem találtam. Hogy lehet ez? Egyszerűen nem akarom elhinni.

Kaltenbach:

Felügyelő úr, megerősítem, mindaz, amit a jelentésemben írtam, hiteles és igaz.

Felügyelő:

Na, kezdjük az elején. Azt írja, a délelőtti órákban két látogatót fogadott az Angol Királynőben. Miről folyt a szó?

Kaltenbach:

Csak közvetve tudom. A termésről és az időjárásról. Hogy lenn a délvidéken, Bácskában és Bánátban milyen mértékű az aszály, még sáskajárás is kiütött.

Felügyelő:

Állj! Sáskajárás? Ezt nem szimbolikusan értették? Nem tették hozzá: fekete-sárga sáskajárás? Nem arra céloztak, hogy az osztrák katonákat beszállásoltuk a községekbe? Mert ez már izgatás.

Kaltenbach:

Nem, nem mondhatnám. Nagyon is reálisan folyt a diskurzus, még a veszteségeket is pontosan kiszámolták. A sáskák színéről nem esett szó, mintha zöld ármádiát említett volna egyikük. S hogy ezt a kárt ki fogja megtéríteni a gazdáknak.

Felügyelő:

A természet. Vagy az Úristen. Vagy mindkettő. Vagy egyik sem. Aztán tovább nem történt semmi különös?

Kaltenbach:

Hát, ahogy írtam, első útja ebéd után a hídfőhöz vezetett, ahol már várták a gyerekek. Leült közéjük és egy hosszú mesét mondott a Duna sellőjéről, Dunai Ilonáról, akit a gonosz osztrák Wilfrid lovag törbe csalt és foglyul ejtett. Aranyhaját levágta és eladta a gonosz kereskedőnek... És egy magyar levente indult táltos lován kiszabadítására, amikor...

Felügyelő:

Na, hagyjuk a meséket! Valami jobb meséje nincs?

Kaltenbach:

A kisfiúkat arra biztatta, hogy álljanak tótágast, s aki legtovább bírta, annak egy krajcárt adott. De még labdát is vitt nekik, s maga is dobálta...

Felügyelő:

Labdázgatunk, labdázgatunk. Packázgatunk, packázgatunk. No, majd elveszük Deák úr kedvét a velünk való packázástól. Haladjunk tovább!

Kaltenbach:

Ezután végigsétált a korzón, számos ismerőssel találkozott, beszélgetett, csupa semmiségekről. A nőkkel a női divatról váltott szót, hogy ismét változott a szoknya hossza, ezen évődtek sokáig báró Kaliczkynéval és két leányával. A kaszinóbeli cimborákkal pedig megtárgyalta, hogy a legutóbbi kubai szivarszállítmány minősége elmaradt a korábbitól. Mindezt hatalmas pöfékelés közben tárgyalták meg, a füsttől alig láttam a díszes társaságot.

Felügyelő:

Aha, ködösítés. Álcázás. S ebben ködben valami ellenünk folyó intrika, gúnyolódás, izgatás. Kaltenbach, hogy ön nem értette meg, mi a dolga. Bizonyítékokat találni! És erre képtelen. Ha így folytatja, megválunk egymástól. Hoppá, hogy mondta, szivarszállítmány? Ez valami jelszó, fedőnév, amivel a valódi nevet

leplezik. Biztosan izgató röplapok szállítmányáról van szó. Kinek a boltját emlegették? Hampelét és Szedliczkýét? Utána nézni! Még egy esélyt kap Kaltenbach. Leléphet.

(Kaltenbach el.)

Felügyelő:

Ez a Deák még sokkal veszélyesebb alak, mint gondoltam!

MÁSODIK JELENETSOR

I. Énekmondó:

*Pannónia arcát
Nem dülja már a kín.
Derű, bizakodás
Nemes vonásain.*

II. Énekmondó:

*A francia sereg
Kissé kemény dió,
A vereség neve
Magenta, Solferino.*

I. Énekmondó

*A császár elbúsult,
Hadát jól elverék...
Azon keserg magában,
Mit hozhat még az ég.*

II. Énekmondó

*Tán mégis a matyarral
Etyeszkedni tudok -
Legyintett egyet és
Bach Sándor megbukott.*

I. Énekmondó

*No, most már mit tegyünk?
Ki hallatja szavát?
Az Angol Királynőben
Mire biztat Deák?*

*

Kaltenbach, a rendőrbesúgó megfigyel
(Molnár Árpád)

(Deák Ferenc szobája az Angol Királynőben. Belép Deák és Holl János.)

Szereplők: Deák, Holl János, Eötvös József, Kemény Zsigmond, Csengery Antal.

Deák:

János fiam, mi itt most fontos dolgokat fogunk megbeszélni, ide csak az jöhet be, aki a meghívómat felmutatja. Értettél, édes fiam?

Holl:

Ferenc bátyám, ide a légy is csak invitálásra repülhet be.

Deák

No, jó, akkor fogadd a vendégeket.

(Holl el. Kopogás, Eötvös be.)

Eötvös:

Hallottad a híreket, Ferenc? Tele van kombinációkkal az egész sajtó. Mi következik ezután? Lemond a császár a német birodalmi hegemóniáról? Vagy szándékában áll megerősíteni azt? Napóleon mindenesetre leckét adott a dölyfös udvari diplomatáknak és az ifjú császárnak. Tíz év után végre valami megmozdult az önkény állóvizében.

Deák:

Csak lassan, kedves Pepi! Hiszen átéltük már nem egyszer a remény és a nekibuzdulás időszakát, mely szörnyű csalódással és bukással végztük mögött, k rendkívüli óvatossággal kell eljárunk. Egy rossz kivitel és szeretett hazánk a császári korona egy provinciája lesz. Önmagunkról rendelkezhetünk, s ha kockára tesszük, önmagunk látjuk a kárát. De a haza sorsát féltünk kell minden veszélytől. Kockáztathatunk mindent a hazáért, de a hazát kockáztatnunk nem szabad.

Eötvös:

De meddig tűrünk még mozdulatlanul, orcánkat odatartva az újabb és újabb pofonoknak? A közvélemény egyre türelmetlenebb. Tetteket vár.

Deák:

A helyzetünk még mindig bizonytalan, esélyünk csekély arra, hogy bármi alkudozásba kezdjünk. De még inkább: kezdjenek velünk. Itt az lesz előnyben, aki tovább bírja. Hisz ismered, nem az a legény, aki üti, hanem aki állja. Még mindig nagyon sok mindennek kell történnie, hogy az alapkérdésekről tárgyalhassunk: alkotmányos rendünket visszakapjuk, s a 48-as törvényeket elismertessük. S a közvélemény sincs mellettünk. Ma még jobban hisznek Kossuth ígéreteinek, amiket Napóleontól csikart ki. A francia beavatkozásnak, felszabadításnak. A republikánus Kossuth abba is belemenne, hogy Napóleont megkoronázzuk a támogatásért. Hát, nem mondom érik az embert meglepetések. És sajnálom mindazokat, akik Klapka légióiba léptek, abban a reményben, hogy visszavághatnak Világosért, Aradért. De ez mind illúzió. Az európai helyzet kiegyensúlyozásra törekszik, senkinek sem érdeke, hogy bárki túlzottan megerősödjék. S mi csak filkók vagyunk, nem aduászok, a kártyázó kezekben. Bármennyire fáj, ezt kell mondanom. Végül lásd be, a tűrés is tett.

Eötvös:

Solferino jótékony hatása máris megmutatkozott. Menesztették Bachot, az abszolutisztikus uralom e gyűlölt figuráját. Politikai vákuum keletkezett, ha mi nem

lépünk fel kezdeményezőleg, akkor ezt megteszik mások, ellenfeleink, a konzervatívok, akik már számos felirattal fordultak az uralkodóhoz. A békülés elképzelésével.

Kemény Zsigmond (be):

Jó estét barátaim! Hallom, egy komoly vitába csöppentem de az én kedélyemet már nem tudjátok elrontani, „forr a világ bús tengere, oh magyar”, ahogy Berzsenyink írta, és most rajtunk a sor, mit forraljunk mi, ami a haza üdvére válna.

Eötvös:

Deák barátunk ismét a megszokott szövegekkel óvatosságra, kivárára int. Ám nem tudni, hogy ennek a taktikának hol az ésszerű határa.

Kemény:

Kétségtelen, hogy az októberi diploma végre közjogi engedményeket tett. A megyegyűlések visszaállítatnak, részautonómiát nyertünk, ez is növeli mozgásterünket.

Deák:

Kedves Zsiga! Természetesen, én nem mondom, hogy ezekben ne vállaljunk szerepet. Dehogynem. Legjobb embereinkkel. Ám ez az engedmény nem legitimizálja a békülékeny, meggyengült önkényt. Hidd el, nem érhetjük be kevesebbel, csak a teljes függetlenséggel, a felfüggesztett 48-as törvények elismertetésével. E követelések teljesítése elől nem térhet ki az udvar, bármennyire is szeretne. Ahogy a Pragmatica sanctio törvényei előírják, a 48-as törvényt megalkotta az országgyűlés és szentesítette a király. Ezek ma is érvényesek. Ebből nem engedhetünk.

Csengery (Deák szövege alatt lép be):

Uraim! Be kell látnunk, Deáknak igaza van. Most jövök vidékről. Az októberi diploma engedményei nem arattak sikert. Általános az a felfogás, hogy ez csak egy szemfényvesztő politikai játék, és mi, magyarok csak vesztese lehetünk ennek a schmerlingi manővernek. Nem tudom, az országos felzúdulást mi engesztelheti ki.

Deák:

Egyetlen: dolog az országgyűlés újbóli összehívása. Ehhez pedig az kell, hogy képviselő választásra kerüljön sor a 48-as törvények szerint.

Kemény:

Gondolod, Ferenc, hogy ebbe valaha is belemegy Schmerling? Aki egyedül a birodalom centralizációját tartja elérendő célnak. És mi volna, ha a birodalmi tanácsban próbálnánk meg érdekeinket érvényesíteni, az ottani szabadelvűekkel szövetkezve?

Deák:

Kedves Zsiga! Az a szent és sérthetetlen szerződés, melyet őseink és az uralkodóház kötött a Pragmatica sanctioban, föl nem forgatható és nem is helyettesíthető semmi mással. 48-as törvényeink ennek a megállapodásnak korszerű formáját jelentik. Tehát van jogfolytonosság és nincs jogvesztés, ahogy azt egyes bécsi politikusok, tanácsosok korábban ránk akarták oktrojálni. Ausztriának el kell ismernie a magyar országgyűlés legalitását és törvényhozó hatalmát, s azután bízunk a parlamentre, hogy összeegyeztesse Magyarország speciális jogait a birodalom érdekeivel. Meg kell érteniük az udvari köröknek: alkotmányunk nem halott, csak egy törvénytelen altatószer hatására álomba merült.

Kemény:

Ferenc bátyám, nem álom ez is? Nem követelsz-e túl sokat azok után, ami történt? Újra tárgyalni azt, ami egyszer már kicsúszott a kezünkből? Hol van erre hajlandóság?

Deák:

Talán éppen az uralkodóban. Csak félrevezetik a körülötte keringő, rövidlátó, önjelölt birodalommentők. Pedig pontosan erre törekszem. Ugyanezt elmondtam már az udvari tanácsos úrnak is, aki bizalmasan megkeresett az egyezkedés ügyében. Azt a példát hoztam fel neki: ha az ember egy gombot tévesztve rosszul gombolja be a kabátját, akkor ki kell gombolni az összes gombot és újra kell gombolni a kabátot. Ő erre gúnyosan felelte: a gombokat le is lehet vágni. Nem mondhattam más riposztot, mint azt: ebben az esetben a kabátot többé nem lehet rendesen begombolni. Tehát igenis vissza kell mennünk a 48-as szentesített törvényekhez. Ez a kiindulási alap. Ha nem így lesz, egyre jobban teret nyernek a revolucionárius eszmék, a kalandos emigránsok. Mindezen akadékoskodás Kossuth, Türr, Klapka malmára hajtja a vizet, s az ország nem bír ki még egy 1849-hez hasonló vérontást és felfordulást. S még egy hasonló bukás nem a birodalom, Magyarország felszabdaláshoz vezet. S ezért ki vállalja a felelősséget? Hisz ismeritek: „a sírt, hol nemzet süllyed el...” Érzem, higgyétek el, mint sokat megérett öregember érzem, valahol az égben az Úristen megelégtelte szenvedéseinket és felénk fordítja tekintetét...

Holl (be):

Ferenc bátyám, egy küldönc érkezett a kancelláriától. Ezt a levelet hozta.

Eötvös:

Ily kései órán valóban fontos lehet.

Deák (megnézi a levelet):

Ez Vaytól jött. *(Felbontja, beleolvás.)* Valóban, nem mindennapi hír. Az uralkodó április 2-ra összehívta az országgyűlést.

Deák Ferenc (Vass Gábor) és báró Eötvös József (Farkas Ignác) vitája

HARMADIK JELENETSOR

I. Énekmondó:

*Nagy dolgok készülnek
A haza tájain.
Deák makacssága
Eredményes megint.*

II. Énekmondó

*Amit nem jövendölt
Naptár és csízió,
Békejobbot nyújtott
Bécs s az uralkodó.*

I. Énekmondó

*Az ország gyűlését
Magyarul nyitja meg,
Hallottak már ilyet,
Atyámfí', emberek?*

II. Énekmondó

*Mondja Schmerling lovag,
Mit kívánnak kendtek?
Megegyezünk, ha Deák
48-ból enged.*

*

**1861. augusztus 8. Magyar országgyűlés Pesten
Deák felolvassa második felirati javaslatát.**

Deák (fellépése után hosszas, zajos éljenzés):

Mélyen tisztelt képviselőház!

Bekiáltások:

Halljuk, halljuk!

Deák:

A legmagasabb királyi leirat az első feliratban fölterjesztett jogos kívánatainkat megtagadta és tartalma általában is olyan, hogy én ezt a képviselői állásomnál fogva el nem fogadhatom. Szükségesnek látom erre nézve, hogy a képviselőház mind saját, mind pedig állásánál fogva a nemzet akaratát jelentse ki. Az erre fogalmazott javaslatot a tisztelt ház engedelmével fel fogom olvasni. (Halljuk!)

Felséges Császár és Király!

Midőn az abszolút rendszernek 12 éven át reánk nehezedett uralma megszakadt, hittük, hogy véget értek szenvedéseink, s azok utófájdalmait enyhíti majd az idő. A károkat, melyeket a súlyos rendszer nekünk és az egész birodalomnak okozott, helyre pótolja ismét a nemzet meg nem tört ereje, ha azt újabb megtámadások többé nem rongálják. Nem voltunk ugyan aggodalom nélkül, látva, hogy a közigazgatás terén tett legmagasabb intézkedések nem alkotmányoszerűek. De reméltük, hogy majd az országgyűlés összehívatik, s kifejti az ország jogos kívánatait, és Felséged az alkotmányosság ösvényén tovább haladva méltányolni fogja, mit a nemzet igazság és törvény alapján kér. Teljesen meg fogja szüntetni az abszolút rendszer minden törvényellenes maradványát, és végre a fejedelem és a nemzet együtt fognak állani az alkotmányosság törvényes terén.

Az országgyűlés összehívott, s mi legelső kötelességünknek tartottuk Felséged előtt tiszteletteljes őszinteséggel kifejteni mindazokat, mik az alkotmány teljes

visszaállítására és ezáltal a nemzet megnyugtatására törvény szerint mulhatatlanul szükségesek. Fölterjesztésünkben nem kértünk mi engedményeket, nem hoztunk javaslatba újabb törvényeket jogaink biztosítására. Csak azt kívántuk, hogy a sanctio pragmatica egész terjedelmében szorosan megtartassék, ősi alkotmányunk, országgyűlésileg alkotott törvényeink, miket a hatalom szava fölfüggesztett, ismét visszaállítassanak.

Egyszóval azt akartuk, hogy a törvényesség és alkotmányosság ne félig, hanem egészen, csonkítás nélkül lépjen az abszolút hatalom helyébe. (Úgy van! Helyes! - bekiabálások.)

Felségednek folyó évi július 21-i legmagasabb leirata határozottan megtagadta jogos kívánalmainkat, s mi fájdalmasan győződünk meg, felséged Magyarország fölött tetteleg nem a sanctio pragmatica értelmében kíván uralkodni. Váratlan volt tehát előttünk Felséged legmagasabb leiratának egész tartalma. Alaptörvényeinket önhatalmával eltörli, s azok helyébe császári diplomát és pátenst állít. Felséged azt követeli, hogy a birodalmi tanácsba képviselőket küldjünk, s a törvényhozási jogot, melyet nemzetünk eddig saját országgyűlésén gyakorolt, legfontosabb érdekeinkre nézve a birodalmi tanácsnak adjuk át. Mondjunk le az ország azon jogáról, hogy saját adója és katonasága fölött rendelkezék. Felséged országgyűlésileg alkotott s királyi szentesítéssel megerősített törvényeink egy részét, és pedig fölötte lényeges részét el nem ismerve meghagyja nekünk, hogy azokat módosítsuk, illetve töröljük el. S ugyanakkor előre kijelenti, hogy azon törvényeket a jövőben sem fogja elismerni. Az ország törvényhozó hatalma ezáltal tetteleg megsemmisítettetik.

A legmagasabb királyi leirat elismeri, hogy a múlt évi császári diploma tartalmánál fogva az adó és katonáskodási kötelezettség fölött ezentúl nem a magyar országgyűlés jogkörébe tartozik. Megnyugtatásul azt hozza föl, hogy „az ország alkotmányos önállóságának biztosítékai nem lesznek veszélyeztetve, sőt inkább szilárdulnak, ha Magyarország az örökös tartományok képviselőivel tárgyalja az adó és katonáállítás kérdéseit”. De mi e szavakban a legkisebb megnyugvást sem találjuk. Azt is állítja a királyi leirat, miszerint a 48-as évi törvények foganatosítása már az első félévben feltárta mindazokat a veszélyeket, melyek az országot és az összes birodalmat fenyegették, a közjognak és Magyarország történelmének mellőzése miatt. Sem a közjog, sem Magyarország történelme nem mellőztetett az 1848-i törvények alkotásával. Sőt, éppen az említett törvények emelték a magyar közjogot arra a szintre, melyen Európa más népeinek közjoga jelenleg áll. De leginkább megdöbbenő volt reánk nézve, s úgy hisszük, az összes birodalmak minden alkotmányos érzelmű polgárára nézve azon alkotmányellenes elvek kimondása, hogy Felséged „a 1848-i törvények elismerésére magát személyesen kötelezettnek nem tartja”. Kijelentjük, hogy a nemzet azon alkotmányos jogát, miszerint saját adója s katonasága felett mindig saját országgyűlése rendelkezett, továbbra is sértetlenül akarjuk fenntartani, s annak a birodalmi tanácsra való átruházásába soha bele nem egyezünk. *(Általános felkiáltások: - Soha bele nem egyezünk!)* Szorosan ragaszkodunk az ország azon alkotmányos jogához, miszerint a törvényhozó hatalom mind új törvények alkotására, mind a már szentesített törvények magyarázására, módosítására vagy eltörlésére nézve a fejedelmet és a törvényesen egybegyűlt országgyűlést illeti. Ennél fogva ragaszkodunk az 1848-i törvényekhez egész terje-

delmükben, s azokat mint alkotmányyszerűleg hozott, s királyi megerősítéssel ünnepelesen szentesített törvényeket teljesen jogszerűnek tartjuk. A törvényellenesen kivetett s behozott direkt és indirekt adókat, s azoknak fegyveres erőkbeli behajtását ugyancsak alkotmányellenesnek vagyunk kénytelenek tekinteni. Fájdalommal látjuk, hogy Felsőged a legmagasabb királyi leirat által minden kölcsönös értekezletet lehetetlenné tett, s azoknak fonalát végképp megszakasztotta. Mi pedig a hon iránti kötelességünk és képviselői állásunk, s önmeggyőződésünk szerint szorosán ragaszkodunk a magyar alkotmányhoz, s csak annak alapján tanácskozhatunk. Mély sajnálattal mondjuk ki tehát, hogy a királyi leirat folytán kénytelenek vagyunk mi is az országgyűlési értekezletek fonalát megszakasztottnak tekinteni. *(Óriási zajba kitörő, szűnni nem akaró közhelyeslés, taps, éljenzés.)*

Lehet, hogy nehéz idők következnek ismét hazánkra, de a megszegett polgári kötelesség árán azokat megváltanunk nem szabad. Az ország alkotmányos szabadsága nem oly sajátunk, melyről szabadon rendelkezhetnénk. Hitünkre bízta a nemzet annak hű megőrzését, és mi felelősek vagyunk érte. Ha tūrni kell, tūrni fog a nemzet, hogy megmentse az utókornak azon alkotmányos szabadságot, melyet őseinktől örökölt. Tūrni fogunk csüggedés nélkül, mint őseink tūrtek és szenvedtek, hogy megvédhessék az ország jogait. Mert amit erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják. De miről a nemzet, félve a szenvedésektől, önmaga lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz és mindig kétséges. Tūrni fog a nemzet, remélve a szebb jövőndőt, s bízva ügyének igazságában.

*

Deák Ferenc (Vass Gábor) második felirati beszédét olvassa
a háttérben a képviselőket alakító színészek: Andics Tibor, Gáspár Tibor, György János,
Molnár Árpád, Farkas Ignác, Major Zsolt, Szakály Aurél

Este Deák szobájában. Jelen vannak: Deák, Eötvös, Kemény, Csengery.

Kemény:

Olvastatok Kossuth nyilatkozatát a Magyarországon? „Deák, mint a törvényesség embere a nemzet jogait férfiasan megvédte, s e felírás után senki sem mondhatja Európában, hogy a magyar a békés kiegyenlítés kísérletét meg sem próbálta. Vagy azt, hogy egy hajszálnyira is többet kívánt, mint amihez törvényes jogát cáfolhatatlanul bebizonyította. Ha törésre kerül a dolog, Isten, világ és a história előtt, csakis az osztrák házra hárul a felelősség.”

Deák:

Hát ez igazán szép volt Lajostól, de sajnos ezen elismerés nem segít ki bennünket a bajból. Az országgyűlést eloszlatták, s ki tudja, mikor hívják újra össze.

Eötvös:

Sajnos, Ferenc, a te óvásod is csak olaj volt a tűzre. Azt hallottam az udvarból, hogy a császár rendkívül mérges, s kifejezetten rád haragszik. A bécsi lapok is háborognak, azt írják, a jobb kezünket nyújtottuk a magyaroknak és a lusta, semmirekellők ráköptek, mondván: mi nem ajánlottuk fel a birodalom gépezetének kijavítását. De a londoni sajtóvisszhangok sem kedvezőek. A Times-ban olvastam: Ez a Deák voltaképpen alig jobb egy vörös republikánusnál. Visszautasítja Ferenc József császár nagylelkű ajánlatát, ravaszul befogja a csőcselék szemét, hogy ne láthassák a birodalmi parlament és az autonómia politika felsőbbrendűségét. Ez egyben azt jelentené, hogy Magyarországot teljesen függetlenné kell tenni Ausztriától, és a császár csak mint magyar király ismertetne el. Minden értelmes ember biztosra veszi, hogy Ausztria és Magyarország között ilyen viszony egy évnél tovább nem állhat fenn. Ha Deák ideáit keresztülviszik, Magyarország hat hónapon belül összeomlik.

Csengery:

No, Ferenc, most már nem csak a birodalom, de Magyarország szétrombolója is vagy. A politikai vészmadarak káromása azonban nem fog minket eltántorítani eddig képviselt stratégiánktól.

Kemény:

Én mindazonáltal több békülékenységet várnék el akár tőled is, Ferenc. A Schmerling-provizórium visszavet bennünket egészen a Bach-korszakig. És ennek a végtelen türelemjátéknak nincs jó befejezése. A Bolond Miskában Tóth Kálmán már az emigrációra kacsintgat, amikor téged is gúnyolva azt írja: a magyar tűrjön, amíg Türr jön. Nézd, én a Pesti Naplóban mindig igyekeztem megmagyarázni álláspontunkat, de néha iszonyú nehéz érveket találni erre a kilátástalan makacsságra. Féltő, hogy ezúttal a kezdeményezés és kiegyező fél szerepe a konzervatívok ölébe hullik.

Deák:

Sokan várják tőlem, hogy elítéljem a konzervatívok tapogatózását, kísérletüket újabb és újabb emlékirat megfogalmazására. Én ezt rendkívül hasznosnak találom, hiszen így személyesen győződhet meg az uralkodó arról, hogy valódi megegyezés nélkülünk, a többség nélkül, egyszerűen lehetetlen. Én továbbra sem tudok elképzelni más lehetőséget, mint várni és méltósággal tűrni. A jövőben - ahogy volt erre példa - olyan fejlemények támadnak, amelyek alapján megváltoztatják az uralkodó

magatartását irányunkban. Most nem szabad feladni, amikor megbomlani látszik az osztrák politika egysége is a tekintetben, hogy a magyar alkotmányosság visszaállítása valóban veszélyezteti-e a birodalom szilárd fennmaradását.

Csengery:

Addig nincs baj, amíg az ország nem veszítette el humorérzékét. Hiába vezették be újra a sajtócenzúrát, hoztak osztrák tisztviselőket a közintézmények élére, s az alkalmi bíróságok sem rémisztenek meg úgy, mint valaha. Pálffy Móric azon kijelentése, miszerint Magyarország jóléte mindig a császári házhoz fűződő lojalitástól függött, csak dühödt nevetést váltott ki. Szerinte mindazok, akik ellenállnak, rebellesek, káromlók, őrületek. Egyedül a lojalitás a boldogulás útja. No, erre a kijelentésre született egy újabb gúnyvers, címe: Osztrák tolvajok.

*„Hogyha boldog akarsz lenni
És semmiben nem szűkölködni
Holtad napján mennybe menni
s ott egy kisangyalnak lenni
mit kell tenned tiszta sor,
aki szabad az botor -
add fel jogod, törvényedet,
birtokod, magyar ügyedet,
add fel a nyelvet és a fajt,
s a nevet mi bajt bajra hajt,
oszd hát rájuk áldásodat
áldd az osztrák tolvajokat!”*

Deák:

Csak gratulálni tudok a találó versezet írójának. Én úgy látom a hozzám érkező levelekből, biztatásból, hogy politikánk helyes. Tudom, hogy óriási lelki energiát emészt fel e helyzetben nyugodt méltóságunk megőrzése, de vállalnunk kell a ránk rótt szerepet, és nyújtson vigasztalást a mindenünnen felénk áradó szeretet és bizalom. Ennek nem szabad megcsalatoznia, és higgyétek el, az eredmény sem marad el.

NEGYEDIK JELENETSOR

I. Énekmondó

*Remény s kétség között
Virraszt Pannónia.
Az évek teltek el
S meg kellett szoknia*

*Hogy amit jó szándék,
Tüzetes tárgyalás
Megalkot - áthúzza
Egy gonosz tollvonás.*

II. Énekmondó

*Húzd meg és ereszd meg
Míg elszakad a húr.
Fönt izgalmas játék,
De mit szólnak alul.*

*Hatalmi alku foly'
S patikamérlegen
Deák uram kiméri:
Ennyi, ne több legyen.*

I. Énekmondó

*Nekem ennél több kell,
Zsarol az osztrák sógor,
Rikoltja a magyar:
Sosem elég a jóból?*

*A törvénycikkeket
Egye meg a penész...
Hogy lesz ebből béke,
Bármi kiegyezés?*

II. Énekmondó

*Ki lesz miniszter, s ki nem ?
Megáll a ráció -
Eldönthetetlen immár,
Mi lenne jó.*

I. Énekmondó

*Zajlik a hatalom
Órült sakkpartija,
Hogy lesz ebből
Osztrák-Magyar Monarchia ?*

*

A magányos Deák Ferenc (Vass Gábor)
és Pógyor Tamás, az énekmondó

Deák szobája. Szereplők: Deák, Eötvös, Kemény, Csengery, Andrássy.

(A színen Deák szivarozik megszokott helyén. Kopogás, belép Kemény Zsigmond.)

Deák:

Jó estét, barátom.

Kemény:

Hát nem ez a legjobb este, amióta a kiegyenlítés ügyén fáradozunk. Nem tudom elképzelni, mi lehet a háttérben az újabb királyi leiratnak. Valaki az udvarban ismét ellenünk intrikál.

Deák:

Az újoncozás ügyében nem engedhetünk. Ez a magyar országgyűlés joga. Addig, míg a független, felelős magyar kormány föl nem áll, nem lehet szó újabb sorozásról. Különösen nem császári parancsra. A legnemesebb és legszentebb adózást, a honfiak vérét és életét az ország akarata nélkül nem adhatjuk. Főként ily kétes célokra.

Kemény:

Ez egy újabb tárgyalási feltétel, amely mindkét, a kiegyezési törvényeket tárgyaló bizottság előtt ismeretlen. Ha megszavazzuk az újoncozást, lesz magyar miniszterelnöki megbízás. Ha nem, ez újólág elmarad. Azt hiszem, erre mondják: róka fogta csuka. Pedig a türelmetlenség óriási, az egész ország lélegzet visszafojtva várja, mikor kerül fel az i-re a pont. Egyszerűen elkeserítő.

Eötvös (be):

Hallod-e Franci! Ez a hadkiegészítési pátens felér egy hadüzenettel. Hosszú évek munkálkodását teszi egy szemvillanat alatt kétségessé. Most, amikor sikerült az alapvető kérdésekben egyezsége jutni, megállapodtunk a közös minisztériumokban, költségvetésükben, a királyi koronázás lefolyásának szertartásrendjében. Hihetetlen. Megkaptuk a pofont, s éppen azon uralkodó kezéből, aki magyar király címére is pályázik. Talán mégis helyesebb lett volna a fejedelem helyett a Birodalmi gyűlés hozzánk húzó pártjaival, Ausztria alkotmányos népeivel folytatni az egyezkedést.

Deák:

Kedves Pepi! Azt gondolod, hogy most az elevenemre tapintottál. Nos, vedd észbe, hogy az újszerű demokratikus képződmények, mint a mai parlament, nem pótolhatják a történelmi hagyományt, és az ebből eredő jogfolytonosságot, a Pragmatica sanctio bevált szabályozó rendszerét, amit mindkét állam elismer. A jövőben, ha a parlamenti demokrácia meggyökerezett, talán visszatérhetünk erre a dologra. Ha nem mi, majd az utódaink.

Csengery (be):

Barátaim, szerintem ez a felirat a Deák párt lejáratása. Teljes képtelenség, hogy annak a pártnak nyújtanak ultimátumot, amelyik éveken keresztül a leggondosabb jogi munkát végezte a birodalom és az egyezkedés szerteágazó, bonyolult kérdéseiben. Ha így megy tovább, a Kossuth pártiak hamarosan többségbe kerülnek, s akkor majd meglátjuk, mi lesz a tárgyalási alap. Ez az egész közjáték az elvakult baloldalnak kedvez.

Deák:

Ezért kell mielőbb visszavonni. Bár ezt a váratlan türelem próbát, megvallom, én sem kalkuláltam bele. Én a császárt személyes beszélgetésünkön szavahihető, állhatatos férfiúnak és korrekt tárgyalópartnernek ismertem meg. Tájékozottsága is imponáló volt. Egyszerűen nem tudom mire vélni a történeteket. Nem tudom miben bíznak még az ostoba, gőgjüktől elvakult tanácsadók. Hány csapás, vereség józanítja ki őket? És aligha tehetünk mást, újra csak az idő és a körülmények változásában bízhatunk, ahogy eddig is.

Kemény:

Az idő most nem nekünk dolgozik, Ferenc. Kényszerhelyzetben vagyunk. Engednünk kellene. Nem értem, ebben a rész kérdésben, amely a helyzet kulcsa, miért nem tehetünk gesztust az uralkodónak?

Deák:

Én mégis azt mondom ne kössetek soha, senkivel, még a magánéletben sem olyan szerződést, melyről tudjátok, hogy az illető meg nem tarthatja. És ne használjátok fel valakinek a szerencsétlenségét, hogy a magatok számára kizsákmányoljátok. Maradok amellett, amit a königräzti vereség előtt is kívántam szabadságot és alkotmányt akarok biztosítani a nemzetnek. Ha amiket kitűztem, s elértem a békét megkötöm. Én a haza sorsával kockázni nem fogok, mint ezt már sokszor kifejtettem nem csak előttek.

Andrássy (be):

Ferenc bátyám valami kompromisszumra kellene törekednünk, különben elsodor bennünket az általános elégedetlenség. Téged és pártunkat gyalázó röpiratok terjengnek, tüntetésre készülnek, nem is egy helyen a határozatiak. Ez a leirat őket igazolja, akik a teljes elszakadásra és a monarchia felbomlására törekedtek. Itt egy óriási rebellió készül, amelynek végkifejlete kiszámíthatatlan. Az elégedetlenek amúgy is a turini remete szavain csüggenek. Ami a legrosszabb, a sajtó már arról cikkezik, ideje volna visszavonulnia a Deák pártnak, s átengedni a terepet a konzervatívoknak.

Deák:

Kedves grófom! Higgye el, önből előbb-utóbb miniszterelnök lesz. De csak, ha azon az úton járunk, amit az idő és körülmények kijelöltek. A 67-es bizottság munkájának bevégezése előtt a minisztérium kinevezése és az alkotmány visszaállítása lehetetlen, vagy kivihetetlen. Akkor mulhatatlanul szükséges, hogy minden nemű újoncállítás a bizottság munkálatainak bevégezéséig és a minisztérium kinevezéséig felfüggesztessék. Ha a felfüggesztés kivihetetlen volna, akkor mulhatatlanul szükséges, hogy a minisztérium azonnal, a bizottság munkájának befejezése előtt kineveztessék és az alkotmányos minisztérium terjessze elő az újoncállítást. Ha mindez nem ebben a sorrendben történhetik, akkor fájdalom, a kiegyenlítés létrejöttére számítani nem lehet, s a bekövetkező események beláthatatlanok.

*

Hangok:

- Hallottátok? Az egész város ünnepel. Az emberek az utcán tolonganak.
- Deák nyakassága megint elérte célját.
- Ez volt a legrövidebb felirat, amit az uralkodónak küldött, s ez volt a legeredményesebb.
- Hihetetlen! 18 év után a császár engedett, és a 49-ben akasztófára ítélt Andrássy Gyulát bízta meg miniszterelnökként a kormányalakításra.
- Nem értem, miért nem Deák lett a miniszterelnök?
- Az a hír járja, miniszteri tisztséget sem vállalt.
- Nem túlzott szerénység ez? Az egész ország őt kívánta vezérül.

Deák (hangja):

Higgyétek el, barátaim, nem azért mentem elől, mintha én lettem volna köztetek a legmértőbb arra, hogy elől menjek! Hanem az út szoros, az ösvény keskeny volt, melyen előre kellett törtetnünk. Csak egymás mögött mehettünk, valakinek elől kellett menni, s talán a véletlen hozta úgy, hogy én menjek elől, talán azért történt így, mert én voltam köztetek a legidősebb, politikai veterán ezen a rögös pályán. Nem kényszerítettem én soha senkit, hogy a pártomra álljon. De ha meggyőződésemmel azonos volt másokéval, akik ugyanúgy gondolkodtak, mint én, akkor természetesen összeszövetkezünk, hogy céljainkat elérjük. Tehát nem a vezérkedés a lényeg, hanem a közös meggyőződés. És csakis egy szent cél, a haza érdeke.

*

Deák szobája a koronázás napján. Deák szivarozik a szokott helyén.

Holl (be):

Ferenc bátyám, ebéd után nem kíván valami finomságot, ezen a jeles ünnepen? Ha már úgyszólván távol maradt a koronázási bankettől, ahol most úgy durrognak a pezsgők, mint valamikor az ágyúk, amikor egymás ellen harcoltunk.

Deák:

János fiam csak nehogy valami desszertet ajánlj, hogy újabb kilókat szedjek fel. Bár majdnem elcsábultam mert Kehidáról kaptam kelt rétest, három félélt, túrósat, diósat, tökök-mákosat. Hát erről nagyon nehezen mondtam le, s megmondom neked, a tökök-mákosat meg is kóstoltam. De tudod mit? Valóban ez egy nem akármilyen nap, kútvíz helyett hozzál ásványvizet. És szolgálj föl egy kávéval. El tudom képzelni, hogy ma este még néhányan meglátogatnak magányomban. Még akkor is, ha púpnak kívánok a hátamra bárminő vendéget.

Holl:

Igenis, Ferenc bátyám, rögvest hozom.

Széli Kálmánné, Vörösmarty Iona (be):

Kedves gyámatyám, nem akartam elhinni, de már az egész város pletykálja, hogy nem fogadott el semmilyen kitüntetéset, sőt, lemondta a szertartáson való részvételt és itthon üldögél. Csak nem beteg? Vagy fárasztják a zajos ünnepek? Ahogy ismerem, nem épp a természete szerint való mindaz, ami a ceremóniákon zajlik. Gondoltam, benézek.

Deák:

Ilona, kedves leányom, nagyon örülök, hogy eszedbe jutottam, hogy megnézed a te zsémbes, zsörtölődő gyámatyádat, akire már nincs is igazán szüksége senkinek. Persze mindenki úgy tesz, mintha én lennék a legfontosabb ember, pedig most érzem igazán, mennyire megöregedtem.

Hona:

Az öregségét majd mi megszépítjük, s mellette állunk, bármi következék is. Amit gyámatyám tett mindannyiunkért, azt nem lehet elfelejteni.

Deák:

Jaj, leányom, tőled igazán nem várok szónoklatot. A napokban volt benne részem. Annyi delegáció és küldöttség szónoklatát hallgattam végig, hogy belefájdult a fejem. De hát ez a politikai közszerepléssel jár, s rólam ne mondja senki, hogy bárkit is megsértettem volna. Inkább add ide a szivaros dobozt, hadd füstöljek rá egy újabb Cabanosra. A család jól van?

Hona:

Igen, nagyon jól vagyunk. Férjem persze ott maradt az ünnepségen, s a pazar koronázási lakomán. Bár neki is kötelessége ez, de tudom, hogy nagyon élvezi.

Deák:

És rendben lezajlott minden? Hisz' te a közelben voltál.

Hona:

Igen, igen. A legszigorúbb protokoll szerint zajlott le a szertartás, ahogy előre közzé is tették. Rengeteg nép jelent meg mindenhol, ahol a ceremónia zajlott. Volt lelkesedés, éljenzés, s végül a koronázási szertartás után a tömeg olyan lelkesen éltette Ferenc Józsefet, mintha soha nem akasztotta volna fel tábornokainkat és lövette főbe Batthyányi.

Deák:

Hidd el, lányom, az én lelkemet is beárnyékolják a múlt eseményei. Bár sokat küzdöttem azért, hogy ez a nap bekövetkezzék, most mégsem érzek kielégülést, csak valami végtelen fáradtságot. S mikor már úgy véltem, nem érhet meglepetést, megjelent Kossuth Cassandra levele. Nekem címezi Lajos, onnan, a távolból: nem bírom a nemzet erejében. S azzal vigasztalom magam, hogy az élet és a körülmények enyhíteni fogják a következményeket, a szerinte „jogfeladásokat”. S gúnyosan idézi fejemre azon mondatomat: „el kell fogadni ami kivihető, miután többet elérni nem lehet.” Könnyű Turinból tanácsokat osztogatni. Sajnos, sok, jóvátehetetlen dologért már nem tudom megvigasztalni se magamat, se a nemzetet. Sose fogom elfeledni '48 decemberét, amikor békeközvetítő küldöttségünk meglátogatta Bicskén Windischgrätz-et, hogy fegyvernyugvást és békekötést eszközöljünk. S ő gőgösen elutasította ajánlatunkat. Pedig, ha akkor megtették volna e lépéseket, mennyi szenvedéstől óvtuk volna meg népeinket. S azt sem tudom elfeledni, hogy Batthyány Lajosnak én ajánlottam, hogy meneküljön, de ő igazi arisztokrataként azt válaszolta: „Egypár hitvány év miatt csak nem leszek szőkevény!” S abban a hitben tért vissza Pestre, hogy fogházbüntetéssel megússza. Lefogása és kivégzése végleg megérttette velem: az az út, amit Kossuth ajánlott, járhatatlan és végveszélybe visz. De azért örülök annak, hogy az egyezkedést eddig a pontig eljuttattuk. Senkinek sem lett volna jó, sem Ausztriának, sem Magyarországnak, ha az ellenségeskedést

nem tudjuk feloldani. A szomszédságból hallatszó irigykedés és gáncsoskodás megerősíti: helyesen cselekedtünk. És a királyné hogy viselte magát? Neki külön hálával tartozik a nemzet, hogy királyi férjét többször, a kritikus pontokon rávette arra, hogy folytassuk a kilátástalannak tűnő tárgyalásokat. És hogy megtanult magyarul! Hallom, már magyar versezeteket is tud fabrikálni.

Ilna:

Igen. A pesti utcán bármerre jártak, a királyné külön ünneplésben részesült. Az országnak van törvényes királya, de van egy olyan királynéja, aki a legmélyebben megértette a magyar lelkületet.

Deák:

S a koronázáson hogy szerepelt Andrásy, a szép akasztott, ahogy az emigrációban hívták? Nem reszketett a kezében a korona, amikor Ferenc József fejére illesztette?

Hona:

Andrásy lenyűgöző jelenség volt. Kívíta a résztvevők, különösen a nők bámulatát. Sugárzott belőle a méltóság, anélkül, hogy bárkit sértett volna.

Holl (*kávával és ásványvízzel be*).

Deák:

János fiam, már azt hittem, elvesztél.

Holl:

Ferenc bátyám az egész ház kiürült, nekem kellett kávéfőzőm. Én vagyok ma egymagamban az összes személyzet ebben a nagy szállóban. De van itt még más is, majd' elfelejtettem. Egy levél Andrásy gróftól, pardon, most már úgy kell mondani, miniszterelnöktől? S mellékelve egy gondosan becsomagolt küldemény. Az udvar pecsétjével.

Deák:

Előre szóltam a grófnak, mentsen ki. Nem jól érzem magam. Legalább ezen az egy napon nélkülözzenek, hiszen más alkalommal képtelenek voltak a legegyszerűbb dolgot is nélkülem eldönteni. Nem tudom, mi lehet ez a levél és ez a csomag. Remélem, nem valami ajándékféle. Hát, azt nem állhatnám. János fiam, add vissza a küldöncnek, aki hozta. A levelet majd holnap elolvasom.

Ilna:

De gyámtyám, a kedvemért legalább a levelet nézzük meg, és értékelje Adrásytól azt, hogy a fontos elfoglaltságok közepette is gondolt önre.

Deák:

Nem tudom elképzelni, mi tartalmazhat e levél, hiszen napokig egyeztetünk minden apró mozzanatot. De a női kíváncsiságnak engednem kell. Tudod mit, bontsd fel és olvasd el a levelet.

Ilna (*olvas*):

Kedves Barátom! Tudom, hogy a pokolba küldesz, hiszen meghagytad, hogy ne zavarjunk ezen a napon, melyet nyugalomban akarsz eltölteni. Ám az ünnepi banketten az uralkodó és a felséges asszony váltig erősködtek, tudva, hogy semmilyen kitüntetést el nem fogadsz, valami személyes ajándékot adjanak. Hiába mondtam nekik, hogy Deáknak még a király sem adhat semmit, Erzsébet királyné akkor rám nézett, és kérő pillantásának nem lehetett ellenállni. Kezéből elfogadtam

azt a kettős fotográfiát, amelyet kézjegyükkel láttak el, és lelkemre kötötte, hogy ezt még ma juttassam el neked. Tehát bocsásd meg az illetéktelen behatolást szivarfüstös barlangodba, alkalmasint majd megkövetlek ezért. Még kínosabb, amit hozzáteendeni kénytelen vagyok, a küldönc várja válaszodat az elfogadásról. Szerető barátod, Andrassy Gyula.

Deák

Hát ezt nem sikerült megúsznom (*szivarfüstöt fúj*). Leányom, ha már így bejöttél az olvasásba, a te kényelmes gyámatyádnak tedd meg azt a szívességet is, hogy felbontod a csomagot!

Hona:

Nohát, milyen finom ízléssel végezték a csomagolást! Szinte sajnálom megbontani. (*Bontja a csomagot.*) Ó, hát ez a kettős fotográfia, amiről Andrassy írt, minő kivitel, milyen finom kidolgozás, és a keret egyenesen bámulatos. Ha jól látom, ebbe bizony gyémántok vannak elhelyezve, s nem is egy. De a keret maga is valami súlyos fémből van, tán még az is lehet, aranyból.

Deák (*bosszankodva*):

Tudtam, hogy valami hamisság van a dologban. Természetesen ezt nem fogadhatom el. (*Kézbe veszi, forgatja a képet.*) Uram Isten, ez egy egész vagyon, ami itt a kereten található. Mit tehetnék, hogy ne sértsem meg az ajándékozókat? (*A fejéhez kap, felvidul.*) Ó, én balga lélek! Hogy nem jutott eszembe? Itt vannak a jobbnál jobb számaim, kiemelem a fotográfiát a keretből, az értékes keretet visszaküldöm, s a fotográfiának én magam farigcsálok egy kedvemre való keretet. No, így lesz a legjobb! (*Nekilát a kép kiszedésének.*) Hát ez sikerült. Hol az a küldönc? (*Küldönc belép.*) No, fiam, ezt vidd vissza a küldőnek és mondd meg, hogy a fotográfiákat köszönettel elfogadom, és méltó helyre teszem szobámban. De ha még ezen túl is ajándékozni akar Deák Ferencnek valamit, akkor azt üzenem: őfelsége valószínű túlél engem. Ha meghalok, mondja el a síromnál: Deák Ferenc becsületes ember volt. (*Küldönc meghajol és távozik.*) Csak Kossuth Kasszandra-levelét tudnám fedelni, mely kárhoztatja egész működésünket és a nemzet halálát vizionálja egyezkedésünk eredményeként. Lajos, Lajos, hiába emlékeztetnélek arra, hogy 48-ban, bár megtehettem volna, hogy érte nyúljak, a gyeplőt teljesen neked engedtem át. Most elvárhatnám, hogy ne szítsd az ellentéteket, viszonzod egykori nagylelkűségemet. Ezen felemelkedettséget azonban nem kaptam meg tőled. Elérted ismét, hogy néhány napig nyugtalan éjszakáim legyenek. De én imádkozom a mindenható Istenhez, hogy ne legyen igazad.

Hona:

Én csak annyit tehetek ez imához: Ámen!

Dal a Deák-kalapról! (Ismétlés az elejéről.)

VÉGE

BÖLCSEN TESZI!

Köszönjük olvasóinknak, hogy tavaly **jövedelemadójuk egy százaléka**val segítették a könyvtári szolgáltatásokat.

Kérjük, 2004-ben is rendelkezzen a mi javunkra, a saját hasznukra.

Könyvtárpártoló Alapítvány, adószám: 19269665-1-20

Deák Ferenc öröksége

200 éve, hogy Söjtörön megszületett a XIX. századi magyar történelem kiemelkedő személyisége. Deák, mivel kiemelkedő szerepet játszott a magyar polgári átalakulás folyamatában, 1848-ban, hazánkban az államalapítást követő legfontosabb fordulatában, az egész magyar történelemnek egyik legjelentősebb alakja lett. Kiváló és sikeres politikus, sőt államférfi volt. Pályájának legfontosabb mozzanatait jól ismerjük. Az 1830-as évek elején egyik kezdeményezője volt a jobbágy felszabadítás politikájának. 1840-ben rákényszerítette az önkényuralmat, hogy felhagyjon a megfélemlítés eszközeinek használatával és elismerje az ellenzék jogát a kormánypolitika bírálatára. Így kibontakozhatott a reformpolitika. Az 1850-es években példát mutatott és mintát nyújtott, hogyan kell viselkedni akkor, amikor a tisztességes közéleti szereplésre nincs lehetőség. Sokáig nem engedett a 48-ból: ezzel megóvta nemzetét attól, hogy kishitű vagy karriervágyó politikusok feladják az alkotmányos berendezkedéshez való, 1848-ban egyszer már kivívott jogot. Végül 1866-1867-ben véghezvitte azt, amire rajta kívül senki más nem lett volna képes: elfogadtatta mind Béccsel, mind az országgal a kiegyezést. Ez bizonyosan nem jelentette az optimumot, de az adott körülmények között valószínűleg az elérhető maximumot - rendezett állapotokat, politikai konszolidációt, és Deák hite szerint a továbbfejlődés lehetőségét. Az évtizedek alatt Zala vármegye második követéből a nagyhírű zalai követ, Magyarország táblabírája, a nemzet prókátor, a hazabölcsé lett.

Deák elhelyezte Zala megyét az ország politikai térképén, és azok közé tartozott, akik a legtöbbet tettek azért, hogy a XIX. század közepén Magyarország, a rendiség egyik utolsó bástyája is rákerüljön a modernizálódó Európa térképére.

Tavaly lezárult a Kossuth-év, befejeződtek a nagy államférfi születésének 200. évfordulója alkalmából rendezett ünnepek, programok. Keresve sem találhatunk jobb lehetőséget arra, hogy a nemzeti emlékezetben Deák is elfoglalhassa méltó helyét. Kossuth mellett vagy legalábbis hozzá nagyon közel. Hiszen politikai eszközökkel e két személyiség tette a legtöbbet a modern Magyarország megszületéséért, és ebben a tekintetben Kossuth egyedüli vetélytársa Deák volt. A köztudat inkább ellenfelekként tartja számon őket, holott legfeljebb 1849 után voltak azok, de akkor is inkább riválisok, hiszen mindkettőjüknek ugyanazok voltak az ellenfeleik. Korábban pedig harcostársak voltak, sőt, hosszú éveken keresztül a legközelebbi barátok. Mindenekelőtt pedig kiegészítették egymást. Mind alkatukat, mind politikai filozófiájukat és gyakorlatukat tekintve. Ha tenni, meggyőzni, mozgósítani kellett, ott volt az országnak Kossuth, amikor tűrni kellett és erkölcsi példát nyújtani, ott volt Deák. Ha váratlan, kiélezett történelmi helyzetekben kellett cselekedni és kockázatot is kellett vállalni, nem volt alkalmasabb vezető, mint Kossuth. Amikor viszont a lépésről-lépésre való haladás, a kivívott eredmények megszilárdítása volt a kor parancsa, keresve sem lehetett jobb vezető személyiséget találni Deáknál.

S ha végigtekintünk a reformkor, illetve 1848-1849 további vezetőinek galériáján, s ott olyan ragyogó személyiségeket találunk, mint Széchenyi, Wesselényi, Eötvös, Batthyány, Szemere és Teleki, akkor elmondhatjuk, hogy történelmünk, a magyar polgári átalakulás óriási szerencséje, hogy a magyar politikai vezető réteg szinte minden történelmi helyzetre kitermelte a szituációnak leginkább megfelelő személyiségeket. Egyben azt is megállapíthatjuk, hogy Deák még nemzetközi mércével is képes volt kiemelkedni a számottevő politikusok, politikai gondolkodók közül.

Idézzük fel hát röviden e rendkívüli történelmi személyiség legfontosabb vonásait, amik őt ahhoz segítették, hogy történelmünk legnagyobbjai között foglaljon helyet. Kortársai is kiemelték, s a ma emberét talán leginkább az ragadja meg, hogy erős realitásérzékkel rendelkezett. A feladatokat, a reformprogram megvalósításának lehetőségeit, a kudarc esélyeit aligha látta valaki is nála világosabban. A reformmunka, a nagy vállalkozás, Vörösmarty szavával élve jó mulatság, férfimunka pátosza kortársait szinte mind magával ragadta, őt teljesen hidegen hagyta. Mások álmództak, tervezgettek, őt az ilyesmi bosszantotta, és makacsul a közvetlen teendőkre koncentrált. Művésze volt a taktikának. Meggyőződése a fokozatos haladáshoz kötötte, és elítélte a forradalmi utat. De a történelmi adottságokkal is számolt, amikor a békés, fokozatos előrelépést találta a legjárhatóbb útnak saját osztálya, a nemesség előrelendítésére. Ezért hivatkozott annyit a jogra, a törvényekre, amikor valójában reformokról, változtatásokról beszélt. Igazi eleme az volt, amit a korban köztanácskozásoknak neveztek. Parlamenti politikus volt, a népszónok, a néptribun szerepétől, a ma ut-

cai politikusnak nevezett politikus szerepétől egész valójában idegenkedett. Minden a kisujjában volt azonban, amit egy parlamenti politikusnak tudnia kellett. Beszédeit, ha ma hallanánk, újból nagyra értékelnénk. Előadását logika és rend, erő és velő jellemezte, beszédeiben alig volt egy felesleges szó, logikája megtámadhatatlan volt, érvei a legtöbbször el is döntötték a vitát. Szívós volt és türelmes, mestere volt a kivárasnak és a legmegfelelőbb pillanat kiválasztásának. Egyszerre volt elvhű és rugalmas: tudta, mihez kell ragaszkodni, miben szabad, sőt kell engedni, és mikor. Senki sem tudott nála jobban kompromisszumokat kimunkálni, de ezek sohasem voltak elvtelenek. Deák mindenkivel szemben nyílt volt, és mindenkit egyenrangúként kezelt; mindig kész volt a jóindulatú csipkelődésre, de bántani csak ritkán bántott. Modora csak kivételes esetben keltett ellenérzéseket, tekintélye előtt (s talán egyedül az ő tekintélye előtt) még az ellenfelek is meghajoltak. Megbecsülését szinte mindenki kereste, s Deák kiváló emberek sorával, Kölcseyvel, Vörösmartyval, Wesselényivel állott a legbizalmasabb barátságban. Híresen puritán politikus volt. Idegenkedett a pártpolitika ma szokásos, és részben már az ő korában is alkalmazott eszközeitől, és a személyes meggyőzés erejére támaszkodva politizált. Nem az önkifejtés, az önmegvalósítás vágya, még kevésbé a karrier, a befolyás, a hatalom szerzése vezette a politikusi pályára, hanem az erkölcsi kötelességérzet. Egész életét szinte kínos lelkiismeretességgel a köz ügyének rendelte alá. Politika és erkölcs számára elválaszthatatlan volt. Személyisége ismeretében nem kell csodálkoznunk azon, hogy a jóbarát Vörösmarty Deákban annak ritka bizonyítékát találta meg, hogy Isten mégis

csak a maga képére teremtette volt az embert. Azok az igazán sikeres politikusok, akik koruk gyermekei, akik sem későn, sem korán nem érkeznek. Akik koruk problémáira reagálnak, és a kor színvonalán fogalmazzák meg válaszai-

kat. Akik számolnak az adottságokkal, de a történelmi fejlődés alapvető tendenciáit figyelembe véve alakítják ki céljaikat és politikájukat. Deák ezért volt sikeres politikus. Deák világa, a XIX. század világa visszavonhatatlanul a múlté, s talán az kérdéseinek és válaszainak nagy része is. Ami azonban az igazi nagy kérdéseket illeti, Deákot olyan célok vezérelték, és olyan értékeket vallott a magáénak - szabadság, tulajdon, törvény előtti egyenlőség, parlamentáris jogállam -, amelyek a mai Magyarország, a rendszerváltás utáni Magyarország számára is alapvető értékek.

Ezért Deák írásai és beszédei talán elkerülhetik azt a kétes megtiszteltetést, hogy kötelező olvasmánnyá váljanak, vagy hogy pusztán találó, jól csengő idézetekért lapozzuk fel őket, és e szö-

vegek ma is, gyökeresen más körülmények között is befogadó olvasóra lelhetnek. És Deák valóban nyújthat fogódzókat. Aki úgy gondolja, hogy haza és haladás összetartozó fogalmak, aki mindenki egyenlő méltóságát többre

Deák Ferenc időskori fotóportréja
Ellinger Ede felvétele, 1872

tartja az állam mindenhatóságánál, aki szabadelvű és nem tekintélyelvű, aki a vallásszabadság, egyszersmind az állam és az egyház szétválasztásának a híve, annak a számára Deák ma is tartogat megszívlelhető tanulságokat. Aki szerint politika és erkölcs elválaszthatatlan egymástól, akinek a számára a politika nem az egyéni érvényesülést és a mások feletti uralmat jelenti, hanem a köztársaság szolgálatát, aki a politikai riválisban a szó eredeti értelmében vetélytársat és nem ellenséget lát, és alapos ok nélkül nem tételez fel róla tisztességtelen szándékot, az valóban tanult Deáktól, és annak a szájából hitelesen hangozhat a Deákra való hivatkozás. Bízunk abban, hogy sokan vagyunk, akiknek a számára Deák öröksége becses örökség.

Tar Ferenc

Deák és Vörösmarty Zsibón

Deák Ferenc Wesselényitől 1844. szeptember 27-én kelt levelében arról értesült, hogy Zsibó urára „az e földön véget nem érő éj” borult. A megvakult Wesselényi látogatására Deák - mint írja - azonnal indulna, de fontos elfoglaltságai miatt a látogatást 1845 tavaszára halasztotta. Április 5-én megírta, hogy május 1-én vagy 2-án indul hozzá. Pesten az útra rábeszélte Vörösmartyt, akinek néhány napja (április 17-én) született fia, s a keresztapja Wesselényi volt, de őt az április 24-i keresztelőn Deák helyettesítette.

A két barát a Pestről való elindulásuk után Vatán állt meg először Szemerénél. Innen írta Vörösmarty első levelét „tekintetes Vörösmarty Mihályné, született Csajághy Laura asszonynak”.

„Kedves kis Nőm!

Tegnap este érkeztünk ide Vatára (Borsod megyében) s így egy nap alatt mintegy 22 mérföldet jöttünk. Szemere Bertalannál vagyunk, ki mind maga, mind derék anyja, a legnagyobb szívesseggel fogadtak. Ma innen indulunk Miskolcra s holnap Debreczenben leszünk, holnapután, azaz 3-án Beöthy Ödönnél, s körülbelül 5-én Zsibón. Még eddig egészséges vagyok, legkisebb bajunk sem történt. Feri nagyon hí Kehidára családostul, honnan Keszthelynél a Balatonfürdőt használhatnánk.

Kedves kis csókám! Vigyázz magadra s kis gyermekeinkre! Csókolom kedves anyád kezeit, Isten áldjon meg beneteket!

*Szerető férjed
Vörösmarty Mihály”*

Vatáról a két jeles férfiú Miskolc érintésével haladt tovább, majd útjuk Debrecenen, Hosszúpályin, Nagylétán, Székelyhídon, Margitán, Széplakon, Varsócon, Szilágysomlyón keresztül vezetett Zsibóra. Az utazás egy hétig tartott, mert több helyen időztek. Így a Debrecen melletti Téten, ahol meglátogatták Szabolcs megye országgyűlési követét, Bonis Sámuel.

Tétről Apagyra is átrándultak - olvashatjuk borosjenői Szabó Aladár apagyi református lelkésztől - Zoltán János földbirtokos meglátogatására. Tétről Apagyra jövet Vörösmarty a kocsiról, vadászszenvedélye kielégítése végett leszállva, vadászva s gyalog ment Apagyig, hová természetesen a kocsin menő Deák Ferenc hamarabb megérkezett. Zoltán János jó viszonyban lévén Csizsár Imre akkori apagyi református lelkész-szel, azonnal érte küldött, hogy jöjjön, itt van Deák Ferenc és mindjárt itt lesz Vörösmarty Mihály is, s ismerje meg személyesen az országnak ezen két kitűnő emberét. Odamenetele után kevés idővel megérkezett Vörösmarty Mihály vadászosan, s fogadja Deák: „mit lőttél, Miska?” „Csak lőttem valamit.” - feleli szerényen Vörösmarty és kihúzott egy szalonkát a vadásztáskából. „Tudom, el is lövöldözted a sok patronást”, s megvizsgálva a tölténytáskát, kitűnt, hogy kilenc töltény hiányzott.

Apagyon kevés ideig mulattak, siettek Zsibóra. Készülődésük közben Csizsár lelkész felkérte őket, írják le nevüket egy papírosra, hogy saját kézirásukat erekleve gyanánt bírhasssa; s ők leírták e napon a kettejük között történt vadászeseményt, így:

„Alulírott ezennel bizonyítom, hogy T. Vörösmarty Mihály úr, ki egyébiránt sokkal jelesebb költő, mint vadász, e napon Téth és Apagy között kilenc lövésre egy szalonkát lőtt.

Apagyon, május 3-án, 1845.

Deák Ferenc"

„Azon különbséggel, mint az egyszerű ember, ki két órai csiholás után végtére kihűtött, azt mondta: ejnye, de egyszerre kihűtöttem, s így a szalonka is egy lövésre, mégpedig jótávolban esett el. A föllebb előadottak valószínű részét nem tagdom.

Vörösmarty Mihály"

A tiszteletes - bár más bejegyzést várt - nyájasan megköszönte a vendégek szívesességét. Megkínálta őket borral, miközben kérkedve emlegette, hogy Szabolcsban is terem jó bor. „No, kóstold meg!” - bízta Vörösmartyt. A költő, miután megkóstolta, röviden azt felelte: „Víznek zavaros, bornak gyenge.”

Május 5-én érkeztek Szilágysomlyóra, ahová 6-án Wesselényi kocsit küldött értük, s így még aznap, 6-án délre jutottak el Zsibóra. Itt találkoztak a korábban érkezett Kovács Lajossal és Kemény Zsigmonddal. A többi meghívott vendég a nagy esőzések és a rossz utak, vagy talán más elfoglaltság miatt távol maradt. Megérkezésük után Vörösmarty a következő levelet küldte feleségének:

„Édes Lórikám!

Egy héti utazás után végre eljutotunk Zsibóra, igen kegyetlen útban, de minden baj nélkül. Tegnap délben érkeztiünk meg. Nem írhatom le, mily fájdalmas öröm volt Wesselényivel találkozásunk. Midőn szavainkról megismert, sokáig némán állt s könnyei hullottak. A könnyü tovább él, mint a szem világa.

Lassanként beszéd kerekedett s nem sokára igen derülten érezte magát közöttünk. Elöttünk már megérkeztek Kovács Szatmárból és gróf Kemény Zsigmond, a regényíró; velünk pedig jött Beöthy Ödön, ki holnap már hazafelé indul. A jövő héten Kolozsvárnak indulunk, s onnan haza felé, hogy 20-án honn lehessünk.

Zsibó gyönyörű helyen fekszik; a kastély, hol szállva vagyunk, emeletes, jó magas dombon a Szamos rétei felett, mely a kanyargó Szamossal s azon túl változatos alakú hegyekkel félkörüleg zárva van; de erről szóval többet...

Mind az úton, mind most egészséges vagyok. Hogy vagytok Ti is kedvesem? Hogy vannak szegény gyermekeim? Vigyázz rájuk és magadra, Kedves!

Most már bocsáss meg, le kell fekünnöm, hogy Beöthyt, ki leveletem holnap korán indulván a posta állomásáig viendi, ne váraoztassam. Csókolom anyád kezeit és Téged édes kis csókám. Nem sokára nálatok leszek. Isten veled!

Szerető férjed

Vörösmarty Mihály"

A zsibói napok főleg politizálással teltek, de természetesen nem maradt el Wesselényi vadaskertjében a vadászat sem. Itt Vörösmartyt kárpótolta a vadászszerencse az apagyi kudarcért, ugyanis egy-egy lövéssel két vaddisznót is leterített. Kilenc nap telt el így, s az indulásuk előtti napon, május 14-én írta Vörösmarty innen utolsó levelét Pestre az „Úri-utczá”-ba.

„Édes Lórikám!

Reménylem, vetted két rendbeli leveletem, melyek egyikét Borsodból Vátáról, másikat Zsibóról írtam. Azóta még mindig Zsibón vagyunk, holnap szándékunk megindulni Kolozsvárra, onnan

Nagy-Váradra s úgy minden maradozás nélkül haza.

Meglehet, hogy a rossz utak miatt egy, vagy két nappal később érkezünk, mert a hol rossz út van, lassan járunk, hogy bajunk ne történjék.

Itt igen kellemesen folynak napjaink. Wesselényi mind a mellett, hogy szeme világát teljesen elvesztette, sőt lábával is bajlódik, körünkben igen vidám. Gazdaságát maga intézi, maga tesz mindenféle rendeleteket, leveleket diktál s hírlapokat s leveleket olvastat fel magának titoknoká által s tele van foglalatossággal. Gazdasága igen jó rendben van az erdélyiekhez képest. A vidék itt gyönyörű. A kastély dombon van: előtte jókora térség, szántóföld, rét, ligetek, kerített rétek lovai számára, fácányos kert. Ezen síkon a Szamos vize szegi be, a Szamoson túl igen szép hegyi róna, s azon túl körben hegyek. Kétszer künn ebédeltünk, egyszer a fácányosban, egyszer a vadkertben, hol szarvasok és vaddisznók vannak; de bekerítve, úgy hogy kárt sehogy sem tehetnek. A vadkertben egy kis zuhatag van, mely alatt fürdőház. Itt ebédeltünk tegnap. Igen szép napunk volt. Szegény kis fiaim, ha ide hozhatam volna őket Veled együtt csak egy órára is! De talán még a nyáron lesz alkalmunk, hogy együtt lehessünk valahol falun, mi, úgy hiszem egészségedre nézve is igen jótékony volna.

Szegény Béla miatt nagyon aggódom. Viseld gondját kedvesem, s ha baja van, ne mulasszad el gyógyíttatni.

Wesselényi is feljő vagy tíz napra Pestre, ha az idő és az út megengedi; mert erre mód nélkül rossz út van, csak Kolozsvártól kezdődik a csinált út s az ide tíz mérföldnyire van. Úgy hiszem, holnap már ott leszünk, s azon túl nem lesz fennakadás.

Isten áldjon meg, Kedvesem; vigyázz egészségedre s kis gyermekeidre, hogy épen s baj nélkül találjalak benneteket. Csókolom kedves anyád kezeit. Csókolak édes kis csókám, és kis fiaimat. Isten áldjon meg!

Szerető férjed
Vörösmarty Mihály"

A zsibói kilenc nap elmúltával május 15-én Kemény Zsigmond társaságában indultak Kolozsvár felé. Hogy a nagy ünneplést kikerüljék, titokban érkeztek Erdély legnagyobb városába. Másnap híre futamodván Deák ottlétének, a város előkelőségei valóságos búcsújárást rendeztek hozzá. 16-án este tíz óra körül nagy tömeg gyűlt össze a piacon, fáklyával, a Rákóczi indulót énekelve. Urházy György „honfi” üdvözlő beszédet mondott. Az „Erdélyi Híradó” erről a következőképp számolt be: „Üdvözlé ő a nagy Deákot, kivel az ég jókedvében áldott meg egy nemzetet, kinek honáért lángoló keble tisztaságát soha önzés, pártérendek nem homályítja, s jellemzilárdsága s szellemi felsőségének tisztelve hódol minden véleményfelekezet... Betegnek mondá e nemzetet, s Deákot orvosának, ki a gondviseléstől küldve van, hogy gyógyítson... Üdvözlé a koszorúdalokat, Vörösmartyt, ki nemzetünk szintén büszkesége, s azon óhajással végezé beszédét: tartsa meg Isten őt sok időn át nekünk, s érje meg, mit apáink meg nem érhettek, hogy midőn a magyar nemzet két hazája egyesülésének nagy napját ülendi meg, ő dicsőíttesse lantjával az innepet. - Harsány éljenzés követte a beszédet...”

A beszéd közben Deák Vörösmartyval a szónok közelébe ment, ahol választott az elhangzottakra, az üdvözlő szavakra. Beszélt „a két haza különválásá-

nak veszélyeiről s az unio feltétlen szükségességéről". Majd kifejtette, hogy ő is „kórjeleket lát a nemzetben, de orvosuk csak a nemzet maga lehet azáltal, hogy kiirtja magából a kór-anyagot, a párt-viszályt".

18-án reggel érkeztek Váradra, itt azonban csak Deák időzött, Vörösmarty azonnal továbbindult Debrecenbe. A nagyváradi rendkívüli megyegyűlésen Deák is felszólalt. Az egyetértés szükségességét hangoztatta és megrótt a megyei pártoskodókat. Megjelenése ezen közgyűlésen nagy jelentőségű volt, mert tekintélyével hozzájárult az ellenzék megerősödéséhez.

Váradról másnap korán reggel indult Debrecenbe, hogy ott újból találkozzék Vörösmartyval és Wesselényivel, ki saját ügyeit intézni és meghívásoknak eleget tenni Pestre készült. Így találkozhatott itt újra a három férfi. „A világtalan

Wesselényi, az országos Deák s a költő Vörösmarty! Három férfi, kiknek mindegyike a természettől roppant lelki tehetséggel áldaték meg; három férfi, kiknek mindegyike szellemi működésével alakítólag hatott a mostani magyar állapotokra; három férfi, kiknek mindegyike élni fog a magyar történetekben, élni fog még akkor is, midőn sok mostani nevezetességek, kik magoknak kiknek a tömjénezők történi életet ígérnek; régen süllyedtek már a feledés homályába" - olvashatjuk az „Életképek" 1845. június 7-i számában.

Természetesen üdvözölte őket az előjáróság, ünnepelte őket a tömeg. Egy napos debreceni tartózkodás után indultak Pest felé. Útjukról Garai János Wesselényi látogatói című versében emlékezik meg. Május 21-én érkeztek vissza nagy jelentőségű, országos eseménynek számító útjukról.

A zsbói Wesselényi-kastély

Deák Ferenc szobra Zalaegerszezen

Deák Ferenc politikusi bölcsességét ellenfelei, s az utókor néhány történésze vitathatta ugyan, de hazánk történelmében betöltött kiegyenlítő szerepét, emberi nagyságát a közvélemény mindig elismerte, s már életében is óriási megbecsülés és tisztelet övezte.

E nagyrabecsülés kifejezéseként Deák hosszú, fájdalmas betegségét követő elhunytja után a képviselőház ülésén felszólalt Tiszta Kálmán miniszterelnök, s a kormány nevében Deák Ferenc emlékének megörökítésére nyújtott be törvényjavaslatot. E szerint: „elhatároztatik, hogy Deák Ferencnek, a haza irányában hosszú évek során szerzett érdemi törvénybe iktattatnak”, a „kormány felhivatik a fővárosban Deákhhoz méltó emlékszobornak országos adakozás útján történő leendő felállítása iránt a szükséges intézkedések megtételére.” A tervezett emlékszobor „tárgyában működő végrehajtó bizottság” egyik jegyzői tisztét Jókai Mór vállalta, aki Deák temetésén a feltétlen tisztelet hangján szólt a halottról: „Nagy nemzetekből támaszt a korszellem nagy államférfiakat; ő érte kivételt tett. Egy kis nemzetből támasztott nagy államférfit, és reá bízta, hogy világtörténeti befolyást gyakoroljon egy világrész új alakulásában...”

Deák Ferenc három nemzedéknek volt világossága. Nagy államférfiak többnyire le szoktak tűnni kortársaik elmúltával, a nemzedékekkel együtt, melyek koreszméit képviselték - ő az egymásra következő nemzedékeknek folyton vezére maradt, s az előrehaladó korszak nagyságát növelte. Ő pedig mindvégig ugyanaz maradt: a bölcsesség, hűség, szabadelvűség, honszerelem - Magyarországon."

A szoborbizottság az akkor megjelenő zalai újságban, a Zalai Közlönyben is közzétette felhívását, adakozásra szólítva fel hazánk, s ily módon megyénk polgárait. A tervezett Deák szoborra adományozók névsorát az újság időről-időre közzétette. 1877. január 28-án a 3156. számú gyűjtőíven többek között Kis Komáromból Semetke Lajos 2 Ft-ot, Galambokról Farkas György 1 Ft-ot, a 3153-as íven Glavina Lajos Palinból 10 Ft-ot, Palin község 5 Ft-ot adományozott. A felhívásnak nagy hatása volt, 1877 szeptemberében már 140.000 forint gyűlt össze a szoborra. Ugyanekkor nemzetközi pályázatott írtak ki, melynek nyertese Huszár Adolf jeles szobrászművész lett. A Schickedanz Albert tervezte kilenc méter magas talapzaton nyugvó, az ülő Deákot ábrázoló, több mellékalakos szobor valóban monumentális emlékmű lett, de alkotója, a pályázatot elnyerő Huszár Adolf már nem láthatta felállítva, mert csak halála után, 1887. szeptember 29-én került sor avatására, az akkori Ferenc József, ma Rooseveltté téren. A pályázat kiírása, a nyertes pályázó három terve fölötti vita, próbaszobrok készítése, a kivitelezés nehézségei, majd a felállítás helye körüli vita is késleltette a szobor elkészültét, s az ünnepség sem sikeredett olyan fényesre, mint tervezték.

Pedig a Zala megyeiek - nyolc évvel korábban - nagyon vigyáztak az egerszegi szobor felavatásakor arra, hogy ne homályosítsák el egy majdani országos ünnepség fényét. Ez az óvatosság, mint arról a később idézett beszámolókból értesülünk, túlságosan is jól sikerült.

*

Zala megye törvényhatósági bizottsága az 1876. február 7-i közgyűlését Deák Ferenc emlékének szentelte. Deák „Zala megyében született, korának zsenyéjében itt ápoltatott” - szólott Glavina Lajos, s kiemelte: „ily nagyság emléke és dicsősége nem fér meg egy megye keretében, azt csak egy ország, egy nemzet képes megőrizni...”. De a megyének is joga és kegyeletes kötelessége, „hogy a nagy hazafinak itt is látható emléke legyen, hogy magasztos tettei, példátlan jelleme és polgári erényei által utódaink nagy tettekre lelkesüljenek, határozottasság el megyénk nagy fia emlékére egy, Zala megye erejéhez mért, de a nagy honfihoz illő emlékszobornak felállítását”.

Az emlékszobor ügyében kiküldött bizottság elnöke Csutor Imre alispán lett. A 67 érdemdús férfiúból álló testület tagja volt többek között Simon Zsigmond tihanyi apát, Bogyay István, Reischel Vencel, Cserfán Károly, Szigethy Antal, Eperjessy Sándor, Babochay János. Azonnal felhívást tettek közzé, melyben a közadakozás útján állítandó emlékszobor létesítéséhez kérték a megye közönségének kegyes adományait. Jegyzőkönyvben is megörökítették, hogy az első nagyobb összeget, 100 Ft-ot a zalaegerszegi izraelita hitközség ajánlotta fel.

A bizottság még 1876-ban megbízta báró Vay Miklóst a szobor tervének elkészítésével. 400 forint előleg kifizetése után szorgosan jegyezték a szoborra befolyt összegeket.

Nem véletlenül kapta a felkérést Vay Miklós (1828-1886). Édesapja révén Deák személyes ismerőse volt, s már 1872-ben elkészítette Deák márvány mellszobrát (ma a Nemzeti Galéria őrzi). A szobrász az 1848-ban is szerepet vállaló, később koronaőr és kancellár Vay

Miklós fia. A bécsi akadémián tanult, élete nagy részét is Bécsben töltötte. Főként büsztöket és emlékszobrokat készített a magyar történelem és irodalom nagy alakjairól. Az első, ma is közismert munkája Berzsenyi Dánielt ábrázoló mellszobra volt, melynek elkészítésére 1843-tól gyűjtöttek pénzt, Somogy megye kezdeményezésére. Végül 1860-ban állították fel a Nemzeti Múzeum kertjében, majd egy évre rá Kazinczy Ferenc bronz mellszobrát is megmintázhatta. Az akkor készülő kevés emlékszobor neves írókat, költőket ábrázolt. Az állításukhoz közadakozás, ünnepségek a nemzeti öntudat ápolását segítve a tényleges politikai cselekvést is pótolhatták. Később, a kiegyezést követő enyhültebb politikai légkör és gazdasági helyzet egyre több, a magyar történelem és művészet kiemelkedő személyiségeit megörökítő emlékmű felállításához nyújtott feltételeket.

Lyka Károly művészettörténész így jellemezte Vay Miklóst az 1866-ban Szekesfehérvárott felavatott Vörösmarty emlékmű kapcsán: „Ez a nagy álló szobor felvilágosít minket arról, hogy egy, a klasszicizmusból a romantika útjára indult szobrással van dolgunk, aki a derekas átlagot képviseli, különösebb plasztikai érdekesség nélkül.”

Zala megye egy másik szobrot is rendelt Vay Miklóstól, Kisfaludy Sándorét. 1877 tavaszán állították fel Balatonfüreden, annak a félresikerült régi szobornak a helyére, melyet a magyar szobrászat hőskorának ma már szinte elfeledett művésze, Züllich Rudolf készített 1860-ban, szintén Zala megye megbízásából. „Az akkori szoborbizottságnak - írta később Jókai Mór - mely Zala megye rendeletéből azt a szobrot készítteté, Deák Ferenc volt az elnöke. Aki bizonyára oka nem volt, hogy a szobor olyan

rosszul sikerült: a minta, amelyet ő elfogadott, a melyet ott láttunk mindig az íróasztalán bronzból öntve, elég csinos és izléses volt, hogy ez az után nagyban kivive oly torzalakká fog átídomulni, azt Deák nem sejtette."

*

Feszty Árpád rajza a Vasárnapi Újságban a szobor avatásáról

A Deák szoborbizottság 1879 májusában számolt be a közgyűlésnek arról, hogy az emlékmű elkészült, s hamarosan felállítják a megyeháza - Deák egykori működésének színhelye - előtti téren. Zalaegerszeg város közgyűlése az 1879. június 21-i összejevetelén a megye kérésére az alábbi nyilatkozatot tette a tér átadásáról, „...a Deák szobor felállítására legközelebb felajánlott tért minden további fenntartás nélkül egyedül ezen célra átengedményezi, s azt mint Deák szobor tért fenntartja, annak semminemű oly használatához, mely a tér

rendeltetésével meg nem egyező - a tulajdonjog fenntartása kivételével igényt nem tart." A kiszemelt tér a város egyik legrégebbi utcájából alakult ki. 1819-ben még „Nemes Vármegye tömlötzeire néző” utcaként említették, csak 1888-ban vált hivatalosan is Deák Ferenc térré.

A szobrot Bécsben öntötték bronzból Röhlich és Pönninger műhelyében, talpzata mauthauseni gránitból készült. Költsége 12.000 forint volt, valamint a szobor szállítása és elhelyezése és „egy múlhatatlanul szükséges vasrácsnak a felállítása” még 2000 forintra rúgott. Az adományokból csak 12.390 forint jött össze, a hiányzó összeget a nemesi alapítványokra felügyelő választmánytól kérte a bizottság.

A szobor leleplezési ünnepélyét 1879. szeptember elsején tartották. Bátorfi Lajos, a Zalai Közlöny tudósítója szerint kegyeletes, ám szerény ünnepély volt, mivel a rendezők, mint már említettük, nem akarták az elkövetkezendő országos ünnepet elhomályosítani. A mintegy 130 megyei bizottsági tag és Ürményi József főispán jelenlétében Svastics Benó alispán tartott ünnepi beszédet, majd „viharos éljenzés közben lehullt a lepel s a szobor látható volt teljes gyönyörűsége és fenségében. A Zalaegerszegi Dalárda ekkor szép összhangzatban elénekelt a Szózat két első versszakát. A szobor fenségeseen sikerült, fiatalkori alak, magyar öltözet, egyik kezében pergamen..., arczczal a főváros felé van alkalmazva” - számolt be az eseményről Bátorfi.

A díszes, sárgára futtatott rácsozattal ellátott mű talpzatához szebbnél-szebb koszorúkat helyeztek. Többek között Nagykanizsa város, a zalaegerszegi nőegylet, valamint Széli Kálmán - pénzügyminiszter, később miniszterelnök - és Vörösmarty Ilona - Deák Ferenc gyámleánya - gyermekei.

Deák Ferenc szobra Zalaegerszegen

Az ünneplő közönség díszében vehetett részt, ahol a „főispán úr kezdte meg a toasztokat, emelvén poharát a király, királyné, trónörökös s az uralkodó házra, Glavina Lajos Deák Ferenc emlékére.”

A fővárosból öt újság küldte el tudósítóját, köztük a Pesti Napló, a Pester Lloyd. A Feszty Árpád a Vasárnapi Újság rajzolójaként érkezett. Este a fényárban úszó város boldogan vette birtokába a szobrot, mely a kevés zalaegerszegi nevezetesség egyikévé vált.

Feszty Árpád, később a Magyarok bejövetele című körkép alkotójaként híressé vált festő rajzai, valamint az ünnepségről írott cikke hamarosan megjelentek a Vasárnapi Újságban. Ugyanitt tudósított Szekrényessy Kálmán is egy korábbi számban. Mindkét szerző kritikus hangot ütött meg. Szekrényessy afelett kesergett, hogy Magyarországon nagyon kevés szobrot avatnak. „A kegyelet azon megnyilvánulása, mely ércszobrot emel az érdemnek, a polgárosodott Európának csupán kevés országban divik oly kis mértékben, mint nálunk.” Az egerszegi ünnepet országos

szempontból egyenesen fiaskóként értékelte. Ennek oka, hogy a szoborállító bizottság az utolsó ülésén úgy döntött, nem küld meghívót a megyékhez és városokhoz. Így nem is jött el senki az ünnepségre. A szerző boldogabb országokban kevésbé jelentős személyiségek emlékszobrának avatásakor is „sokkal tüntetőbb lelkesedést észlelt.” Idézzük a szoborról írott leírását és kritikáját is: „Az alak nagy arányu; magyar díszruhában, vállra vetett galléros mentében, magyar díszkarddal oldalán, sarkantyús magasszáru csizmákban, födetlen fővel van ábrázolva. A jobb kar előre nyúlik, a bal természetesen csügg alá, iratfüzetet tartván; a test súlya a jobb lábon nyugszik... A szobor jobb mint bemutatott „kis mintája” után reményleni lehetett. Legnagyobb hibája, hogy az előrenyújtott jobb kar tenyerével egészen fölfelé áll. Ez természetellenes, mert ha szónoklat közben jobb karunkat előrenyújtjuk, annak tenyere nem fekszik egészen fölfelé, hanem részben a belső oldal felé van fordítva” Feszty Árpád beszámolója inkább karcolat. Gúnyt űz a poros kisvárosból, a megyeszékhely Zalaeger-

A zalaegerszegi Deák tér sétánya 1915-ben

Deák Ferenc szobra Zalaegerszegen

szegből, s a szoborról készült rajzához magyarázatként ezt írja: „Egyik képünk e jelentet ábrázolja a hírlapírók asztalától tekintve, a honnan még a legjobban hatott, mert a szobor Achilles-sarkát, a derekat, egy jótékony fa onnan nézve szépen eltakarta.” Ne kritizáljunk hát, menti magát: „...Zalamegye nemes érzelmű közönsége nem művészetpártolás szempontjából, hanem csupán hazafiságból, Deák Ferenc halhatatlan emlékének megörökítéséért állíttatá föl azt.” Feszty lendületesen örökítette meg a közönséget, de a kritikus hangú alkotó által rajzolt szobor egyáltalán nem emlékeztet Deákra; ám nem az előtte húzódó ág miatt.

Hibái ellenére a magyar emlékműszobrászat korai időszakában készült „ércszobor” Zalaegerszeg évszázados történelmi emléke: szép, ápoltságban, a felújított megyei bíróság, az 1730-32-ben épült egykori megyeháza rangos épülete, a Deák Ferenc Megyei Könyvtár és a Göcseji Múzeum által határolt téren áll. Valóban, mintha nem is szónokolna, hanem felfelé fordított tenyerével hívogatna bennünket: elmélkedésre, emlékezésre.

Deák Ferenc szobra egy 1920 körül készült képeslapon

Felhasznált dokumentumok és irodalom:

- A zalai Deák-ünnepély 1-2. Pesti Napló 1879. szept. 1. 30. évf. 210. sz. 1. p.
Feszty Árpád: A „zalaegerszegi Deák-ünnepély”-ről. Vasárnapi Újság, 1879. szept. 14. 16. évf. 437. szám 593-594. p.
Liber Endre: Budapest szobrai és emléktáblái, Budapest, 1934.
Lyka Károly: Nemzeti romantika, Magyar Művészet 1850-1867. Bp. 1982. 76. p., 173. p.
Praznovszky Mihály: Kisfaludy Sándor szobrának felavatása Balatonfüreden 1860. jún. 11. (Adalékok az irodalmi kultusz kialakulásához) A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 19-20, 1993-94. Veszprém 1994. 519-534. p.
Pesthy Pál: Zalaegerszeg múltja és jelene. Zalaegerszeg, 1931. 191 p. 135. p.
Szekrényessy Kálmán: A zalaegerszegi Deák Ferenc szobor. Vasárnapi Újság, 1879. szept. 7. 26. évf. 36. szám 577-578. p.
Zalai Közlöny 1876. szept. 24.
Zalai Közlöny, 1877. január 28.
Zalai Közlöny, 1879. augusztus 14.
Zalai Közlöny, 1879. szept. 4.
Fára József: Kisfaludy Sándor balatonfüredi két szobra, Zalamegyei Újság, 1937. dec. karácsonyi szám
Zala Megyei Levéltár, V. 1604/a Közyülési jegyzőkönyv 1876. 1271/5.
Zala Megyei Levéltár, V. 1604/a Közyülési jegyzőkönyv 1888. 1920/1888 (388-389.p.) A szépzészet, az utcák rendezése végett kiküldött bizottság jelentése.
A zalai Deák-ünnepély 1-2. Pesti Napló 1979. szept. 1. 30. évf. 210. sz. 1. p.

Béres Katalin

Deák Ferenc születésének centenáriuma Zala megyében

A kehidai kápolna, Deák apai nagymamájának, szüleinek és Antal testvérének nyughelye

Az első híradások a zalai sajtóban arról, hogy 1903 őszén az ország és Zala vármegye is Deák Ferenc, a Haza bölcse születésének 100. évfordulója megünneplésére készül.

Mindenekelőtt a szülőfalu, Söjtör képviselőtestülete kezdeményezte a vármegye törvényhatóságánál, hogy a nagy hazafi születésének centenáriumát ünnepelje meg.¹ Ugyanakkor a község úgy döntött, hogy nem elégszik meg a kastély bejárata fölött 1897-ben elhelyezett emléktáblával, hanem a *"lelkes utódoknak azt is súgta... a kegyelet, hogy a születés helyén is hirdesse egy szobor a derék embert."*² Elhatározták, hogy az évfordulóra legalább egy mellszoborral adóznak Deák Ferenc emlékének. (A szobor azonban valószínűleg anyagi okok miatt nem készült el a születésnapra, 84 évvel később, 1987-ben állították fel Farkas Ferenc szobrászművész Deákot ábrázoló mellszobrát a söjtöri iskola épülete előtt.)

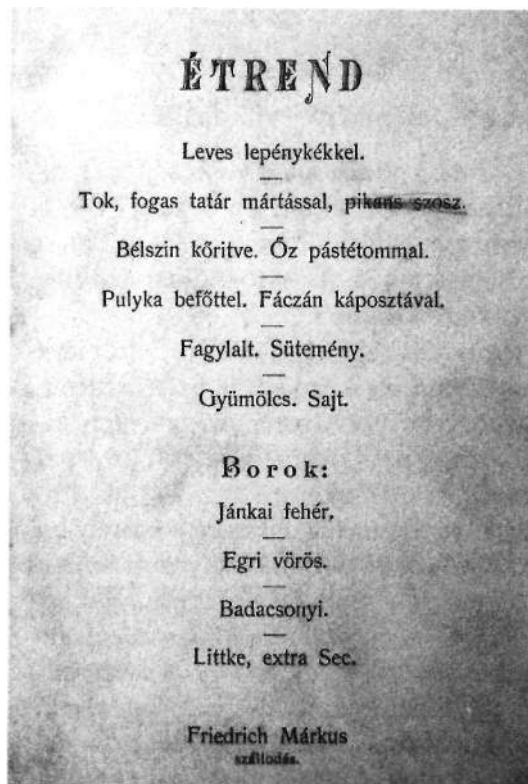
A szülőfalu kezdeményezését a vármegye elfogadta, és az alispán, Cserfán Károly vezetésével bizottságot hozott létre azzal a megbízással, hogy *"az ünnepség módozataira nézve javaslatot terjesszen elő."*³ A harminckilenc tagú testületben helyet kaptak többek között Árvay Lajos, a vármegye főjegyzője, Thassy Kristóf megyei főügyész, a Deák rokonság képviseletében Deák Mihály és Tarányi Ferenc, továbbá Várhidy Lajos Zalaegerszeg és Vécsey Zsigmond Nagykánizsa polgármestere.⁴ Az előkészítő bizottság április 23-án tartott ülésére, melyre meghívták a helybeli tanintézetek igazgatóit is, már szinte kész programjavaslatot dolgozott ki. Tervezetükben - a kor ceremóniáinak megfelelően - díszközgyűlés, istentisztelet, koszorúzás és társasbéd szerepelt. Az ünnep lebonyolítására a törvényhatóság 3000 Koronát biztosított, amelyet a vármegye törzsalapjából különítettek el.⁵

Zala vármegye az ünnep megszerzése és lebonyolítása mellett a napnak maradandó emléket kívánt állítani, ezért 1903. június 10-én Csertán Károly alispán felhívással fordult a vármegye közönségéhez, és Deák Ferencről elnevezett ösztöndíj létrehozására tett javaslatot, *"...ha a haza körül halhatatlan érdemeket szerzett nagy honfű iránt táplált kegyeletünket Ő hozzá méltóan akarjuk kifejezni: ünnepi közgyűlésünkben oly intézményt kell létesítenünk, a mely hivatva legyen ércznel is tartósabban hirdetni a hazafiúi erények mintaképeinek, vármegyénk nagy szülöttének, Deák Ferencnek a nevét és nagyságát, míg magyar szív dobog, magyar szó hangzik és magyar műveltség virágzik e hazán!*

Hogy mi legyen ez az intézmény: Ő maga mutatta meg félreismerhetetlenül a saját életével, a melyet komoly tanulásal és munkával töltött be...

*Ennélfogva oly tanulmányi ösztöndíjat kellene alapítanunk, a mely egy vagy több megyebeli szegényebb sorsú jó tanuló és jó erkölcsű fiúnak a magasabb kiképzést és azt, hogy tevékeny, hasznos polgára legyen a hazának, elősegíti."*⁶ Az alispán az ösztöndíj létrehozásához közadakozásra szólította fel a megye közönségét. A helyi sajtó is támogatta a kezdeményezést, szinte mindegyik újság buzdított az adakozásra. A Zalamegye külön vezércikket szánt olvasói meggyőzésére. *"A nagy férfiú emlékezetére, emlékének és dicsőségének ünneplésére mondott szavak elhangzanak, az ünnep fényét a mindennapi élet szürkesége, a hazafias lelkesedést a küzdelem egyformasága váltja fel, de a fiaink, unokáink javára rendelt alap a magyar kultúra örökös eszköze marad s mindig hirdetni fogja, hogy Zala vármegye hogyan tisztelte nagy fiának emlékezetét s mennyire szívén viselte a jövő nemzedék, a haza, a*

művelődés szolgálatát." - írta.⁷ A felhívás nyomán megkezdődött az adakozás, amelyet a sajtó is nyomon követett. A Zalamegye és a Magyar Paizs hétről hétre tájékoztatta az olvasóit a befolyt adományokról; a nagy összegekről és a pár fillérről is. Sőt, hírt adott minden, az ösztöndíj alap támogatására szervezett megyebeli rendezvényről: többek között Szentgrót és vidékének fiatalsága által szervezett, bazárral összekötött táncmulatságról, melynek tiszta bevétele, amit a Deák-ösztöndíjra ajánlottak fel, 34 Korona lett.⁸ Vagy a novai ifjak tombolás táncestélyéről, ahol a műsorban alkalmi óda hangzott el, és felolvasták Deák Ferenc életrajzát, valamint az 1867-es

A menükártya hátoldalán olvasható felirat szerint „A nagy hazafi Deák Ferenc születése századik évfordulója alkalmával Zegerszegn 1903 évi október 17-én tartott díszgyűlés és megyei ünnepély alkalmával a banketton ezen ételek adattak fel.”

kiegyezési feliratot. A bevételt - 30 Koronát - azonban kevesellte a Magyar Paizs tudósítója, a rendezvényről hiányolta a vidéki intelligenciát és a novai előkelőségek többségét. Epésen jegyezte meg: *"Annyi bizonyos, hogy a haza bölcsének szülőföldjéhez nem ily közel lakó közönség nagyobb tiszteletben tartja megyénk nagy szülöttjét, s nem rejti el filléreit"*⁹

Az ösztöndíj alapra nagyobb összegek is érkeztek. A jó példával herceg Batthyány Strattman Ödön és gróf Jankovich László, Zala vármegye főispánja jártak elől, mindketten 2000 Koronát ajánlottak fel a felhívást követő napokban. Ekkora összeget adományozott gr. Zichy Ágoston, báró Hornig Károly veszprémi püspök, Festetics Mária grófnő, Deák egykori söjtöri birtokszomszédja és pusztaszentlászlói nyaralásai idején rendszeres látogatója, aki a kiegyezés után Erzsébet királyné udvarhölgye lett. Dr. István Vilmos szombathelyi megyéspüspök 1000, Vaszary Kolos bíboros-hercegprímás 500, a kapornaki apátság 100 Koronát ajándékozott. A megyebeli takarékpénztárak 50-50 Koronát adtak, a vármegyei nemesi pénztár 1000 K-t szavazott meg. Baronyi Ede nagybirtokos, Deák hajdani kehidai birtokának tulajdonosa 100 Koronával gyarapította az ösztöndíj alapot. A megye városai is hozzájárultak az ösztöndíj létrehozásához. Zalaegerszeg közgyűlése 200 K-t ajánlott meg.¹⁰ Nagykanizsán kisebb vihart kavart a Deák-alapítvány ügye, ugyanis két felterjesztés került a képviselők elé. A pénzügyi bizottság 200 K támogatás megszavazására tett javaslatot, a tanács 500-ra. Mindkét indítvány mellett érvek és ellenérvek hangzottak el, végül Dick József képviselő felszólalása döntötte el a kérdést. Ő ugyanis *"előre"* tudta, hogy

az ösztöndíjat úgyis az egerszegi gimnázium kapja majd. Az Egerszeg - Kanizsa közötti viszályra érzékeny városatyák ezek után a pénzügyi bizottság javaslatát, azaz a 200 Koronás támogatást fogadták el, de egyben - Remete Géza képviselő javaslatára - pártolólággal támogatták egy önálló kanizsai Deák-ösztöndíj létrehozásának gondolatát.¹¹

1903. október 17.-ig 28430 Korona 59 fillér gyűlt össze a Deák ösztöndíj alap javára.¹²

A vármegye mellett az egyes települések, intézmények, iskolák, társadalmi egyesületek is készültek Deák 100. születésnapjának méltó megünneplésére. Nagykanizsán 1903 februárjában az Irodalmi és Művészeti Kör kezdeményezte, hogy - a nagy hazafinak a kanizsai piarista gimnáziumban töltött diákévei emlékére - egy emléktáblával adózzon a város.¹³ Nyári Pál műegyetemi tanár javaslatára a fiatal, tehetséges budapesti szobrászművészt, Telcs Edét kérték fel az emlékmű tervezésére és kivitelezésére. Az Irodalmi és Művészeti Kör által összegyűjtött pénz azonban nem volt elegendő a tábla elkészíttetéséhez, ezért a város is - 1800 Koronával - hozzájárult a költségekhez.¹⁴ A gimnázium Teleki utcai homlokzatára felhelyezett bronztablát Deák babérággal övezett domborművű portréja díszíti, *"Deák Ferenc emlékezetére, aki az 1813/14 = 1816/17 iskolai években ezen gimnáziumba járt. Születése százados évfordulója alkalmából állította a Nagykanizsai Irodalmi és Művészeti Kör kezdeményezésére a város közönsége. Félre minden irigységgel hazánk fiai, adjuk neki az elsőséget - mondja róla Széchenyi"* - áll az emléktáblán. Avatására a kanizsai városi Deák-ünnep keretében került sor.

A megyeszékhelyen, ahol a központi ünnepségre készültek, a nyár végén lá-

zas térrendezési és felújítási munkálatok kezdődtek. A nemesi pénztár eladta a városnak a Deák Ferenc sétátér melletti 114 n-öl, köztérnek használt ingatlanát 1000 K-ért, ezzel hozzájárulva a sétátér bővítéséhez.¹⁵ A város a tér léckerítését lebontatta, helyére "csinos" vaskerítést készíttetett, tájkát kavicsoztatta. Az új kerítés építése miatt a Szent Flórián szobrot, amely a Deák téren volt látható, áthelyeztették a templom északi oldalára, ez alkalommal a szobor hibáit is kijavították, és újra festették.¹⁶ A város tanácsa felhívással fordult a környék lakosaihoz, hogy "a házaknak az utcára néző falait javíttassa ki s azokat, amelyek ütöttek-kopottak, festessék be."¹⁷

A vármegyházat, a vármegyei hivatalok elhelyezésére meglehetősen alkalmatlan és célszerűtlen kvartélyházat kívülről szintén felújították, "...mert Deák Ferenc születésének századik évfordulójához nem méltók a kopott falak. Úgy néz majd ki, mint a kendőzött vénasszony, aki arcát pirosra festi, de a ráncok keresztülbarázdálják a megviselt ábrázatot." - írta az épületről a Zalamegye újságírója.¹⁸ Üléstermében kicserélték a régi bútorzatot, helyére Ausztriából hozattak hajlított (Thonet) fabútorokat. A bútorcserét meglehetősen rossz néven vette a függetlenségi érzelmű, a honi ipar támogatását célul kitűző Magyar Paizs című egerszegi hetilap cikkírója. "Valami nem közönséges villanyerő kellene ide Deák Ferenc vármegyéjébe, a tehetetlenségnek eme szunnyadásába. Még Deák Ferenc is, a csendes lassúság vármegyéjének példátlan mintaképe, még ő is tűzbe jött, mikor a magyar ipar pártolásáról beszélt volt Zalaszentgróton. ...Hanem a Deák Ferenc öcsém-uramjai Teschenből hozatják a hajlított fabútort!" - írta.¹⁹ Arról, hogy Deák Ferenc születésének centenáriuma ne

csak a vármegyei és a városi elit ünnepe legyen, Wlassics Gyula kultuszminiszter és István Vilmos szombathelyi megyéspüspök gondoskodott. A zalaegerszegi születésű miniszter nagy tisztelője volt Deák Ferenc személyiségének, klasszikus szabadelvűségének, őt tekintette politikusi példaképének. Ezért Deák születésének 100. évfordulóját arra használta fel, hogy a "nemesebb világnézet" kialakulása érdekében a Haza bölcsét állítsa példaképül a nemzet, de elsősorban a tanulóifjúság elé. "Kötelességtudás, komoly munka, férfias kitartás, megfontolás, törhetetlen jellem, jögtisztelet, lobogó hazaszeretet, közmondás szerű egyszerűség és önzetlenség, mindez oly teljességben és tisztaságban van meg benne, mint kevés másban! Követendő mintaképe ő a nemes eszményekért hevülő magyar ifjúságnak, akinek pályája csodálatosan alkalmas arra, hogy az ifjú becsvágyának tette serkentő ...tényezője legyen." - írta Deákról abban a rendeletében, melyben előírta, hogy 1903. október 17-én minden magyar tanintézetben tanítási szünetet tartsanak, de ezen a napon mindenütt egységes program szerint, méltó ünnepel emlékezzenek meg Deák Ferencről.²⁰ A középiskolákban a felsőbb osztálybeli tanulók Deák életét és pályáját méltató kötelező házi dolgozatának legjobbját olvasták fel, a polgári és elemi iskolákban az egyik tanár mondott emlékezésedet. Ez alkalomból az elemi- és polgári iskolák számára ünnepi szónoklatokat, alkalmi verseket tartalmazó füzetet is kiadtak, hogy a pedagógusok számára megkönnyítsék a megemlékezések megrendezését. A miniszter nyomán Ruzicska Kálmán királyi tanácsos, vármegyei tanfelügyelő is körrendeletet bocsátott ki a megye állami népiskoláihoz, iskolaszékeihez, tantestületeihez, amely-

ben felhívta a figyelmet arra, hogy *"Zalavármegye iskolai hatóságaira s tanítóira vár a magasztos feladat, hogy gyermekeink szívében okt. 17-én, hálás gerjedelmeket keltsenek a Gondviselés iránt, mert Zrínyi, Kisfaludy, Festetich, Csányi és Gasparics fénylő alakjai mellé Deák Ferencet adta nekünk."*²¹

István Vilmos szombathelyi megyéspüspök körlevélben fordult az egyházmegye papságához, amelyben a nagy hazafi kimagasló érdemeit méltatta. Többek között ezt írta: *"Egyházmegyém hazánk bölcsének szülőegyházmegyéje. Itt élte ő le gyermekkorát, itt nevelkedett fel és képezte ki magát nagy hivatására, innét küldetett ki a haza ügyeinek intézésére és terhes munkálkodásainak fáradsalmait is itt szokta kipihenni. Sokan élnek még közöttünk, kik őt személyesen is ismertük és akik őt életében is mint példányképünket és vezérünket tiszteltük. Nekünk tehát már ezen indokból is fokozottabb mérvben kötelességünk a tervezett ünnepély fényét lehetőleg emelnünk"*.²² Ezért a püspök elrendelte, hogy az egyházmegye minden plébániáján október 17-én a katolikus népiskolák tanulóinak kötelező részvételével ünnepélyes szentmisét tartsanak, amelynek végén *"hálánk hű kifejezéséül hazánk nagy fiáért 3 Miatyánkot és 3 Üdvözlégy Máriát imádkozzanak"*.²³ (Hasonló körlevelet adott ki Vaszary Kolos hercegprímás is, aki az esztergomi egyházmegye területén lévő katolikus népiskolák számára tette kötelezővé a Deák emlékére tartott istentiszteleteken való megjelenést.²⁴)

A vármegye törvényhatósági bizottsága szeptember 14-én tartott közgyűlésén elkészült az ünnepségsorozat végleges programja. Eszerint október 17-én a megyeszékhelyen, 18-án Nagykanizsán és 19-én Kehidán került sor meg-

emlékező rendezvényekre. Az ülésen összeállították azt az öttagú, gróf Batthyány József vezette küldöttséget is, amely a vármegyét képviselte a budapesti Deák ünnepélyen.

1903. október 17-én, Deák Ferenc születésének 100. évfordulója megünneplésére meglehetősen zaklatott politikai légkörben került sor, a Haza bölcse közreműködésével létrehozott kiegyezési rendszer válságát élte. Az év folyamán a véderővita kapcsán kieleződtek az ellentétek a 67-es kormánypárt és a függetlenségi ellenzék között. Ráadásul az ünnep előtt egy hónappal Ferenc József chlopy-i hadparancsában a birodalom egyik néptörzsének nevezte a magyarokat, súlyos feszültséget teremtve ezáltal a nemzet és az uralkodó között.

Ezek az események azonban nem rontották el a zalai Deák-megemlékezések hangulatát; bár a szónokok beszédeiben, a vezércikkek tartalmában történt utalás az aktuálpolitikai eseményekre, ám nem befolyásolták Deák személyének és munkásságának megítélését. Sőt, az ünnepi szónokok és vezércikkek - a kor dagályos stílusában - kiemelték, hogy Deák személye, - akit hősként, félistenként állítottak hallgatóik, olvasóik elé - és az iránta érzett általános tisztelet lehet az az eszköz, amely a nemzetet újra egyesíteni tudja.

A fellobogózott Zalaegerszegen október 17-én délelőtt fél tízkor kezdődtek az ünnepi események. A virágokkal feldíszített vármegyeháza nagytermében díszközgyűlést tartott a megye törvényhatósága, amelyen a kormány képviselőjében Széli Ignác államtitkár, a főrendiház képviselőjében Ernuszt Kelemen vett részt. Jelen voltak továbbá Csávossy Béla háznagy és Szüllő Géza képviselőházi küldöttek, gróf Festetics Tassiló főpohárnok mester, gróf Széche-

nyi Béla a Magyar Tudományos Akadémia képviselője, Vas, Veszprém és Várasd vármegyék küldöttei, egyházi méltóságok, és a zalaegerszegi és keszthelyi huszárok tisztikarának tagjai. Az egybegyűlteket gróf Jankovics László főispán köszöntötte, és rövid beszédben méltatta a nap jelentőségét. Ezután az ünneplő közönség a plébániatemplomba vonult, ahol István Vilmos szombathelyi megyéspüspök mutatott be ünnepi szentmisét. A program a Deák-szobornál folytatódott, ahol az egész nap szakadó eső miatt csak koszorúzásra került sor, az ünnepi műsor elmaradt. Az eső ellenére népes közönség gyűlt össze a szobor körül, ahol Csertán Károly alispán rövid beszéde után, a notabilitások elhelyezték koszorúikat. A továbbiakban a vármegyeházán zajlottak az események. A díszközgyűlésen Hertelendy Ferenc országgyűlési képviselő mondott ünnepi beszédet, aki hangsúlyozta, hogy Deák *"...emlékének kegyeletes megőrzése nem egyedül egy politikai irány örököseié lett, hanem édes mindnyájunké, mert az egész magyar nemzetnek hazafias közérzése ápolja halhatatlan nagyságának emlékét, mint ahogy Ő egész életét a Köznek és a magyar Hazának szentelé!"*²⁵

Az ünnepi szónoklat után Árvay Lajos főjegyző előterjesztésében a Deák Ferenc tanulmányi ösztöndíj alapítására, az alapító oklevél kiállítására került sor. Eszerint az előző hónapokban összegyűjtött 28430 K 59 fillér törzstőke kamatait *" egy zalamegyei illetőségű szegényebb sorsú, jó tanuló és jó erkölcsű magaviseletű főiskolai (budapesti és kolozsvári m. kir. Tudományegyetemek, a m. kir. József műegyetem és a hazai jogakadémia) tanuló"* ösztöndíjára fordítják.²⁶

A díszközgyűlés még egy alapítványt hozott létre a megye törzsvagyonyából

kiutalt 400 Korona alappal, azzal a szándékkal, hogy centenáriumra felújított kehidai kápolna *"fenn- és mindenkor jó karban"* tartásáról gondoskadjon.²⁷

Az ünnepi összejövetel utolsó napirendi pontjaként feliratot intéztek az uralkodóhoz *"a vármegye hálás közönségének nagy fia iránt táplált elenyészhetetlen kegyelete megnyilatkozásáról. A felirat mindenekelőtt megemlékezik Deák Ferenc elévülhetetlen érdemeiről, a vármegye kegyeletéről s a kegyelet ünnepeéről; végül tolmácsolja a vármegye rendíthetetlen hűségét s Deák Ferenc szellemének uralmát óhajtja s ettől várja és reméli a haza boldogulását, felvirágzását."*²⁸

A közgyűlés bezárása után az illusztris vendégek és a törvényhatósági bizottság tagjai az Arany Bárány Szálloda dísztermébe vonultak, ahol társaságban vettek részt. Az ünnepi lakoma csak a díszvendégek számára volt ingyenes, a törvényhatóság tagjai 13 Koronát fizettek a felszolgált étkekért és italokért. (A díszbéd menükártyája a Göcseji Múzeum egyik becses darabja.) Így is több mint száz vármegyei képviselő vett részt a banketten. Az ünnepnap programjáról tudósító Magyar Paizs hírlapírója a társaságban *"hová közönséges halandó nem, csak fehér kesztyűs hallhatatlanok"* jutottak be, heves kritikával illette a szervezőbizottságot, amiért kizárta az ünneplésből a nagyközönséget és a hírlapírókat is. *"A Deák Ferenc szelleméből ha nem is ... szárnyas szabadságot, de jó polgári erényeket akarunk tanulni: Cinánnátusi önzetlenséget, Aristidesi igazságosságot, Catoi karaktert s Sokratesi bölcseséget és becsületességet. Ezeknek a tanulására jó szívvel láthatnának minket, misera plebszet is, csak ne volnának*

*olyan kényesek t. bizottság, mert akárki mit beszél sehogy sem illik ez a Deák Ferenc jelleméhez!*²⁹ - írta a tudósító.

A rendezőbizottság a jeles eseményre meghívta Wlassics Gyula kultuszminiszter is, aki azonban személyesen nem vehetett részt a ceremónián, táviratban köszöntötte az ünneplőket: *"...az volt lelkem óhaja, hogy a mi forrón szeretett Zalamegyénk, Deák Ferenc szülőföldjének székhelyén magasztos ünnepeteken együtt hódolhassak a mi lelkünkhöz, a mi szívünkhöz legközelebb álló nagy halhatatlanunk emlékének. Ha ebben engem tőlem nem függő okok megakadályoztak is, mégis ott leszek lelkem egész melegével, szívem egész erejével a szülőföld oltára előtt és veletek együtt imádkozom: Lebegjen e nemzet fölött Deák szellemének mindent kibékítő, áldó ereje."*³⁰ - írta táviratában.

Október 17. zalaegerszegi eseményeit a helyi Kaszinó táncmulatsággal összekötött estélye zárta.

Nagykanizsa október 18-án ünnepelt. A felekezeti istentiszteleteket követően díszközgyűlést tartottak a városházán, ahol Remete Géza, a Haza bölcse egykori képviselőtársa tartott megemlékező beszédet. Majd határozatot hoztak arról, hogy a város közgyűlési terme számára megfestetik Deák Ferenc arcképét, továbbá, hogy a nagykanizsai főgimnáziumnál 5000 Koronás Deák Ferenc-ösztöndíj alapot létesítenek. Délután került sor a nagykanizsai Irodalmi és Művészeti Kör által kezdeményezett Deák emléktábla avatására a művész, Telcs Ede jelenlétében.

Október 19-én a vármegye ünnepe Kehidán folytatódott, ahol az évfordulóra felújított kápolna - Deák szüleinek és nagyszüleinek, valamint Antal bátyjának nyughelye - beszentalására került sor. A szertartásra érkező vármegyei

notabilitásokat a kúria tulajdonosa Baronyi Ede fogadta és látta vendégül. De. 10 órakor, a vidék népének jelenlétében Rhédey Gyula veszprémi kanonok szentelte fel az átépített kápolnát, majd az előkelőségek Zalaszentgrótra kocsiztak, ahol 60 terítékű díszebéd várta őket.³¹

A fentiekhez képest a szülőfaluban, Söjtörön szerényebb körülmények között ünnepeltek. Az ünnepi mise után *"nemzeti zászlódísz alatt"*, körmenetben vonult a falu népe a szülőházhoz, ahol megjelent Festetics Mária grófnő, Farkas József országgyűlési képviselő és Thassy Lajos főszolgabíró. Az egybegyűltek elénekelték a Himnuszt, majd Pajthy Elek plébános emlékezett meg a Haza bölcséről. A szónoklat után megkoszorúzták a millenniumkor a kastély falára helyezett emléktáblát. *"Söjtör község Deák Ferenc nagy emlékének"* - állt a koszorúszalagon. Az ünnep a Szózat hangjaival ért véget.³²

Deák Ferenc születésének centenáriumáról a zalai sajtó is megemlékezett. Az előkészületekről és az ünnepi eseményekről szóló tudósítások mellett emelkedett hangú vezércikkeket, alkalmi verseket, ódákat közöltek a helyi lapok. A cikkírók egyrészt Zala megyének Deákhoz való viszonyát emelték ki, mint pl. a Zalamegye újságírója. Írása szerint *"Mérhetetlen szeretet köti Deák emlékéhez Zala vármegyét, mert nekünk nemcsak a haza nagy fia ő, akire büszkén tekintünk, hanem erekye is az ő emlékezete, mert egyesítette magában mindazokat az erényeket, amelyek a zalai falvak régi kúriáiban lakoztak, ahol a mindennapi imádság is a hazaszeretetre, törvénytiszteletre, ősi hagyományaink iránti szent áhítatra való buzdítással végződött."*³³ Mások, elsősorban a függetlenségi érzelmű újságírók Deák min-

dig tiszta lelkiismeretét állították példaképpül olvasóik elé.³⁴ Nagy Samu, a Zalai Közlöny vezércikkírója pedig egyenesen isteni magaslatokba emelte Deák alakját, hozzá fohászkodva fejezte be ünnepi írását: *"Nagy szellem, ki le tudtál vetkezni minden emberi salakot, örködj felettünk. Lényednek tündöklő idealizmusából küldj közénk is egy sugárt, hogy mint a villany szikra, átjárva szíveinket, visszarántson bennünket a*

*való éltre, melyben, ha keresünk, megtalálhatjuk mindenkor a nemes ideálokat, melyekért küzdeni érdemes!"*³⁵

Az ünnep elmúltával véget ért a várás, *"Deák szellemének mindent kibékítő, áldó ereje"* nem hatott többé, az ország visszasüppedt a pártcsatározások mindennapjaiba. Egy év múlva pedig megbukott a magát Deák szellemi örökösének tartó Szabadelvű párt.

Meghívó a zalaegerszegi Kaszinó estélyére

¹ Deák Ferenc emléke. Magyar Paizs, 1903. jan. 3. 5. p.

² A sőjtöriek Deák Ferencnek. Magyar Paizs, 1902. dec. 11. 4. p.

³ Id. 1.

⁴ Deák Ferenc. Nagykanizsai Friss Újság, 1903. jan. 20. 5. p.

⁵ Hírek-Deák Ferenc születése... Zalamegye, 1903. ápr. 26. 3. p.

⁶ Vármegyém közönségéhez! - Csertán Károly felhívása. A Göcseji Múzeum tulajdona.

⁷ Deák Ferenc emlékezete. Zalamegye, 1903. jún. 28. 1. p.

⁸ Multság a Deák Ferenc alapítvány javára. Zalamegye, 1903. aug. 15. 4. p.

⁹ Deák tombola estély Nován. Magyar Paizs, 1903. szept. 10. 4. p.

¹⁰ Városi közgyűlés. Magyar Paizs, 1903. júl. 23. 3. p.

¹¹ Városi közgyűlés. Zalai Közlöny, 1903. aug. 15.

¹² Zalavármegye ünnepe. Zalamegye, 1903. okt. 18. 4. p.

¹³ Deák emléke. Magyar Paizs, 1903. máj. 28. 5. p.

A témáról ld. Kunics Zsuzsa cikkét.

¹⁴ Id. 11. jegyzet

¹⁵ A nemesi pénztári és alapítványi választmány ülése. Zalamegye, 1903. aug. 15. 4. p.

¹⁶ Hírek - A Flórián szobor áthelyezése. Zalamegye, 1903. szept. 27. 6. p.

¹⁷ Hírek - Rendezik a Deák teret Zalamegye, 1903. okt. 4. 5. p.

¹⁸ A vármegye háza. Zalamegye, 1903. aug. 30. 2. p.

¹⁹ (y): Hajlított fabútor. Magyar Paizs, 1903. szept. 17. 2. p.

²⁰ Deák Ferenc emlékezete. Néptanítók Lapja, 1903. 37. sz. 1-3. p.

²¹ Deák Ferenc emlékezete. Zalamegye, 1903. okt. 11. 3. p.

²² Hírek - Deák Ferenc emlékezete. Zalamegye,

1903. szept. 27. 4. p.

²³ Uo.

²⁴ Deák Ferenc emlékünnepe. Zalai Közlöny, 1903. szept. 19.

²⁵ Zalavármegye ünnepe. Zalamegye, 1903. okt. 18. 2-3. p.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo. 4. p.

²⁸ Uo.

²⁹ A Deák Ferenc ünnepélyről. Magyar Paizs, 1903. okt. 22. 1-2. p.

³⁰ A közoktatásügyi miniszter sürgönye. Zalamegye, 1903. okt. 25. 4. p.

³¹ Deák Ferenc emlékezete. Zalamegye, 1903. okt. 25. 3-4. p.

³² Deák ünnepély Sőjtörön. Magyar Paizs, 1903. okt. 29. 3. p.

³³ Deák Ferenc. Zalamegye, 1903. okt. 18. 1. p.

³⁴ Deák Ferenc. Magyar Paizs, 1903. okt. 15. 1. p.

³⁵ Nagy Samu: Deák Ferenc. Zalai Közlöny, 1903. okt. 17. 1. p.

Kunics Zsuzsanna

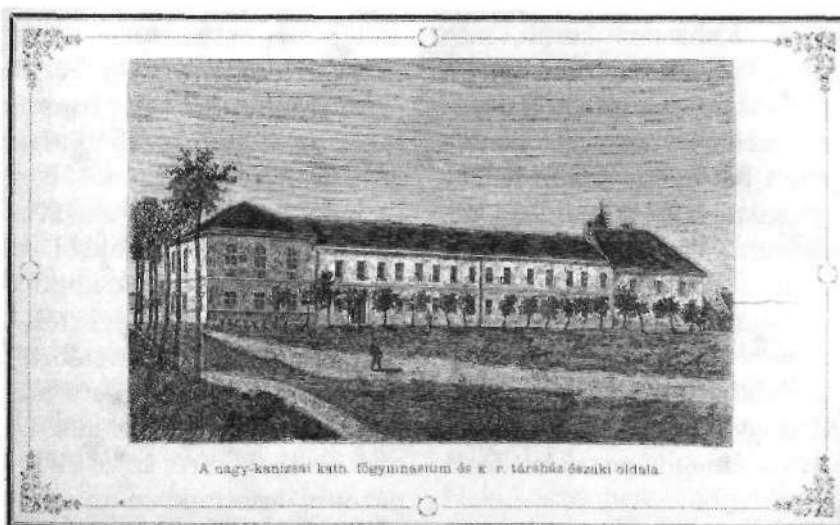
Deák Ferenc és kultusza Nagykanizsán

„E század elején hordá szerény falaink között elméjében és szívében jövendő nagysága csíráit” Deák Ferenc, kit „mint tiszta jellemű államférfiút, a nemzet bölcse kitüntető címmel tiszteltek meg kortársai.” - írja Pap János igazgató az 1810-es évekről a nagykanizsai piarista gimnázium „vázlatos történeté”-ben 1880-ban¹.

A keszthelyi premontrei gimnáziumban (1811-12), majd Pápán elvégzett egyetemi tanév után Deák Ferencet bátyja, s egyben gyámja, Deák Antal - valószínűleg a remélnél rosszabb tanulmányi eredmény, s korábbi „felszínes, téves minősítése” miatt - 1813 őszén a kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló nagykanizsai gimnáziumba íratta be².

A közel 5000 lakosú Kanizsa - ahová Deák tízévesen érkezik - már ekkor fontos piackörzettel működő gazdasági központ, igen eleven város, gabonagyűjtő hely Stájerország, Horvátország és Trieszt fel diákok VIII. egyik legjelen-

tősebb települése. Sertés-, marha-, gabonavásárai messze földön híresek. Itt volt a nagy kiterjedésű Batthyány-uradalom központja. A városban ugyanakkor kőből, téglából épült, zsindeletős épületek csak a piac táján találhatóak. „A mellékutcák tervszerűtlenek, girbe-gurbák...a házak úgy épültek, ahogy az a tulajdonosnak éppen eszébe jutott.” „Ezt a csúf házhalmot nem is merészném városnak nevezni, ha tiszteletre méltó útikalauzunk nem erősödne, hogy ez valóban város:” - írja a városképről az 1810-ben Nagykanizsán átutazó orosz tengerésztiszt, Vlagyimir Bogdanovics Bronyevszkij³. A régi - 1705-ben épült, katonai laktanyából átalakított - gimnáziumépület a mai Eötvös téren, az ún. Papkertben állt. A Batthyány József kalocsai érsek, s apja Batthyány Lajos nádorispán, Kanizsa földesura által 1765-ben alapított jóhírű intézményben tanultak a megyei közéletben jelentős szerepet játszó nemesek

A nagykanizsai főgimnázium és társasház északi oldala
Metszet a gimnázium 1879-80. évi értesítőjéből

gyermekei; de az uradalmi alkalmazottak, a polgári vagy jobbágy származású tanulók közül is számosan híressé váltak a későbbiekben.

Az 1813-14. tanévben - mikor Deák megkezdte itt a tanulmányait - 203 diák tanult az előkészítő osztállyal egy évvel korábban 6 osztályúvá kiegészített gimnáziumban⁴.

Az intézet külső körülményei nem voltak vonzóak; az épület majdnem dűledezett. A napóleoni háborúk alatt katonai kórházzá alakították át, s ugyan 1809-ben kiürítették, de felújítására sem a rendnek, sem a városnak nem volt pénze⁵.

Az 1810-es években „az ország legelhangyoltabb iskoláinak egyike volt”. A szűk termek mennyezetéről a vakolat nagy részben lemállott, a foltozgatott tető átbocsátotta az esőt, hólevet, a falakról sok helyen hiányzott a vakolat, a padok rozszantak voltak⁶.

Az 1811-ben kinevezett új igazgató, Tordy Mihály elrettent az iskolaépület láttán: „...nem akartam elhinni, hogy nemes Zalavármegye sarjadékai e rút fészekben tanulják a szépnék formáit:”- írta levelében 1811 novemberében⁷.

Mikor Deák Kanizsára került, még rosszabb lett a helyzet. Az 1814-16. évi rossz időjárás következtében létrejött drágaság sok helyen éhínséget okozott. Az intézményt Batthyány Fülöp herceg és az Inkey család segítette ki. De „kellemes és meleg a kép”, mely az intézet belső életét jellemezte. A dűledező falak között nyomorúsággal küzdő, de „nemes szívű, a nevelés ügyéért lelkesedő” tanárok „odaadó buzgalommal”, s magas színvonalon tanítottak⁸. A városban eltöltött 4 év meghatározó lett Deák számára.

Az 1813-14. tanévben, a 3. grammatikai osztályban a tízéves fiúnak s 35

társának Lepatsek Mátyás a fiatal, 24 éves Árva megyei papnövendék volt a tanára, ki előtte csak egy évet töltött Trencsénben, s a következő évben Vácra helyezték⁹.

A 4. grammatikai osztályban a Zala megyei, pakodi születésű, 34 éves Zsigmond Bertalan piarista szerzetes tanította, ki mindössze két évet töltött Nagykanizsán¹⁰.

Az 1806. évi Ratio Educationis előírásai szerint ebben a két osztályban hittan, magyar és latin nyelv, Magyarország történelme, földrajz, s számtan voltak tantárgyaik.

A következő, az 1815-16. tanévben, a „humanitás tanulmányok” első esztendejében továbbra is hittant s erkölcsant, számtant, Magyarország történelmét (I. Ferdinándig), földrajzot (mértni földrajz, Európa, Ázsia), s emellett új tantárgyként természetrajzot (állatvilág és embertan) tanultak. Külön tárgy a retorika a logikával, melynek keretében latin klasszikus szerzők műveinek tanulmányozásával, görög régiségekkel, mitológiával s „irálygyakorlatokkal” foglalkoztak.

A 6. osztályban, az ún. 2. humanista osztályban ugyanezeket a tárgyakat tanulták: Magyarország történelmét I. Ferdinándtól, Afrika és Amerika földrajzát, természetföldrajzból a növények és az ásványok világával ismerkedtek. Latin klasszikusok olvasásával s a görög helyett latin régiségekkel, római mitológiával foglalkoztak, költői és szónoki stílusgyakorlatokat végeztek a poétika és retorika tantárgy keretében¹¹.

Később a Zalamegye s a Zalai Közlöny hasábjain megjelenő, Deák gyermek- és ifjúkoráról szóló cikkek s a gimnáziumi értesítőkből megjelenő tanulmányok tanárai közül az utolsó két évben öt tanítókat emelik ki, kiket „min-

den tekintetben mintaképül" emlegetnek a korabeli feljegyzések¹².

Az 5. osztályban a 34. évében járó, a Pozsony megyei Bazinban született Schmidt Antal volt a tanára, ki 1813 óta tanított Nagykanizsán. Életrajza szerint „szelíd erkölcsű, lelkes s szerzetesi ére-nyekkel ékeskedő férfiú” volt, ki „nö- vendékei lelkét buzgósággal és atyai szeretettel művelte.” Hat, Kanizsán töltött év után Szegeden tanított, majd Temesváron rendházfőnökké, s a gim- názium igazgatójává nevezték ki, ahol nagy tiszteletet vívott ki¹³.

A 25 fős 6. osztály tanára az utolsó évben a Trencsén megyei Pruzsinán 1780-ban született Kosztká Lukács volt. A piarista szerzetes korábban az 1803-4. tanévben már tanított egy grammatikai osztályt a kanizsai gimnáziumban, majd 1809-ben került vissza a városba, s élete végéig humanista osztályokat tanított. 1820-23 között házfőnök-helyettes (vice-superior), majd élete utolsó évében, 1832-ben igazgatóhelyettes (vicerektor), s házi lelkiatya (spiritualis domus) tisz- teget töltött be¹⁴.

Deák mindvégig kitűnő teljesítményt nyújtott. Erkölcsi magaviselete jó, hittan- ból eminens, a többi tárgyból együtt kapott átlagérdemjegye „eminens pri- mus”, első jeles volt. Társai között min- den évben ő lett a legjobb tanuló¹⁵.

Komoly, csöndes természetű fiúként ismerték, ki inkább nézője volt a többi gyerek játékaiknak, félrevonulva figyelte őket. Bátorfi Lajos feljegyezte Deák egyik iskolatársának elbeszélését „Ferkó barátjáról”. E szerint társai sokszor meg- tréfálták, „lopva mögéje kerülve labdá- jokkal jól hátba vágják”¹⁶. Ugyanakkor elismerték tudását, tekintélyt vívott ki társai között.

Könnyű felfogásának, kiváló emléke- zőtehetségének köszönhetően elég volt

számára a tanár magyarázata, alig ké- szített jegyzetet, szinte szó szerint meg- jegyezte, amit az órán hallott, s nem csak másnapra, a vizsgákra is alig kellett készülnie¹⁷. Az 1904-ben megjelent élet- rajzának írója, Ferenczi Zoltán szerint az utolsó évben tanára a 14 éves Deák Ferencre bízta társai felügyeletét s a ta- nítást is, ha néhány órára vagy egész napra eltávozott az osztályteremből¹⁸.

Jó hatással volt tanulmányi eredmé- nyére, - valószínűleg bátyja iskola vá- lasztásában ez is közrejátszott - hogy a Nagykanizsán töltött esztendő alatt nem magánháznál, hanem az 5-6 főnyi konviktusban, diákotthonban lakott Barcza Antallal és Lászlóval, s az Inkey család két fiúgyermekével, Gáborral és Eduárddal együtt¹⁹.

A diákotthonhoz kapcsolódik az a Deák majd minden életrajzában közölt történet is, melyet a hagyomány szerint Deák többször elmesélt, ha ítélő erejét, emlékezőtehetségét dicsérték.

A konviktusnak a négy év alatt két nevelője volt: a nagy tudású, meleg szívű Pius atya, ki segített feladvá- nyaikat megoldani, s ha kellett, tízszer is elmagyarázta a leckét. Pater Pius halála után Martinus atya került a konviktus- ba, aki kitűnően tanított, mindent ala- posan elmagyarázott, de csak egyszer. „... azt én már egyszer jól megmondtam, mért nem figyeltél, s ha figyeltél, mért nem tartottad meg? Most gondolkozzál, majd ráakadsz.” - felelte, ha a diákok másodszor is megkérdeztek valamit. Rákényszerítette őket az önálló gondol- kodásra, a figyelemre, az önállóságra. A diákok kezdetben szidták, de hamarosan hozzászórtak tanítási módszeréhez, s később elismerték jótékony hatását. „Neki köszönhetem nagyrészt, ha lettem valami, hogy lettem.” - emlékezett Deák tanárára²⁰.

Martinus atya kilétét homály fedi, a piarista rend névtárában nem sikerült személyét azonosítani²¹. Nagy Lajos kegyesrendi tanár a Zalai Közlönyben Deák diákéveiről írt cikkében s a gimnáziumi értesítőben megjelent tanulmányában is Schmidt Antalhoz kapcsolja a történetet, mivel Deák később róla mondta, hogy „ő szoktatta komoly munkára és ő tanította meg gondolkodni”²².

A hatodik osztály befejezése után 1817. augusztus 31-én Deák a piarista rendet alapító Calazanti Szent József ünnepén megtartott színházi előadással búcsúzott el Nagykanizsától.

A délutáni istentisztelet után egy tágasabb, kivilágított tanteremben összegyűlt helyi előkelőségek előtt a diákok igazgatójukat, Csabi Józsefet neve napján latin pásztori versekkel köszöntötték. A színdarab előtt Deák Ferenc mondott előbeszédet, melyben „megmutatta, ezen gyakorlásnak (a színjátásznak) a tanulókra kiterjedő hasznát: „az Oskola egy minden nemesebb mesterségekre tanító műhely.”” - idézik szavait a korabeli tudósítások²³.

Majd Brühl és az abban az időben igen népszerű német drámaíró, Kotzebue „Talált gyermek vagy süket iskolamester” című 5 felvonásos vígjátékát adták elő magyar nyelven a „tanulókhoz alkalmaztatva, több hasznos változásokkal, s toldásokkal másítva”. August Kotzebue darbjait versengve játszották ebben az időben nemcsak a német s magyar, de a francia, orosz, olasz s osztrák játékszínek is²⁴. Az előadás - melyben Deák is részt vett szereplőként - valószínűleg a szerző ismertségének is köszönhetően, olyan feltűnést keltett, hogy beszámolt róla a „Hazai s Külföldi Tudósítások”, majd ennek nyomán a bécsi „Magyar Kurír” című lap is. A cikkíró szerint „különösen a

főbb személyek” - Deák s öt társa - „oly készséggel játszották a személyeket, hogy mindegyik köztapsolásra méltónak találtatik”²⁵.

Másnap Deák társaival együtt elhagyta Nagykanizsát, s 1817 őszén bátyja példáját követve a győri jogakadémiaán folytatta tanulmányait. Az itt eltöltött négy esztendő azonban meghatározó jelentőségű volt számára. Nemcsak nélkülözhetetlen ismereteket szerzett, s gondolkozni tanult meg a kanizsai piaristáknál. Nagy Lajos kegyesrendi tanárt idézem: „...legszebb jellemvonásait is: az egyszerűséget, a bizalmas közlékenységet, a vonzó atyai nyájasságot; ... a törhetetlen kitartást, a hajthatatlan szilárdságot, a nyugodt nemességet, csüggedetlen bizalmat és állandóságot is megtanulhatta derék tanáraitól”²⁶.

Deák később, ismert politikusként is szorosan kötődött szülőföldjéhez. „Zala azon vidék, melyben életem legnagyobb részét töltöttem, mely látta bölcsőmnek ringását, melyhez a legszorosabb, legszentebb láncok kapcsolnak.” - írta egy sokat idézett levelében 1848 júniusában²⁷.

Zala megye is legjelesebb fiaként tartotta számon, a kanizsai gimnázium legjelesebb növendékeként. A város polgárai megőrizték emlékét, ápolták kultuszát már életében.

„Én a Deák-kultusz légkörében nevelkedtem”, „a mi házunkban szentség volt a Deák-tisztelet” - írta 1850-60-as évekbeli gyermekeveiről báró Wlassics Gyula, későbbi kultuszminiszter. Apját, Wlassics Antalt, a nagykanizsai városbíró Deák igen kedvelte, „mindig különös kegyeiben részesítette”²⁹.

A városbíró gyakran felkereste az 1850-es években Pusztaszentlászlón visszavonultan élő Deák Ferencet. Egy-egy útja után az egész város értelmisége ér-

deklődött a látogatás iránt, „vajjon Deák Ferenc mondott-e valami vigasztalót? ... futótűzként terjedtek el az elmondott anekdoták, s találgatták városunk bölcsei, hogy nincs-e mégis valami célzás, valami útmutatás egyik-másik anekdotában a közügyekre.” - idézte fel e látogatásokat később felesége³⁰. Wlassics Gyula több írásában (a Zala című újságban s a Deák halálának 50. évfordulója tiszteletére a Századokban megjelent munkájában) elmesélte Deákkal történt első, kisdíákkori találkozását. A történet azóta az egyik legismertebb, a városhoz kapcsolódó Deák-anekdotává vált Nagykanizsán. „...apám egy deputációval a fővárosba utazott. Magával vitt. ... midőn a Váci utcán mentünk, Deák Ferenc jött velünk szembe és megpillantva apámat és az öreg Babochay Jánost, a népszerű nagykanizsai városbíró és a többi kiküldötteket... így szólt hozzájuk: „Hát maguk mit keresnek Pesten, bizonyosan azért jöttek, hogy az országgyűlés színhelye Nagykanizsa legyen.” Deák sohasem bocsátotta meg, hogy Nagykanizsa mozgolódott a megyei székhelyért, erre vonatkozott tréfás vágása”³¹.

Kanizsai útjairól nincsenek pontos adataink. Utoljára 1873. október 21-én látogatott Nagykanizsára Széli Kálmán politikussal együtt. (Széli sokat volt Deák körében, s gyámleányát, Vörösmarty Ilonát (Vörösmarty Mihály lányát) vette feleségül. Deák 1868-1875 között a nyarat mindig Széll rátóti birtokán töltötte.) A Zalai Közlöny csak rövid hírből számolt be az eseményről, itt tartózkodásuk okát nem ismerteti. Annyit tudunk csak, hogy Deák megszokott helyén, a Zöldfa vendéglőben szállt meg, s már másnap, október 22-én a délutáni vonattal visszautazott Budapestre. „Örömünkre a legjobb egészségben

van.” - zárja tudósítását a hírlapíró³².

Ezt az 1873 őszen történt utolsó látogatását idézte fel néhány évvel később Bátorfi Lajos szerkesztő a Zalai Közlöny hasábjain Deák Ferenc halálakor megjelent visszaemlékezésében.

Amint híre ment érkeztének, a város előkelői tisztelegtek nála. Ilyenkor körbevették, s Deák - a hírlapíró szerint - „vidor kérdéseiben kifogyhatatlan volt”. Számosan megjelentek tiszteletére a vasútállomáson is elutazásakor. Bátorfit idézem: „...egyszer csak csengetnek az „öreg úr” sietni kezd, s elfeledte köpenyét felvenni, Kováts János szolgabíró úr észrevette s egész készséggel ráadta, az öreg úr mosolyogva köszöné a figyelmet s így szólt: „No, most hitelesen utazom, mert hivatalos egyén gondoskodott rólam!” Ki hitte volna, hogy ekkor utoljára volt Zalában”³³.

A város polgárai figyelemmel kísérték tevékenységét, születésnapját számon tartották. A helyi lapon keresztül köszöntötték, idős korában hosszan tartó erőt, „állandó, friss, jó egészséget” kívántak neki. Az egyik ilyen, Zala-Somogyi Közlönyben megjelent üdvözlő írás szerint: „Zalamegye nagy örömmel tekint e napon a kis Söjtör felé, hol a világhírű diplomatának bölcsője ringott...ki hitte volna, hogy ott - akkor - egy trón támasza, egy ország újjászülésének talpköve rejlett.” „Adja az a jó ég, hogy bírjuk őt sokáig még!” - zárja sorait a hírlapíró³⁴.

Utolsó látogatásával egy időben adta ki a városi tanács rendeletét Kanizsa utcáinak s tereinek új elnevezéséről. Belus József polgármester városrendező intézkedései közé tartozott, hogy az addigi köznapi elnevezések helyett újakat fogadtak el. A Zala-Somogyi Közlönyben javasolták először, hogy a vasútig újonnan nyitott utcát Csengery Antalról,

a város „általánosan tisztelt követéről”, Deák jobbkezeéről nevezzék el, és sürgették, hogy valamennyi utca a „mostaniknál illőbb nevet viseljen”³⁵.

Az 1873. október 24-én kibocsátott rendelet szerint a város életében fontos helyet betöltő, korábban Felsőtemplom térnek vagy gyakran Főtérnek nevezett terület - még életében - a „haza bölcséről” nevezték el³⁶.

Deák Ferenc három évvel később, 1876. január 28-án bekövetkezett halálának hírére a „szülővesztett gyermek mélységes gyászával” fogadta a város. „...nem volt rokona, nem családja - csak a nemzet; nem volt öröme és fájdalma - csak a nemzeté; nem volt gondolata, tette - csak a nemzetért. Csak e nemzetnek élt; csak e nemzetnek halt meg. Ezért lett halálával a magyar nemzet - árva.” - tolmácsolta a város fájdalmát a Zalai Közlöny hírlapírója³⁷.

Belus József gyászlapot adott ki a nagy hazafi tiszteletére, s 1876. január 31-ére a városháza tanácstermébe rendkívüli közgyűlést hívott össze. A polgármester a városi képviselők előtt „érzékeny hangon és megható szavakkal” nyitotta meg az ülést. A főjegyző a városi tanács nevében három előterjesztést tett, melyeket a képviselők egyhangúlag elfogadtak. Ezek a következők voltak: „A nagy veszteség feletti fájdalmának jegyzőkönyvileg adjon a képviselőség kifejezést.” A február 3-án tartandó temetésen a város küldöttséggel vegyen részt. S a városban február 5-én „gyászisteni tisztelet” megtartását rendelték el³⁸.

Az egész város gyászolt, gyászlobogókat tűztek ki a középületekre, magánházakra. Rendkívüli gyűléseket tartottak a városi egyesületek, az izraelita hitközség elöljárósága, a nagykanizsai királyi törvényszék és ügyészség is. Jegyzőkönyvben örökítették meg Deák

érdemeit, megválasztották a temetésen részt vevő 200 fős zalai küldöttséghez csatlakozó, a város különböző hivatalait, szervezeteit képviselő személyeket³⁹. A Zalai Közlöny - mely hat héten keresztül gyászkeretben jelent meg - részletesen beszámolt a budapesti ravatalról és temetésről, s a gyásznapok zalai eseményeiről.

Nagykanizsán 1876. február 5-én, szombaton reggel a főgimnázium tartott gyászmisét, s tanulóifjúsága emlékezett az elhunyt érdemeire. Majd az alsóvárosi plébániatemplomban megtartott gyászistentiszteleten minden hivatal, testület, egyesület képviseltette magát. A gyászemléken Deák díszkardját és kalpagtollát helyezték el, melyet mint igazságügyi miniszter használt, s Martinkovits Károlynak, Deák egykori ügyvédjének a tulajdonában volt. Másnap, vasárnap 11 órakor az izraelita hitközség a zsinagógában tartott gyászszertartást⁴⁰.

Belus József polgármester a városháza tanácstermébe egy olajnyomatú arcképet vásárolt Budapesten 1879 februárjában Deákról, s a városi tanács elhatározta, hogy az utókor számára márványtáblával jelölik meg a gimnáziumot, ahol tanult⁴¹. A tábláról azonban ebből az időből nincs egyéb adatunk, nem tudjuk, elkészítése miért hiúsult meg, miért merült feledésbe. Felállítására csak 1903-ban, Deák Ferenc születésének 100. évfordulóján került sor.

1903 februárjában „mozgalom” indult Nagykanizsán, az Irodalmi és Művészeti Kör elhatározta, hogy táblát állít Deák kanizsai tanulóveinek emlékére. Korábban is indult már ilyen mozgalom de csak a gyűjtőívek elkészítéséig jutottak. Néhányan ugyan aláírták, de - a Zalai Közlöny hírlapírója szerint - „az íveket belepte a por, a haza

bölcsének emlékét pedig a kanizsai közönyt⁴².

Az Irodalmi és Művészeti Kör már 800 koronát gyűjtött s farsangi mulatóságának teljes jövedelmét is erre a célra szerette volna fordítani⁴³. Az 1895-ben alakult, 320 fős egyesület tagjai között találjuk a város neves pedagógusait, helytörténeti íróit, orvosait, műgyűjtőit, poétáit; képviselőtestületi tagokat, a város polgármesterét, Vécsey Zsigmondot, s dr. Neumann Ede főrabbit is⁴⁴.

Nagy Samu újságíró a Zalai Közlöny hasábjain (cikkét csak N.S. monogrammal aláírva) üdvözli a kör tervét, különösen, mivel a városban még egyetlen emlékmű sem áll. Ugyanakkor a kivített, hogy Deák emlékét csak egy táblával akarják megtisztelni, „túlságosan szegényesnek”, „Kanizsához képest smucignak” találja. A mozgalom kiterjesztését javasolja a város egész közönségére, s egy szerényebb szobor felállítását. Deák Ferenc emlékéhez „több méltó egy emléktáblánál”, s méltatlan volna egy olyan várostól, mely „25 000

magyar embert számlál lakosául”. - írja 1903 februárjában⁴⁵.

A Kör a zalai születésű híres művészettörténészhez, műegyetemi tanárhoz, a millenniumi ünnepek művészeti kiállításainak előkészítőjéhez, dr. Nyári Sándorhoz fordult segítségért⁴⁶. A professzor a körhöz intézett levelében közölte a szükséges tennivalókat, s a tábla elkészítőjének Telcs Ede budapesti szobrászművészt javasolta⁴⁷.

Az egyesület az irodalmi szakosztály elnöke, Csóti Márk gimnáziumi tanár vezetésével egy emléktábla-bizottságot hozott létre, mely felvette a kapcsolatot a művésszel, s június 26-ára meghívta Nagykanizsára.

Telcs terve szerint a gimnáziumépület Teleki utca felőli homlokzatán elhelyezendő, 130 cm széles, 90 cm magas tábla ágyúbronzból készülne, jobb felén Deák domborműű arcképével, bal oldalán feliratot, emléksorokat, esetleg egyéb szövegrészeket helyeznének el. A kör választmányának tetszett az elképzelés, a felirat megszerkesztésére Csóti

A Deák emléktábla avatóünnepsége 1903. október 18-án, a gimnázium előtt
Fesselhoffer József felvétele

Márk tanárt és dr. Villányi Henrik polgári iskolai tanárt, a Zalai Közlöny szerkesztőjét kérték fel⁴⁸.

A fiatal, még csak 31 éves Telcs Ede már ekkor hírneves szobrász. Tanulmányait Pesten az Iparrajziskolában, s a bécsi Képzőművészeti Akadémián végezte, majd hosszabb európai tanulmányutat tett. 1879-ben tért végleg haza. Ettől kezdve a hazai kiállítások rendszeres és sikeres résztvevője volt. Nemzetközi ismertségét egy, a Párizsi Szalonban 1900-ban kiállított munkája hozta meg.

A század első éveiben - a Deák-dombormű tervezésének időszakában - készült az egyik legismertebb köztéri szobra, a budapesti Vörösmarty téren álló Vörösmarty- emlékmű (1902-1908), a Kerepesi temetőben felállított Barabás Miklós-síremlék, s Kecskemétre teljes alakos, bronz Kossuth-szobra (1905-1906). Jelesebb alkotásai a későbbi időszakból: Szent László és III. Károly szobra a Millenniumi Emlékművön (1911), Munkácsy Mihály síremléke, s a városligeti Vajdahunyadvár előtt felállított Alpár Ignác - szobor. Architektonikus művekhez simuló szobrokat is mintáztott (pl. a Zeneakadémia domborműve), de igazi területe a kispasztika, az érmészet volt⁴⁹. Beck Ö. Fülöppel együtt őt tartják e műfaj megalapozójának.

Földes Mária szerint „a magyar éremművészetnek nemcsak elindítója, hanem folytonosságának biztosítója is volt”⁵⁰.

1904-ben a Művészet című folyóiratban Márkus László hosszú írásban mutatja be a fiatal alkotó műveit, művészetét. A Telcs-plakettekről szóló megállapításai a Deák-táblával kapcsolatban is helytállóak: „megtartja az ő intímen megérezett tömegekből és lapokkal határolt formákból építő stílusát, gondosan hangsúlyozza, hogy ami az alak körvo-

nalán kívül van, ahhoz neki semmi köze”, „a plakettnél a fejen kívül nem tördök semmivel”⁵¹.

1905 februárjában a modern művészet előharcosának tartott, jelentős angol művészeti folyóirat, a The Studio cikket közöl a magyar szobrászati törekvésekről, s az „új iskola egyik legtehetségesebb tagja”-ról, Teles Edéről, ki „született szobrász”. „Teles az emberi formában megnyilvánuló isteni tartalom mesteri interpretálója ... Nála a forma minden, figyelmen kívül hagyja a csupán képszerűt,... munkája teljes mértékben kiegyensúlyozott, méltóság- teljes és visszafogott, a központi motívumot soha nem homályosítja el semmiféle oda nem tartozó részletezés” - olvashatjuk az írásban⁵². Számunkra külön érdekesség, hogy terrakotta szobrai s a Barabás-síremlék mellett a Nagykanizsára készült Deák-táblát mutatják be illusztrációként.

Az Irodalmi és Művészeti Kör a városhoz fordult segítségért, hogy a tábla Teles Ede terveinek megfelelően elkészülhessen. A közgyűlés 1800 korona hozzájárulást szavazott meg e célra⁵³.

A kör egy „nagyobb szabású ünnepség” keretében szeretne volna Deák születésének 100. évfordulóját megünnepelni, az előkészületeket már júniusban megkezdték⁵⁴.

Az 1903. augusztus 8-i városi közgyűlésen Remete Géza javaslatára a képviselők is „egyhangú lelkesedéssel” egy bizottságot választottak, melynek feladata a városi ünnepi program összeállítása volt. Ugyanakkor a Deák emlékére létesítendő megyei ösztöndíjalaphoz való hozzájárulás kérdésében élénk vita alakult ki. A pénzügyi bizottság 200 koronát, a tanács 500 korona hozzájárulást javasolt. Egyes képviselők „szűkkeblűségnek” tartották a 200 ko-

ronát, ugyanakkor Dick József szerint „ezt az ösztöndíjat a zalaegerszegi gimnázium kapja annak idején.” A két város közti ellenségeskedést nem sikerült félretenni.

Végül a pénzügyi bizottság véleményét fogadták el, emellett Remete Géza a nagykanizsai gimnáziumban alapítandó új Deák-ösztöndíj eszméjét vetette fel, melyet többen pártoltak⁵⁵.

A Deák-ünnepre Nagykanizsán 1903. október 18-án, vasárnap került sor „méltó pompával s a nagy férfiú iránt való kegyelettel”⁵⁶.

A város házai lobogódíszben fogadták az ünnepnapot. Dél előtt a különböző felekezetek hálaadó istentiszteleteket tartottak, majd fél 12 órakor nyílt meg a városháza dísztermében a díszközgyűlés. A képviselőkön kívül nagyszámmal jelentek meg a város polgárai, a „honleányok”, s az összes egyesület képviseltette magát.

Vécsey Zsigmond polgármester megnyitóbeszéde után Remete Géza ügyvéd, városi képviselő, Deák egykori képviselőtársa mondta el hatásos ünnepi beszédét. A polgármester javaslatára a beszédet jegyzőkönyvbe vették s később kinyomtatták. (Egy példányát ma a Thury György Múzeum őrzi.⁵⁷)

Ezután Remete Géza Deák Ferenc emlékének megörökítése tárgyában benyújtott indítványát ismertették: 1. Halhatatlan érdemeinek jegyzőkönyvbe foglalása. 2. Arcképeinek megfestetése. 3. A nagykanizsai főgimnáziumnál 5000 koronás Deák Ferenc-ösztöndíjalap létesítése. A képviselők mindhárom javaslatot „egyhangúlag, lelkesedéssel” elfogadták⁵⁸.

Az elnök végül a Nagykanizsai Irodalmi és Művészeti Kör által tartandó ünnepségre hívta meg a jelenlévőket, mely fél 4 órakor a gimnáziumépület

déli oldalán a lepellet letakart emléktábla előtt kezdődött meg. Testületileg felvonult a város összes hivatala, a gimnáziumi ifjúság, s nagy számban a város közönsége. A kör meghívta az összes városi tanintézet tantestületét, ifjúságát, a fővárosi és vidéki nagyobb irodalmi egyesületeket is⁵⁹.

Csóti Márk gimnáziumi tanár, az irodalmi szakosztály elnöke megnyitóbeszéde után dr. Révai József kegyesrendi tanár erre az alkalomra írt ódáját szavalta el Gärtner Antal joghallgató⁶⁰.

Az ünnepi szónok Szalay Sándor író, tanító, az elemi iskola igazgatója, a Zala szerkesztője volt. A Zalai Közlöny hírlapírója szerint beszéde „nem volt egyike a mindennapos ünnepi beszédeknek”, egész hallgatóságát magával ragadta. A tábla leleplezése ezalatt történt. Az ünnepségen az Irodalmi és Művészeti Kör dalárdája Huber Károly „Fohász”-át adta elő. Horváth György gimnáziumigazgató, a kör elnöke záróbeszédében Deák kanizsai kötődését emelte ki: „aki a mienk, mert bölcsője megyénk, nevelője városunk és gimnáziumunk”.

Végül Vécsey Zsigmond polgármester a város nevében átvette az emléktáblát, köszönetet mondott az egyesületnek s a lelkes éljenzéssel fogadott, jelenlévő alkotónak, Telcs Edének⁶¹.

A Telcs Ede által készített bronz tábla a gimnázium Sugár úti épületén

A bronztáblán Deák domborműví arcképe látszik, felirata: „Deák Ferenc emlékezetére, aki az 1813/14 = 1816/17 iskolai években ezen gimnáziumba járt. Születése százados évfordulója alkalmából állította a Nagykanizsai Irodalmi és Művészeti Kör kezdeményezésére a város közönsége”. A tábla alján olvasható idézet: „Félre minden irigységgel hazánk fiai, adjuk neki az elsőséget. - mondja róla Széchenyi.” A gimnázium 1904-ben az Eötvös téri épületből az időközben megürült Sugár úti honvédlaktanyába költözött el. A régi épületet 1919-ben lebontották. A táblát - nem tudni pontosan mikor, a költözéskor vagy az épület bontásakor - az új épületen helyezték el. Jelentőségét emelte, hogy ez volt a város „első, nyilvános történelmi emléke”, egyedüli köztéri művészeti alkotása⁶².

A Deákhöz méltó, „fényes ünnep” este a Szarvas Szálló éttermében társasvacsorával fejeződött be. A díszközgyűlésen hozott azon határozat, mely Deák Ferenc arcképének megfestéséről szólt, néhány év késedelemmel, 1905-ben valósult meg. A városi képviselőtestület már korábban, 1900-ban elhatározta Erzsébet királyné arcképének, 1902-ben, születésének 100. évfordulóján Kossuth Lajos képének megfestését⁶³.

A Budapesten és Párizsban tanult, jóformán kizárólag arcképeket kiállító Endrey Sándor festőművész budapesti műterméből 1905 márciusában érkezett meg Nagykanizsára az Erzsébet királynét, Ferenc Józsefet, Kossuth Lajost és Deák Ferencet ábrázoló, négy életnagyságú olajfestmény, melyeket a városháza közgyűlési termében helyeztek el. Később került melléjük Endrey Széchenyi Istvánt ábrázoló képe, s 1912-ben az ugyancsak ismert, szombathelyi arcképfestő, Bardócz Dezső által festett Rákóczi Ferenc-kép⁶⁴.

Ma már csak a közgyűlési termet ábrázoló fotófelvételen láthatjuk őket. A II. világháború alatt a városháza megsérült, a földszint kivételével leégett. A padláson elrejtett festményeknek nyoma veszett, egyes adatok szerint külföldre szállították. Hasonló sors várt volna az 1950-es évek elején a Deák-táblára is. Szerették volna beolvasztani, új szobrot önteni belőle. Kerecsényi Edit, a Thúry György Múzeum igazgatója emlékei szerint Kalmár József karbantartó, „mindenes” segítségével éjjel „lopta” el a táblát, így mentve meg az elszállítástól, s a múzeum pincéjében rejtette el⁶⁵.

A leltárkönyvbe később a „megszerzés módja” rovatban a következők szerepelnek: „Vasgyűjtés alkalmával a Fémipari Technikum pincéjéből került elő, s adták át a múzeumnak.” 1968-ban - mikor a város fotók alapján szeretne volna a tábla másolatát elkészíttetni - adta elő az igazgató a múzeumi raktárból. Azóta is a Sugár út 11. számú - ma a Piarista Általános Iskola és Gimnáziumnak helyt adó - épületet díszíti.

Az 1903. évi megemlékezések után Deák halálának félszázados évfordulóján, 1926-ban került sor újabb jelentős, emlékezetes ünnepségsorozatra. Zalában a megye „legnagyobb városában”, Nagykanizsán rendezték a vármegei emlékünnepséget. A Zalai Közlöny 1926. január 30-i, szombati számában a címdoldalon közölte a felelős szerkesztő, Kempelen Béla írását Deák Ferencről. „...talán sohasem volt időszerűbb egész Európának züllött közállapota elől elmenekülni abba a múltba, mely ...hazafias gondolkodásával és tiszta erkölcsi felfogásával mint világító fáklya megmutatja az utat a jövőre nézve.” - írta. Példának állította kortársai elé Deák s Széchenyi elvhűségét, hazafiságát, tiszta belátását, józan ítélőképességét, melyből

erőt tudnak méríteni a „küzdelmesnek ígérkező jövő” számára⁶⁶.

Január 31-én, vasárnap dr. Tarányi Ferenc főispán, Bódy Zoltán alispán, Czobor Mátyás Zalaegerszeg polgármestere, Söjtör község plébánosa, Stefanics Ede, s körjegyzője, Nényey Pál részvételével ünnepelt a megye s Kanihsa városa. A program szervezője, mint 1903-ban, most is az Irodalmi és Művészeti Kör volt, mely közben, 1920-ban Zrínyi Miklós nevét vette fel. Az est műsorát majd minden fővárosi és vidéki lap előzetesen közölte⁶⁷.

Az emlékünnepe lyt a zsúfolásig megtelt városházi közgyűlési teremben a Zrínyi Miklós Irodalmi Kör énekkara nyitotta meg a „Hiszekegy”-gyel, s a zenekar Erkel Hunyadi László című operájának nyitányával. Ünnepi szónoknak dr. Ferenczi Zoltán egyetemi tanárt, az 1904-ben megjelent Deák életrajz íróját kérték fel, ki a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a Petőfi Társaság elnöke volt. „Deák Ferenc emlékezete” című előadását a következő napokban tárca rovatában a Zalai Közlöny folytatólagosan, öt részletben közölte⁶⁸. Az előadás után vitéz Nagy Győző az erre az alkalomra írt ódáját szavalta el, végül az Irodalmi Kör zenekara Bánk bán-egyveleget adott elő.

„Régen volt Nagykanizsának s az egész megyének ilyen szépen megünnepe lyt ünnepe s az Irodalmi Kör büszke lehet rá, hogy a legnagyobb fényű Deák-emlékünnepe lyt rendezte ezen a csonka Magyarországon.” - fejezte be tudósítását a hírlapíró⁶⁹.

A „legnagyobb fényű” mellett az „utolsó” is jelzője lehetne az emlékünnepe lynek, mert sem Deák születésének 150. évforduló lyán, 1953-ban, sem halálának 100. évforduló lyán, 1976-ban hivatalosan nem emlékeztek meg róla. Városi,

megyei ünnepe lyet nem szerveztek. Egyedül a Zala Megyei Levéltár igazgató lyától, Degré Alajostól jelent meg egy írás 1976 január lyában a Zalai Hírlapban, melyben Deák különböző értékeléseiről szó lyt, s arra keresett választ: „Miért ez a roppant különbség a megítélésében?”, s hogy „miért tisztelhetjük” Deák Ferencet⁷⁰.

A kiegyezés 130. évforduló lyán a Liberális Nagykanizsáért Alapítvány - a város polgárainak támogatásával - egy dombormű elkészítésével tisztelgett a haza bölcse emlékének. Fischer György zalaegerszegi szobrászművész alkotását, Deák Ferenc mellszobrát 1997. április 18-án avatták fel a Deák tér 5. szám alatti Axenti-ház homlokzatánál.

Ez évben, születésének 200. évforduló lyán egy újabb Deák-emlékkel fog gazdagodni a város. A Zala György által készített, 1928-ban a kehidai kúria udvarán felállított bronz szobor másolatát avatják fel az egykori gimnázium helyén, az Eötvös téri Papkertben⁷¹.

A Deák-kultusz kanizsai emlékeinek, megnyilvánulásainak felsorolását Nagy Samu lapszerkesztő száz évvel ezelőtt írt, Deák példáját kortársainak ajánló s az emlékezőknek szánt soraival zárom:

„Magyarország legbölcsebb fiának jelenléte ihlesse meg azokat is, kik tanácskozási termeinkben ülnek. Értsék meg és kövessék a haladni vágyás józan és okos mód lyát; minden jognak a tiszteletét; a terhek kötelmeinek lelkiismeretes teljesítését, melyeket helyzetük reájuk ró és mindenek felett az önzetlenség ama fokát, mely bizalmat kelt maga iránt és megnyugvást azok lelkében, kik megélhetésük ügyeit az ő kezükbe tették le.

Ha ily hatással lesz reánk, akkor nem csupán arcának mása, hanem Deák Ferenc az maga, ki el lyött közénk”⁷².

Jegyzetek

- ¹ A kegyes tanítótrendiek vezetése alatt álló Nagy-Kanizsai Katolikus Főgymnasium értesítője az 1879-80-iki tanévről. Nagykanizsa, 1880. 65. p.
- ² Ferenczi Zoltán: Deák élete, I. kötet. Budapest, 1904. 29. p., Füssy Tamás: Deák Ferenc gyermek- és ifjúsági éveiből, 2. rész. Zalaegerszeg, 1892. december 4. 1. p. és Molnár András: A fiatal Deák Ferenc. A felkészülés és a zalai pályakezdet évei (1803-1833). Bp., 2003. 38. p.
- ³ Vlagyimir Bogdanovics Bronyevszkij: Utazás Magyarországon (1810). Budapest, Új Könyvtár Sorozat. 27. p.
- ⁴ Kapiller Imre: A nagykanizsai piarista gimnázium diákjai az iskola alapításától 1848-ig. In: Zalai Gyűjtemény 18. szám Zalaegerszeg, 1983. 147.p.
- ⁵ Kalcok Leó: A főgimnázium története. In: Értesítő a kegyes tanítótrendiek vezetése alatt álló Nagykanizsai Katolikus Főgymnasiumról az 1895-96. tanévben. Nagykanizsa, 1896. 40-43. p. és Barbarits Lajos: Nagykanizsa. Budapest, 1929. 273-274. p.
- ⁶ Kalcok Leó i. m. 39., 42-43. p. és Ferenczi Zoltán i. m. 29. p.
- ⁷ Kalcok Leó i. m. 44. p.
- ⁸ Kalcok Leó i. m. 45-47. p.
- ⁹ A magyar piarista rendtartomány történeti névtára 1666-1997. Léh István SCH.P. adatgyűjtését sajtó alá rendezte és kiegészítette Koltai András. Magyar Piarista Tartományfőnökség, Budapest, 1998. 233. p., Ferenczi Zoltán i. m. 30. p. és Kalcok Leó i. m. 45. p.
- ¹⁰ Léh István - Koltai András i. m. 430-431. p.
- ¹¹ Ratio Educationis. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása. Fordította, jegyzetekkel és mutatókkal ellátta Mészáros István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 262-263., 376. p.
- ¹² Nagy Lajos: Híres nagykanizsai diákok VIII. Deák Ferenc, Zalai Közlöny, 1924. június 15. 2.p., Nagy Lajos: Régi, híres kanizsai igazgatók, tanárok és tanítványok. In: A Nagykanizsai Kegyesrendi Róm. Kat. Gimnázium értesítője az 1935-36. iskolai évről. Nagykanizsa, 1936. 14. p., Füssy Tamás i. m. 1. p. és Kalcok Leó i. m. 46. p.
- ¹³ Léh István - Koltai András i. m. 333. p.
- ¹⁴ Léh István - Koltai András i. m. 207. p.
- ¹⁵ Zala Megyei Levéltár. Nagykanizsai Gimnázium iratai. A tanulók vizsgaeredményeinek jegyzékei 1813-1817., Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár. Győri Tankerület iratai. Gimnáziumi értesítők 1813-1817.
- ¹⁶ Bátorfi Lajos: Adatok Zalaegerszeg történetéhez. II. kötet. Nagykanizsa, 1876. 21. p.
- ¹⁷ Füssy Tamás i. m. 1. p. és Ferenczi Zoltán i. m. 31-32. p.
- ¹⁸ Ferenczi Zoltán i. m. 36. p.
- ¹⁹ Bátorfi Lajos i. m. 21. p.
- ²⁰ Ferenczi Zoltán i. m. 34-35. p.
- ²¹ Molnár András i. m. 40. p.
- ²² Nagy Lajos: Híres nagykanizsai diákok i. m. 2. p. és Nagy Lajos: Régi, híres kanizsai igazgatók ... i. m. 14. p.
- ²³ Hazai s Külföldi Tudósítások, 1817. október 25. 266-267. p.
- ²⁴ Hegedűs Géza: Világirodalmi arcképcsarnok. U7-121. p., Révai Nagy Lexikona XII. kötet. Budapest, 1915. 88-89. p.
- ²⁵ Hazai s Külföldi Tudósítások, 1817. október 25. 266-267. p., Magyar Kurír, 1817. október 31. 303-304. p. és Ferenczi Zoltán i. m. 36. p.
- ²⁶ Nagy Lajos: Híres nagykanizsai diákok i. m. 2. p.
- ²⁷ Idézi: Nagy Lajos: Híres nagykanizsai diákok i. m. 2. p.
- ²⁸ Nagy Lajos: Régi, híres kanizsai igazgatók ... i. m. 14. p.
- ²⁹ Századok, 1926. 1-3. szám 451. p., Pesti Hírlap, 1927. április 17. 37. p. és Kunics Zsuzsa: A Wlassics család és Nagykanizsa, Zalaegerszegi füzetek 8. Zalaegerszeg, 2002. 40.p.
- ³⁰ Pesti Hírlap, 1927. április 17. 37. p.
- ³¹ Zala, 1910. december 25. 5. p. és Századok, 1926. 1-3. szám 450. p.
- ³² Zala-Somogyi Közlöny, 1873. október 23. 85. szám 2. p.
- ³³ Zalai Közlöny, 1876. február 20. 1. p.
- ³⁴ Zala-Somogyi Közlöny, 1872. október 20. 2. p., 1873. október 16. 3. p.
- ³⁵ Zala-Somogyi Közlöny, 1872. február 8. 3. p.
- ³⁶ Zala-Somogyi Közlöny, 1873. október 26. 1. p.
- ³⁷ Zala Megyei Levéltár. Nagykanizsa város tanácsának iratai. 1876. január 29-i tanácsülési jegyzőkönyv, Zalai Közlöny, 1876. február 3. 1. p.
- ³⁸ Zala Megyei Levéltár. Nagykanizsa város tanácsának iratai. 1876. február 12., 16., 19-i tanácsülési jegyzőkönyv és Zalai Közlöny, 1876. február 3. 1-2. p.
- ³⁹ Zalai Közlöny, 1876. február 6. 1-2. p., 1876. február 17. 1. p.
- ⁴⁰ Zalai Közlöny 1876. február 6. 2. p., 1876. február 10. 1. p.
- ⁴¹ Zala Megyei Levéltár. Nagykanizsa város tanácsának iratai. 1876. február 19-i tanácsülési jegyzőkönyv és Zalai Közlöny, 1876. február 10. 1. p.

- ⁴² Zalai Közlöny, 1903. február 14. 2. p.
- ⁴³ Zalai Közlöny, 1903. február 7. 2. p.
- ⁴⁴ Halis István - Hoffmann Mór: Zalavármegyei évkönyv a Millenniumra. Nagykanizsa, 1896. 265. p.
- ⁴⁵ Zalai Közlöny, 1903. február 14. 2. p.
- ⁴⁶ Nyáry Sándor a Nemzeti Múzeumban dolgozott, majd az Országos Képtár segédőre, később őre lett. 1892-ben ő fedezte fel a szász király birtokában lévő, Mányoki Ádám által festett II. Rákóczi Ferenc-képet. Magyar Zsidó Lexikon, Makkabi Kiadó, Budapest, 656. p. és Magyar Életrajzi Lexikon II. kötet, Budapest, 1969. 305. p.
- ⁴⁷ A Nagykanizsai Irodalmi és Művészeti Kör jegyzőkönyve, 1903-1905., 1919-1924. TGYM Okmánytár 72.374.2. (A továbbiakban: NIMK jkv.) Az 1903. május 25-i ülés jegyzőkönyve.
- ⁴⁸ NIMK jkv. 1903. június 30-i ülés jegyzőkönyve.
- ⁴⁹ Születtem... Magyar képzőművészek önéletrajzai. Palatínus, 2002. 140-151. p., 625-626. p., 20. századi magyar festészet és szobrászat. Képzőművészeti Kiadó, 1986. 279-280. p., Művészeti Lexikon 1. kötet, Budapest, 1935. 525. p. és dr. Ádámfy József: A világ Kossuth-szobrai. Budapest, NPI, 1980. 43., 65. p.
- ⁵⁰ 20. századi magyar festészet és szobrászat. Képzőművészeti Kiadó, 1986. 279-280. p.
- ⁵¹ Márkus László: Telcs Ede. In: Művészet, 1904. 73-79. p.
- ⁵² The Studio, 1905. február, 76-80. p. Fordította: Molnár Levente.
- ⁵³ NIMK jkv., 1903. szeptember 26-i jegyzőkönyv, Zalai Közlöny, 1903. augusztus 8. 2. p., 1903. augusztus 15. 2. p.
- ⁵⁴ NIMK jkv., 1903. június 30-i jegyzőkönyv
- ⁵⁵ Zalai Közlöny, 1903. augusztus 15. 1-2. p.
- ⁵⁶ Zalai Közlöny, 1903. október 24. 1. p.
- ⁵⁷ Deák Ferenc születése 100-ik évfordulója megünneplése alkalmával tartott emlékbeszéd. Nagykanizsa, Fischel Fülöp könyvnyomdája, 1903. (Leltári szám: K.1176.)
- ⁵⁸ Zalai Közlöny, 1903. október 24. 1-2. p.
- ⁵⁹ NIMK jkv., 1903. szeptember 26-i jegyzőkönyv. Az ünnepség meghívója TGYM Okmánytár 82.1116.1. A programot közli: Zalai Közlöny, 1903. október 10. 3. p.
- ⁶⁰ dr. Révai József „Deák Ferenc emlékezete” című ódáját a gimnázium értesítőjében közzölték: Értesítő a Kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló Nagykanizsai Katholikus Főgimnáziumról az 1903-1904. tanévben. Nagykanizsa, 1904. 3-5. p.
- ⁶¹ NIMK jkv., 1903. október 28-i jegyzőkönyv. Meghívó: TGYM Okmánytár 82.1116.1. Zalai Közlöny, 1903. október 24. 2. p.
- ⁶² Értesítő a Kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló Nagykanizsai Katholikus Főgimnáziumról az 1903-1904. tanévben. Nagykanizsa, 1904. 3. p.
- ⁶³ Zalai Közlöny, 1900. november 17. 2. p., Barbarits Lajos i. m. 148. p.
- ⁶⁴ Zala, 1905. március 12. 3. p., Zalai Közlöny, 1912. november 11. 3. p., Művészeti Lexikon I. kötet. Budapest, 1935. 72. p., 286. p.
- ⁶⁵ dr. Kerecsényi Edit szóbeli közlése
- ⁶⁶ Zalai Közlöny, 1926. január 30. 1. p.
- ⁶⁷ Zalai Közlöny, 1926. január 28. 5. p.
- ⁶⁸ Zalai Közlöny, 1926. február 2. 2. p., február 4. 2. p., február 5. 2. p., február 6. 2. p., február 7. 2. p.
- ⁶⁹ Zalai Közlöny, 1926. február 2. 2. p.
- ⁷⁰ Zalai Hírlap, 1976. január 25. 7. p.
- ⁷¹ A szobor gipsz másolata a zalaegerszegi Göcseji Múzeum képzőművészeti gyűjteményében található. Alsólendván, s a zalaegerszegi Zrínyi Miklós Gimnázium udvarán már áll a szoborról készült egy-egy másolat.
- ⁷² Zalai Közlöny, 1903. október 17. 1. p.

Borbás György

Egy ismeretlen Deák szoborról

200 éves született Deák Ferenc

(1803 -1876)

"Kedves szülőföldem, Zala, melyet már más alkalommal is képviselni szerencsém volt, azon vidék, melyben életem legnagyobb részét töltöttem, mely látta bölcsőm ringását, melyhez a legszorosabb, legszentebb láncok kapcsolnak, parancsolt újra velem s követévé választott."

Deák Ferenc

Molnár Andrásnak, a Zala megyei levéltár igazgatójának áldozatos, termékeny kutató és szerkesztői munkássága nyomán - a közelmúltban megjelent kötetek olvastával - bizonyára sokak köszöntik jó ismerősként Deák Ferenc megyeszékhelyi impozáns, köztéri szoboralakját (Vay Miklós, 1879). Valóban, az ellenzéki politikus szellemi teljesítményének feltérképezését sajátosan teljesíthetik ki a megőrkítésére vállalkozó művészek (Huszár Adolf. Budapest, Roosevelt tért, 1887; Zala György. Szeged, Széchenyi tér, 1914, Kehida, Deák-kúria, 1928; Fischer György. Nagykanizsa, 1997) ismert vagy kevésbé közismert alkotásai.

Érthetően különös, kettős öröm és izgalom forrása volt a közelmúltban rátalálhatni, a Ganz Ábrahám óbudai öntödéből kialakított *Öntödei Múzeumban* a politikust megőrkítő, ismeretlen kispasztikára. A huszonöt centiméter magas, egész alakos szobor anyaga bronz, egy centiméter vastag körtalapzaton áll. Jelzet nélkül - alkotóját tehát nem ismerhetjük.

(Fénykép: Zavilla András)

A nyugodt, méltóságteljes - ballábával kissé előrelépő - szoboralak leengedett jobbát ökölbe szorítja, enyhén behajlított bal kezében kalapját teste előtt tartja. A lélektani jellemzést és a zárt kompozíciót egyaránt jól szolgálja az egyszerű vonalú polgári öltözék megmintázása, a végig gombolt felöltő nyugalmas, alig mozgatott felületével. Talán a bevégzett munka után, a megérkezés percében, vagy éppen a befejezésre tovább indulni készülő elszánt, fáradhatatlanul érvelő idős, bölcs politikust fedetlen fővel állította elének az ismeretlen alkotó.

A felfedezés öröméhez társult az a kézenfekvő sejtés, hogy talán Zala György egy évtizedig vajúdo szoborkompozíciójának egyik tervváltozatáról készült másolat lehet. A feltételezést első ránézésre számos részletmotívum látszik igazolni. *Pusztai László*, a Magyar Építészeti Múzeum munkatársa, a Magyar öntöttvasművesség (1978) című kö-

tet a szerzője, akitől a kisplasztikát megvásárolták - véleménye szerint pedig *Damkó Józsefnek*, a Magyar Nemzeti Galériában őrzött mellszobrával (1895) mutat rokonságot. Lehetséges. Ennek érdemi eldöntéséhez további türelmes összehasonlító vizsgálat, alapos stílus-elemzés szükséges; talán újabb források kutatása, előkerülése adhat megbízható támpontot.

Nekünk, zalaiaknak addig is jó hír lehet a karakteres kis szobor megtalálása. Másolata jól illenék akár a megyei bíróság könyvtárának szerény emlékkiállításába, még inkább a kehidai Deák-kúria majdani, remélhetőleg méltó zalai panteonjába. A fellelhető Deák-ábrázolások fotókópiái, reprodukciói társaságában megrendezett kiállítás együttesben a művészet kifejező eszközeivel érzékletesebbé, egyben még emberibbé tehetnék a haza bölcséről alkotott képünket.

Zalaegerszeg, 2002. 12. 09.

Ismert Deák-ábrázolások (szobor, dombormű):

1. Vay Miklós: Zalaegerszeg, Deák tér
2. Huszár Adolf: Budapest, Roosevelt tér
3. Zala György: Kehida, Deák-kúria
4. Zala György: Szeged, Széchenyi tér
5. Zala György: Millenniumi emlékmű, koronázási dombormű (Sülysáp, szoborraktár)
6. Zala György: Andrássy Gyula, lovas-szobor, koronázási dombormű (utóbbi kettő lebontva)
7. Zala György: Deák Ferenc mellszobrai (Nemzeti Galéria)
8. Doma József: Deák mellszobor (Nemzeti Galéria)
9. Holló Barnabás: Erzsébet királyné Deák Ferenc ravatalánál (dombormű, MTA előcsarnok:)
10. Kerepesi temető: Deák-mauzóleum
11. Farkas Ferenc: Söjtör
12. Fischer György: Nagykanizsa

Molnár András

Tisztelgés tárgyi, képi és írásos relikviákkal
„Becsület és kötelesség” - Deák Ferenc emlékezete

A Göcseji Múzeum emlékkiállításáról

A Deák évforduló legszínvonalasabb emlékkiállítását dr. Hiller István, a nemzeti kulturális örökség minisztere nyitotta meg 2003. szeptember 19-én Zalaegerszegen, a Göcseji Múzeum időszakos kiállítótermében. A haza bölcsének, illetve a kiegyezés szülőatyjának alakját, magánéletét és közéleti tevékenységét egyaránt felidéző, november 16-ig megtekinthető időszakos kiállítás címét tekinthetjük akár Deák Ferenc hitvallásának is. "Becsület és kötelesség" parancsolt kitartást és állhatatosságot a pozsonyi országgyűlésen eluralkodott pártoskodástól viszolygó fiatal Deáknak; az 1840-es évek derekán, amikor pesszimizmus lett rajta úrrá, szintén a "becsület és kötelesség" tartotta meg az ellenzéki mozgalom élén, végül 1848 tavaszán ugyancsak a "becsület és kötelesség" kényszerítette, hogy vállaljon szerepet Batthyány kormányában.

A zalaegerszegi kiállítás elegáns és mértéktartó, ugyanakkor kellőképpen ünnepélyes színvilága Zala megye ősi címerének zöld-arany színeit idézi. Az installáció alapszíne azonban leginkább azért lett a zöld, mert az a reménység színe, és Deák Ferenc számos alkalommal - kiváltképp ellenzéki helyzetben - a reményt testesítette meg az ország közéletében. Deák töltötte meg a szíveket hittel és reménnyel, amikor az 1830-as években a felségárulással vádolt politikai foglyok kiszabadításáért küzdött az ellenzék; 1840-ben fejet hajtott előtte az egész reformtábor, néhány évvel később, a pártalakítások időszakában őt tekintették a szabadelvűek lehetséges vezé-

rének, továbbá Batthyány Lajos is tőle remélt támaszt és segítséget miniszterelnöki munkájához. Deákra figyelt, őbenne bízott az ország az önkényuralom idején, és a megbékélés reményében tőle várt útmutatást az 1860-as években is.

Az emlékkiállítás természetesen nem vállalkozhatott Deák gazdag életművének, maradandó értékű szellemi örökségének teljességre törekvő bemutatására, csupán az életút azon állomásait, a történelmi személyiség és a magánember azon vonásait jeleníthette meg, amelyek leginkább megragadhatóak voltak a fennmaradt tárgyi, képi vagy írásos relikviák segítségével. A tárlat nem pusztán a kiegyezést létrehozó Deák Ferencet igyekszik bemutatni, hanem arányosan az életpálya egészét: a pályakezdő fiatal zalai jogászt, a reformkor ellenzéki vezéregyéniségét, a '48-as minisztert, az önkényuralommal szembeni kitartásra buzdító politikust, és természetesen a rendkívül rokonszenves magánembert is. Az életút egyes állomásainak háttérben megjelenik a család, rokonság és baráti kör, az a szűkebb vagy tágabb környezet, melyben élt, és amely hatással volt Deákra.

Az évfordulós rendezvények sorába illeszkedő, és a helyi önkormányzatok (Zala Megye, Zalaegerszeg Megyei Jogú Város) mellett a Nemzeti Kulturális Alapprogram, valamint a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Nemzeti Évfordulók Titkársága által is támogatott zalaegerszegi kiállítás a valaha létrejött egyik legjelentősebb Deák emlékkiállításnak tekinthető. Deák Ferenc

egész életművét ilyen teljességgel és részletességgel, lehetőség szerint eredeti dokumentumok segítségével bemutató tárlatot - tudásunk szerint - még soha, sehol nem rendeztek, csupán a fővárosi közgyűjtemények Deák emléktárgyait állították ki néhány alkalommal, leginkább csak a kiegyezésre emlékeztetve.

A kiállított festmények, metszetek, könyvnyomtatások és fotók, sajátkezű kéziratok, térképek, könyvek, hírlapok és más nyomtatványok, ruhadarabok, személyes használati tárgyak és bútorok, valamint szerszámok és faragványok zömében mind Deák személyéhez fűződő eredeti, éppen ezért egyedi és értékes relikviák. A kiállítás törzsanyagát a zalai közgyűjtemények - A Göcseji és a Balatoni Múzeum, a Zala Megyei Levéltár és a Deák Ferenc Megyei Könyvtár - Deák emlékei adják. Mellettük láthatók a Magyar Nemzeti Múzeumban és a Budapesti Történelmi Múzeum Kiscelli Múzeumában őrzött Deák hagyatékok válogatott darabjai, valamint más közgyűjtemények, továbbá több magánszemély (köztük a Deák család tárnoki ágának leszármazottai) féltve őrzött, becses emlékei. A kiállítás külön érdekessége, hogy Deák Ferenc tárgyi és írásos hagyatékának számos, mindeddig rejtve maradt darabja most kerül először a szélesebb nyilvánosság elé.

A kiállítás kronológiai rendben, Deák életútját követve mutatja be az alapos előkészületek után, olykor több évi kutatómunkával összegyűjtött relikviákat. Az előtérben Deáknak 1861-ben a zalaegerszegi vármegyeház számára megfestett egész alakos képmása (Györgyi Alajos impozáns alkotása), valamint a Deák család címerének és családfájának rekonstrukciója látható. Itt kapott helyet a fiatal Deák Ferenc

arcvonásait elefántcsontlapon megörökítő kis miniatűr, Johann Clarot különleges festménye is, amelyet a győri Xántus János Múzeum bocsátott a kiállítók rendelkezésére.

A családi indítással, az iskolákkal és ifjúkori barátokkal foglalkozó első részben látható többek között a Deák család címerével díszített ezüst cukortartó, és a Kisfaludy Sándornak - költőnéven Himfynek - ajándékozott, Deák Ferenc által 1830-ban faragott bot. Az ezt követő reformkori szobabelső a nevezetes kehidai kúria egykori berendezését idézi. Az üveges vitrinben Deák Ferenc ifjúkori olvasmányai, ill. mindazok a könyvek láthatók, amelyek egykor megtalálhatók voltak Deák könyvtárában. Az enteriőr háttéréül szolgáló paraván túloldalán egy ritkaság rejtőzik: a felvázolt Deák Antalt ábrázoló litográfia (az egyetlen ismert kép Deák Ferenc bátyjáról), és ennek eredeti kő nyomdúca.

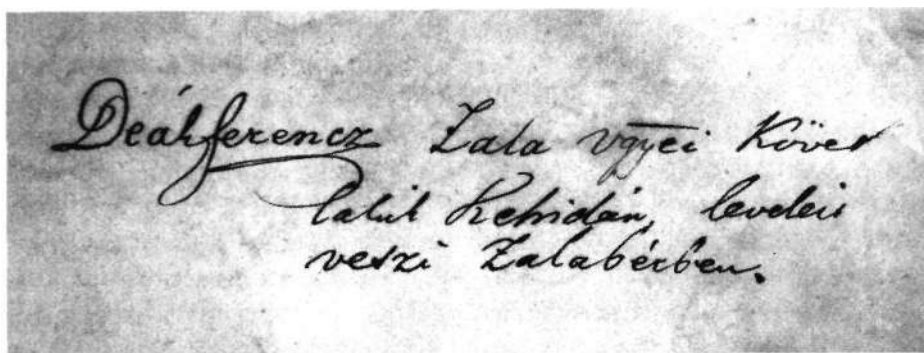
Deák Ferenc Zala megyei politikai pályakezdetét, a vármegyei tisztségeket, azután pedig a reformkori országos közélet és a pozsonyi országgyűlési tevékenység időszakát elsősorban eredeti kéziratok jelenítik meg, de itt látható Deák első, 1836-ból származó, Szakmáry József féle arcképe, valamint az 1840-ben tisztelői által készített országgyűlési díszalbum is. Eredeti litográfiákból és metszetekből álló arcképcsarnok jeleníti meg a kehidai kúria neves vendégeit, köztük Széchenyi István gróft, Wesselényi Miklós bárót, Kossuth Lajost és Vörösmarty Mihályt. A következő vitrinben és tablón főként az igazságügyi minisztérium kéziratos vagy nyomtatott dokumentumai, valamint az egyik miniszteri pecsétnyomó kaptak helyet. A Vörösmarty árvákkal kapcsolatos levelek és más dokumentumok - így pl. a

Vörösmarty Ilonának ajándékozott, dedikált imakönyv - már az 1850-es éveket, a kehidai birtokeladást és a Pestre költözést idézik. A kiállítás egyik fő látványossága a Deák Ferenc Angol Királynő szállodabeli lakosztályát megjelenítő enteriőr, ahol az asztalon Deák nappali szobájának eredeti használati tárgyai láthatók. Egykorú arcképek mutatják be Deák neves pesti vendégeit, azokat a közeli barátokat, akik szinte naponta megfordultak az Angol Királynő szállodában. Közöttük látható Eötvös József báró, Csengery Antal, Szalay László, Kemény Zsigmond, vagy Horváth Boldizsár képmása. A továbbiakban az 1861-es országgyűlés, majd pedig az 1854 után Deák második otthonának tekintett Pusztaszentlászlóval kapcsolatos emlékek következnek. Közülük feltétlenül említést érdemel "A Haza Attyának Zala megye hölgyeitől" 1866-ban ajándékozott, és a Deák család címerével díszített, gyönyörűen hímzett bőr karosszék, valamint a híres arany óralánc, amelyet Deák Batthyány Lajostól kapott, az 1863-as nevezetes betyárkalandban még megmenekült, később azonban a múzeumból ellopott órájának tartozéka. Természetesen e kiállításból sem hiányoznak a kiegyezés előkészítésére és megalkotására vonatkozó dokumentumok, így látható pl. a Húsvéti

cikk, a kiegyezési törvények, és Kossuth Kasszandra-levelének egy-egy eredeti példánya is.

Deák utolsó éveit, betegeskedését és halálát idézi többek között a homeopátiás gyógyszerkészlet, az utolsó szivar, és a cipruság, amelyet az emigráns Kossuth küldött Deák koporsójára. A Deák kultuszra utaló tárgyakkal, köztük a tisztelői nevét megörökítő ezüst koszorúval záruló kiállítás anyagát Székely Bertalan és Than Mór Deákról festett arcképei, valamint a terem közepén elhelyezett vitrinekben látható személyes használati tárgyak (kalap, esernyő, nyakkendő, sétabot, kulacs, erszény és pohár), faragószerszámok és Deák saját kezű fafaragványai (levélnehezékként használható gyümölcsök és papucsok, címer és bűvös kocka) teszik teljessé. A tablók feletti frízben látható képek Deák Ferenc életének egyes helyszíneire utalnak, és a Zala Megyei Levéltárban készülő emlékalbum anyaggyűjtéséből származnak.

A tartalmas, gazdag és ízléses emlékkiállítást a Göcseji Múzeum muzeológusa, Béres Katalin tervezte és rendezte, a reprodukciókat és a fényképnagyításokat Zóka Gyula (zalaegerszegi fényképész) készítette, a kivitelezésben pedig mintegy húszfőnyi, zömében múzeumi szakembergárda működött közre.

Kiss Gábor

A fiatal Deák Ferenc

Molnár András új monográfiája

Az ország, és különösen Zala megye közönsége 1903-ban nagy reverenciával ünnepelte meg a haza bölcse születésének 100. évfordulóját. Ebből az alkalomból több kiadvány is napvilágot látott, melyekből a legmaradandóbb értékűnek Ferenczi Zoltán háromkötetes munkája bizonyult: mai napig is ez a legalaposabb, legrészletesebben adatolt életrajz. A szerző azonban - részben az ide vonatkozó források ismeretének hiányában, részben Deák politikusi működésére koncentrálva - igen keveset foglalkozott az életút kezdő fejezetével, a család történetével, az ifjúkor eseményeivel, a politikussá válás meghatározó momentumaival; a szájhagyomány és a családi legendák „adatainak” felhasználásával pedig számos, máig élő *toposzt* épített be a művét olvasó generációk tudatába. Ennek akkoriban senki sem tudta kritikáját adni - később pedig, az első világháborút követően a Deákkal legszorosabb összefüggésben nyilvántartott dualizmus is kezdett más értékelés alá esni, nem is beszélve az 1950-es, 60-as évekről, mikor Deák Ferenc a negatívan megítélt, nemszerelem történelmi szereplők közé került. Az alakja köré épített „hallgatás tornyát” csak néhány évtizede kezdték el bontogatni a történészek, bár ez még az 1970-es években is igen körülményesnek bizonyult.

E munkában mindig az élenjárók között volt a Zala Megyei Levéltár, melynek munkatársai, különösen Degré Alajos, Turbuly Éva, majd pedig Molnár András - szívós munkával, igen sok alapkutatással derítették fel a Deák-

életrajz (s természetesen a magyar reformkorszak) fehér foltjait.

Az említett történészek közül Molnár András tekinthető a nagy politikus élete legjobb ismerőjének, hiszen eddig már több tucat publikációt, tanulmányt és jó néhány könyvet jegyzett e tárgyban. Természetesnek tarthatjuk tehát, hogy a bicentenáriumra az ő tollából született meg az igen várt, korszerű összegzés, melynek címe *A fiatal Deák Ferenc*. Nagy erők fogtak össze e kiadvány megjelentetésére, a kiadótól kezdve a megyei közgyűlésen keresztül Zalaegerszeg város Millecentenáriumi Közalapítványáig, a Nemzeti Kulturális Alapprogramig. A kötetet forgatva, úgy tűnik, hogy megérte a ráfordítás, hiszen küllemre is tetszetős, tartósan használható, tartalmára nézve pedig igen alapos, forrás értékű monográfia született.

A biográfia írása nem könnyű műfaj: Deákról írni pedig kétszeresen nehéz, hiszen kisebb könyvtárnyi szakirodalom, néha egymásnak ellentmondó adatok, vélemények állnak rendelkezésre. Molnár András sikerrel oldja meg ezt a feladatot: a család történetéről, az életút egyes fázisairól, a megye XIX. századi jellegzetességeiről széles táblókat vázol fel, melyeken megjelennek a kor szereplői, ősök és rokonok, családtagok és barátok, középiskolai és akadémiai tanárok, vármegyei tisztviselők és a pesti fiatal értelmiség képviselői. Az ismert adatok közé (melyeknek nem egyszer kritikáját is adja) szervesen épülnek be az újabb kutatások eredményei. Végre hiteles és alaposan argumentált leírást kapunk a Deák család

felemelkedéséről, a nemességszerzés körülményeiről; különösen figyelemre méltó, hogy (nomen est omen!) milyen nagy szerepet játszott a családtagok előrejutásában a tanulás, a hivatalviseléshez szükséges ismeretek megszerzése, mely a nagypapa, Deák Gábor jelentős birtokszerzése után sem lanyhult el, sőt inkább kiteljesedett. A Deák testvérek közül Antal és Klára is igen művelt, sokat olvasó, tájékozott személyiség volt - erre számos utalás történik a monográfiában, ugyancsak színesítve, árnyalva az erről a korról meglévő ismereteinket, a bennünk élő sztereotípiákat. Ki gondolta volna, hogy a Pestről ügyvédi diplomával hazatérő, vármegyei megbízatásokat is vállaló Deák Ferenc tudományos könyvek előfizetésének gyűjtésével is foglalkozott (melynek eredményéről kacagtató-könnyes módon számolt be barátainak), sőt maga is próbálkozott dolgozatok írásával, melyeket azonban szerénysége nem engedett megjelentetni. Deák Klára a „Zalán futását” olvasta és bírálta, Deák Antal pedig, a legidősebb és legtektélyesebb testvér, többszörös vármegyei követ és katonás fellépésű alispán, titokban romantikus regéket írt Kisfaludy Sándor modorában, melyeket Vörösmarty Mihály is megjelentetésre méltónak ítélte. Átfogó képet kaphatunk emellett Deák Ferenc iskolai tanulmányairól és olvasmányairól is - mindezek alapján nagyon is érthető, hogy az alig harmincéves zalai követről a pozsonyi diétán miért mondogatták társai, hogy „olyan az esze, mint egy ókori bölcsé”.

Hasonlóképpen fontos a családi háttér kibontása is, hiszen Deák későbbi életének, magatartásának egyik kulcsa itt rejtezik. Az apátlan-anyátlan felnövő kisfiút a rokonok, testvérek nevelték fel,

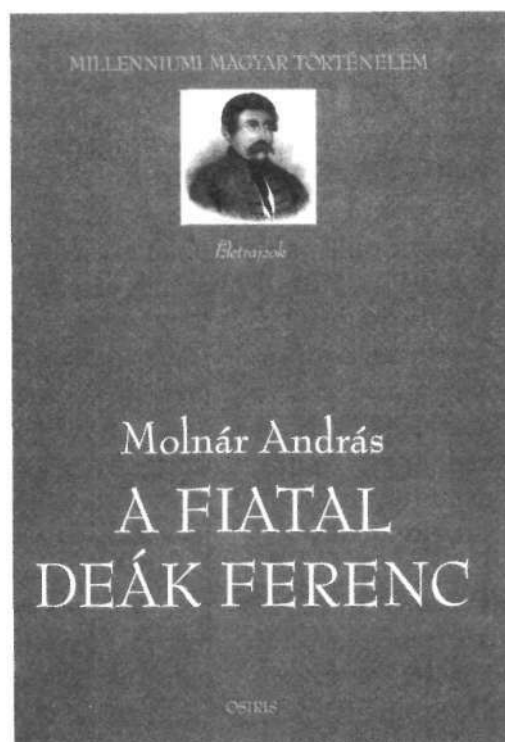
minden jel szerint szeretetben; ebben különösen Klára nővére jeleskedett, de a szigorúbb Antal is nagy odafigyeléssel, és - e korban meglepő, csak a testvéri szeretetből fakadó toleranciával magyarázható - buzgalommal egyengette sorát. Így válik érthetővé az említett követek megállapításának második része, hogy „olyan a szíve, mint egy jó gyermeké”. Antal valóban kulcsszerepet játszott Ferenc életében, több tulajdonsága - becsületesség, kötelességtudás, megvesztegethetetlenség - felismerhető öccse viselkedésében is. Annál inkább figyelemreméltó az ő közös történetük (mely Antal 1842-ben bekövetkezett haláláig tartott), mert igazából, a nagy korkülönbség miatt, nem ugyanahhoz a generációhoz tartoztak és ennek nagyon komoly emberi és politikai következményei is lettek. A nemzedéki különbségnek akkor lett jelentősége, mikor a reformkori politizálásban fordulatot hozó, a következő országgyűlést előkészítő „rendszeres bizottsági munkálatok” Zala megyei észrevételeinek kidolgozására került sor 1831-32-ben. Az „operarumok” készítése az egész országot lázba hozta, a fiatal értelmiség legjobbjai - Zemplénben Kossuth Lajos, Szatmárban Kölcsey Ferenc, Pest megyében Fáy András és még sokan mások - vettek részt a megyei vélemények megalkotásában. Molnár András a korábbi években már meggyőzően bizonyította, hogy a Zala megyei észrevételeket legnagyobb részben a Deák testvérek - elsősorban is Ferenc - készítették; az életrajz markáns fejezete szól erről. Valóban fordulópont volt ez Deák Ferenc életében, hiszen a tanulás sok ismerettel, a vármegyei megbízatások rengeteg tapasztalattal vértették fel; de most nyílt először lehetősége arra, hogy mindezeket a

hazai közélet, a társadalmi és gazdasági viszonyok átalakítása céljából, egy átfogó program keretében felhasználhassa és megfogalmazhassa idevágó nézeteit.

A vármegyéhez benyújtott kiegészítő indítványa már előre vetíti a reformokért küzdő politikus képét. Ez 1832 augusztusában még nem volt igazán sikeres, s a hamarosan megnyíló országgyűlésre ismét Antalt delegálták követnek. Csak hogy az idősebbik Deák ezen a diétán már egy más hangulattal találta magát szemben. A közvélemény már nem a nemesi szabadság sérelmeivel foglalkozott: a Széchenyi István által írt Hitel, a rendszeres bizottsági munkálatokra adott észrevételek tapasztalatai az ország jövőjének irányába terelték a politikusok gondolkodását. Antal úr, akit Kölcsey Ferenc így jellemzett: „a Werbőczy által kijegyzett natio embere, s a nagy néptömegre kedvező pillanatot nem vet” nem találta a helyét ezen a diétán. Emberi nagyságára vall viszont,

hogy eszébe sem jutott a konzervatívok táborát erősíteni: követi megbízatásáról lemondva, a vele szemben sokkal liberálisabb nézeteket valló Ferenc testvérét ajánlotta maga helyett (így igazán érhető Kölcsey Ferenc jellemzésének utolsó gondolata: „de előttem mégis igen becses”). A vármegye gyűlése - a kitűnő sógor, Oszterhueber József közbenjárására, aki a vonakodó „Ferkót” is meggyőzte - egész közbizalommal el is fogadta követnek a harmincéves kehidai birtokost, táblabíró és surrogatus alispánt. Deák Ferenc 1833 májusában lépett az országos politika porondjára - ezzel kezdetét vette a magyar történelem egyik leghosszabb, négy évtizedig tartó, sikerekkel és hullámvölgyekkel tarkított, de mindvégig kiemelkedő államférfiúi pályafutása.

Talán megérjük, hogy a következő években e pályafutás minden részletét a mostanihoz hasonló színvonalon készült művek kézbevételel ismerhetjük meg.

Péntek Imre

Deák Ferenc ír apotézisa

(Arthur Griffith: Magyarország feltámadása)

A 48-49-es magyar szabadságharc nemzetközi visszhangja, az azt követő emigráció és Kossuth akciói, szervekedése az európai politikában, ismert és feldolgozott témák a történettudományban. A kiegészítés nemzetközi megítéléséről azonban viszonylag keveset tudunk, bár a korabeli angol és osztrák sajtó vezető lapjai - mint a Times, Neue Freie Presse - rendszeresen foglalkoztak az abszolutizmus felszámolására tett magyar és osztrák törekvésekkel, alkudozással, a két ország viszonyának az európai egyensúlyra tett hatásával, s ezen belül is kiemelten Deák Ferenc személyével, álláspontjával, szerepével. Az ötvenes években a bécsi udvar a Bach korszak abszolutizmusával próbálta "konszolidálni" az országot, s ebben az időszakban mindenki Deákra tekintett, hogy ő mutassa meg a nemzet pusztulásának elkerülését, a fennmaradás útját. Deák nem látványos akciókkal, hanem magánbeszélgetések révén azt sugallta a közvéleménynek, hogy nem szabad erőszakkal felelni az erőszakra, úgy is elég vér folyt, hanem a passzív ellenállás magatartását kell szembeállítani az elnyomó intézkedésekkel szemben. És hajthatatlanságával, kivárással tizenhét év után elérte, hogy a súlyos vereségből, apátiából kiemelkedett az ország, visszanyerte önállóságát és függetlenségét, s az osztrák hódítóból egyenrangú partner lett egy dualista államszövetségben.

Nos, ez a folyamat nem került el az európai államok, köztük Írország figyelmét sem. Az írek számára az analógia a leglényegesebb szempontból állt

fenn: hogyan lehet egy nagy és elleneséges birodalom "árnyékában" megőrizni egy kisebb országnak alkotmányát, függetlenségét, cselekvési terét. Főként egy nagy vereség, kudarc után. Az angol-ír politikatörténet kiváló kutatója, az 56-os menekült Kabdebó Tamás író és történész hívta fel a figyelmet arra, milyen elementáris hatása volt a "magyar példának" az ír hazafiak gondolkodására. Még hozzá a 19. és a 20. század fordulójára, az 1900-as évek elején, amikor az ír belpolitika is alkotmányos eszközökkel próbálta kicsikarni a fordulatot: tehát azt, hogy ne a westminsteri, londoni parlament, hanem a Dublinban üléselő író képviselők hozzák a döntéseket az ország sorsáról. Képzeljük el azt a helyzetet, amely nálunk, 1861-ben alakult ki: Magyarország felkérést kapott, küldjön követeket a Bécsben székelő birodalmi tanácsba. Nos, ezt az ajánlatot, Deák befolyására nem fogadta el a magyar politikai elit. Míg az ír képviselők - egy kedvező, 1783-as történelmi változás után - szinte önként lemondtak jogaikról 1800-ban, az un. Egyesítési törvénycikk nyomán - s Londonban, a Brit Királyság képviselőivel közösen törvénykeztek az írországi adókról, vámokról, sorozásról. Majd száz év után Arthur Griffith, író-újságíró, politikus vetette fel újra - nyilván a megváltozott politikai légkör hatására - a függetlenség, az önálló Írország megteremtésnek igényét. És éppen Magyarország példáját idézve az írek elé. Az általa alapított United Irishman című lapban 1904-ben hosszú cikksorozatot közölt Magyarország

történelméről, majd még ebben az évben kötetben is kiadta a szöveget, Magyarország feltámadása (Példa Írország számára) címmel. A párhuzamokkal, példázatokkal átszótt történelmi "olvasókönyv" hihetetlen, azóta sem megdöntött kiadói sikert hozott: 24 órán belül 5000 példányban fogyott el. 1905 márciusáig még 20.000 példány került az olvasókhoz. Nos, a kötetre a Dublinban élő Kabdebó Tamás évekkel ezelőtt felhívta a figyelmet, sürgette magyar fordítását. Ám ez valamiért nem történt meg, s ezért ő maga látott neki a munkának. Már a fordítás jó részével elkészült, amikor értesült arról, hogy a mű 1918-as változata tavaly megjelent magyarul, Szűcs Zoltán átültetésében, a Valera Kiadónál. Nos, én elhiszem a Blackwell kiadása (MTA Könyvtárának Közelménye, 1990) szerzőjének, hogy az 1904-es "klasszikusnak számító" szöveg az autentikusabb, olyan hatásos politikai pamflet, amelynek szerepe volt az 1916-os húsvéti Fölkelés kirobbanásában is. Ezért csak elismerés illeti a fordítót, hogy megismerhetjük az eredeti, patrióta hevülettel írt, kevésbé finomított szöveget. S köszönet jár Brian Maye történésznek, aki előszavában elégtételt szolgáltat a történetíróként kissé lenézett politikusnak. Mindketten állítják: Griffith forrásai, korabeli sajtó, az emigráció emlékiratai, korántsem olyan lebecsülendők, s ahogy írja: "Elmondhatjuk, hogy Griffith tiszta és hiteles dokumentumot nyújtott át az ír nemzetnek, mely azokon a törvényeken és nézeteken alapult, amelyeket a magyar történészek és egyéb külföldi írók a magyar történelemről felmutattak."

Griffith a magyar történelmet a függetlenségi harcok és az osztrák beolvasztási törekvések küzdelmeként mu-

tatja be. A közös hősi küzdelem a török ellen 1718-ban véget ért: "...Magyarország úgy vélte, hogy szabad, ...az évszázados háború kimerítette, s ahogy feleszmélt, már nem volt szabad. Az alattomos osztrák csizma taposta földjét - így kezdődött Magyarország modern története, a hosszú és véres küzdelem Ausztria ellen, az ország sírba tétele - majd dicső feltámadása."

E küzdelem etapjai egy-egy névhez kötődnek, az ő számára is. Széchenyi a reformidőszak vezető egyénisége, aki 1825-ben azzal hökkenti meg a felsőházat, hogy magyarul mondja el beszédét. Alapelveit Griffith így foglalja össze: "a nyelv fölélesztése, önnevelés, mezőgazdasági és ipari fejlesztés". A "rendületlenek" - így nevezi a szerző a függetlenség elkötelezettjeit - Széchenyi mellé állnak, ám ők a társadalmi reformok mellé politikai reformokat is társtírájának. Az ellentét nyilvánvaló: Széchenyi szerint a hazának előbb meg kell erősödnie, csak aztán kerülhet sor az elkerülhetetlen politikai változásokra. Ahogy az ír politikus látatja: a vitától sem mentes együttműködés addig folytatódott, amíg az osztrákok azt nem mondták: megállj! Széchenyi tétovázott, reményei nem váltak valóra. Vezető szerepe megrendült. S ekkor tűnt fel két fiatalember a küzdőtéren: Kossuth és Deák. Mindketten vallották: "szabad és független politikai intézmények nélkül az ország gazdagsága és szellemi élete nem tartható fenn." (Ez is kettős értelemmel bírt, nyilvánvaló a célzás az ír viszonyokra.)

A kötet ettől kezdődően kezdve a két férfiú egyéniségét, felfogását, helyzetértékelését állítja középpontba. "Egymásra találtak - ahogy írja - hazafiságban és a zsarnokság gyűlöletében." De látja a különbségeket is: Kossuth ultra-

demokrata volt, hitt a francia forradalom eszméiben. Hitt a független, magyar köztársaság megvalósításnak lehetőségében. Deák szkeptikusabb konzervatív-liberális: a hagyományokat sem veti el. A *pragmatica sanctio* híve, vagyis el tudta volna képzelni Magyarország függetlenségét, önállóságát az osztrák birodalmon belül is. De az egységes (birodalmi) irányítást elutasította: "alkotmányos életünk olyan kincs, amelyet nem áldozhatunk fel más ország érdekeinek. Kötelességünk ezt megőrizni és megerősíteni." (Ez utóbbi Griffith idézete Deáktól!)

Griffith mély ismeretekről téve tanúságot felidézi Kossuth mozgósító gondolatait, melyeket a Pesti Hírlap hasábjain fejtett ki, s melyekre az egész ország figyelt. Ám radiklizmusa nemcsak az osztrák udvar, hanem Széchenyi ellenszenvét is kiváltotta. A kirobbanó vitában Griffith Kossuth álláspontját fogadta el, Széchenyi visszavonulását szükségszerűnek tartva. S ahogy írja, az emberek bármiről kérdezték őket, visszakérdeztek: "Mit mondott erről Kossuth Lajos?" Az ír politikus lázas, sodró erejű beszámolója hűen adja vissza az 1847-es országgyűlés főbb eseményeit: az osztrák jelölttel szemben Kossuth indult és fölényesen nyert. S felszólalása minden ellenállást elsöpört, mely Magyarországnak szabad alkotmányt javasolt. Ekkor terjed el a párizsi forradalom híre, az európai forradalmi hullám Pesten is az ismert márciusi dicsőséges napot eredményezi. Griffith áttekinti a szentesített áprilisi törvényeket, s hozzáteszi: a császár kényszernek engedett, ahogy az ír követeléseknek 1872-ben az angolok. Ahogy a császár aláírta "Kossuth ultimátumát", rögtön bosszúért lihegett, s azon merkedett, hogy Magyarországot nem-

csak mint nemzetet, hanem mint "földrajzi fogalmat" is eltöröljék a térképről.

A szabadságharc eseményeinek és a bukás körülményeinek áttekintése (Görgeyt árulónak tartja ekkor még!) után a következő száz oldal lényegében Deák alakjával, politikai taktikájával és a kiegyezés létrejöttével foglalkozik. Nos, innen kezdődően sulykolja az ír olvasó fejébe: Deák a *pragmatica sanctiora* hivatkozva nem engedett a 48-as törvényekből - melyeket elfogadott a parlament és szentesített az uralkodó -, s ez a kitartás, a "magyar példa" hozhat sikert az íreknek is. Az osztrák jogvesztés elméletekre - válaszolva azt felelte, bármilyen retorzió fenyegette, csábítás ámitotta: "Az alkotmány megmaradt." Kényszerrel elaltatták, de majd felébred. Az osztrák államférfiak elképedtek a makacsságán, s azt mondták neki: Nem kívánhatja, a történetek után, újra kezdjünk tárgyalni a magyarokkal? A magyar politikus így szólt: De, azt kívánom. S ekkor Griffith is elmeséli a híres anekdotát a rosszul begombolt kabátról, melyet Deák szerint újra kell gombolni. A válasz is ismert: a gombot le is lehet vágni. Nos, akkor, így Deák, "a kabátot nem lehet többé rendesen begombolni. Isten vele!"

Érzékletes képet fest a szerző Deák Pestre, az Angol királynőbe történt költözéséről, s az ott folyó életről. "Estétként barátok gyülekeztek Deák hotel-szobájában, dohányoztak és poharazgattak. Nem voltak jelszavaik, titkaik sem, a magyar történelemről, irodalomról, iparról és alkotmányról értekeztek... Deák eleven szellem átjárta csontjait, s amikor elmentek, már tudták, Magyarország nem halott." Azt hiszem aligha lehet megkapóbb szavakkal érzékeltetni azt a légkört, amelyben passzív ellenállás szinte magától is megszületett.

Sajnálattal állapítja meg Griffith: "Írországnak nem volt Deák Ference." Ugyancsak ő fogalmazza meg tanulságot: "Deák... kigondolt egy módszert, a passzív ellenállását, amely tizennyolc évben belül térdre kényszerítette az osztrák kormányt." Az alkotmány melletti kitartás helyett az írek a fegyveres ellenállás vagy a brit parlamentben való szónoklást választották. S egyiknek sem lett eredménye. A szerző - a maga valóban erőteljes, pamfletisztikus stílusában - elég gúnyosan ábrázolja a terméketlen és az önkényuralmi módszerekhez vissza-viasszatérő osztrák álláspontot. A külső körülmények hatására engedményeket tettek (Solferino, Magenta, Königrätz), ám ha kedvezőbb helyzet alakult ki, ismét az erő "nyelvén" kezdtek a magyarokkal politizálni. Vagy a részengedményekkel való megtévesztésre játszottak, ám Deák valamennyi akciót leleplezte, megakadályozta. Így köszöntött be az 1861-es év, amikor a császár összehívta az országgyűlést. Ekkor jött Schmerlig ötlete: a helyi autonómia és az összbirodalmi parlament. Ebbe a konstrukcióba nem fér bele Magyarország önállósága, legfeljebb tartományként. A megyék önállóságának visszaállítását, magyar közigazgatás alá való helyezését Deák is elfogadta és helyeselte, de a birodalmi parlamentbe nem küldtek magyar követeket. S az 1861-es országgyűlés arról vált nevezetessé, hogy elhangzottak Deák "feliratai", melyek a sérelmek erélyes hangú, s elsősorban Európának szóló felpanaszolása mellett a kellő egyezkedési készségről is tanúskodtak. "Előbb a szentesített alkotmány, a 48-as törvények elfogadása, aztán majd tárgyalhatunk arról, mit kíván a birodalom biztossága". S ebből a gondolatmenetből Deák párthívei és (és igaz,

alkalmi) szövetségesei nem engedtek. Végül ez vezetett el a kiegyezési tárgyalásokig, a hatvanhetes és tizenötös bizottság munkájáig, Deák és Beust személyes szóértéséig. S ekkor, az utolsó pillanatban is történt valami, ami megakasztotta a kedvező végkifejletet. A császár 1867 elején kötelező sorozást rendelt el Magyarországon. Válságos hetek, hónapok következtek, de a határozott felirati válasz sem késett. Országgyűlési küldöttség ment a császárhoz "Magyarország utolsó szavával", melyet Deák fogalmazott. Ez az ultimátumszerű fogalmazvány meglepetésre elérte célját: a császár visszavonta a sorozási törvényt és ígéretet tett a felelős magyar minisztérium felállítására. 1867. február 18-án az országgyűlés meghallgatta "a legújabbakat", amelyen mindez nyilvánosságra került: a császári felirat felfüggesztette a vitatott törvényeket, az alkotmány helyreállt. A híreket hatalmas éljenzés fogadta, melyet az utcán várakozó tömeg is átvett. S hamarosan megjelent az egykor "in effige" halálra ítélt gróf Andrássy Gyula, Magyarország kinevezett miniszterelnöke.

Griffith a siker pillanatait is úgy eleveníti fel, hogy ez példa legyen Írország számára. Ismerteti a kiegyezési törvényeket, szól a közös ügyekre vonatkozó minisztériumokról. "Úgy lehetne összefoglalni, hogy a kiegyezés szerződés két független nemzet között, közös külpolitikával, közös védelemmel és határaiknak megtartása céljából, egy közös uralkodó alatt."- írja a szerző. S még a továbbiakban: "1867. július 8-án, tizennyolc évvel azután, hogy az alkotmányos törekvést ki-sajtolták a nemzet véréből, Ferenc József a fővárosban ünnepélyesen visszaállította az alkotmányt, és Magyarország királyaként felesküdt arra, hogy

megvédi." A szerző (ismétlem, 1904-ben) szemügyre veszi, milyen gazdasági haladást ért el az ország, statisztikai adatokat idéz a lakosság gyarapodásáról, a mezőgazdaság, az ipar, a bányászat fejlődéséről. Imponáló adatként értékeli, hogy a gőzkazánok száma tekintetében túlszárnyaltuk Ausztriát. A "Magyar Miska" - a magyarok osztrák gúnyneve - hasonlóan az Irish Paddy-hez, mely az angol gúnyneve az íreknek - megmutatta, hogy képes rácafolni a kabarétréfákra, az bécsi sörházak viccelődésére.

A kötet utolsó két fejezete a magyar-ír párhuzamok és eltérések számbavétele. A magyaroknak is meg kellett küzdeniük az osztrák rágalmakkal, melyekkel elárasztották Európát, ahogy az íreknek az angol ármánykodással. Griffith szerint a századelőn az írek ugyanazt a küzdelmet vívták, mint a magyarok a reformkorban. Az a nemzeti felbuzdulás, amely áthatotta az országot, az íreknek is követendő példa. Érdekes epizódra hívja fel a figyelmet, az 1860-as években egy Charles Bonner nevű, angol politikai író járt Magyarországon, akinek - a könyvében írottak szerint - "fájt a magyarok meg nem alkuvása". Kárhóztatta a Magyarhonban tapasztalt "vak büszkeséget, akaratos-ságot", a kompromisszumkészség hiányát. Ám Bonner tanácsai süket fülekre találtak, s Griffith ezt is követendőnek

tekinti. Elemzése szerint a "ravasz angol" a magyarok bukására játszott, azt remélve, "a magyarok vereséget szenvednek, mert ha legyőzik Ausztriát, Írország elutánozza a magyar taktikát és megbénítja Angliát." A "magyar politika" első lépése az ír követek visszahívása a brit parlamentből. A végső konklúziója: "Bár a 'magyar politika' írországi alkalmazása újdonság, a józanul gondolkodók nem vonhatják kétségbe, hogy e politika elkötelezett alkalmazása - mely Magyarországot feltámasztotta az 1849-ben Világosnál ásott osztrák sírból - megszüntetheti egy idegen állam által elharácsolts hatalom gyakorlását."

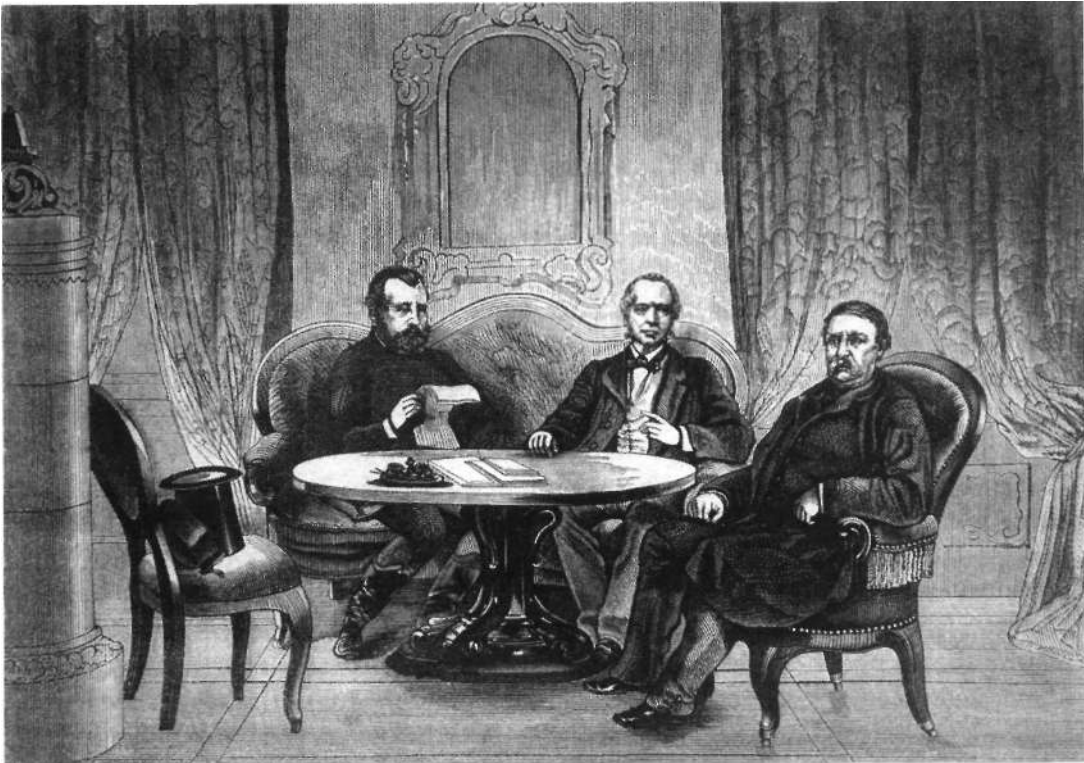
Griffith elképzelése - részben - megvalósult. A függetlenségi mozgalmak 1919-ben elérték céljukat, a sziget nagyobbik, déli részén megalakult a független Ír Szabadállam, s az első szabad ír parlament elnöke éppen Arthur Griffith lett. S az idáig vezető úton cikksorozata és könyve is a komoly szerepet játszott. Napjainkban érdekesen fordult a kocka: az uniós csatlakozás időszakában a magyarok előtt az írek példája a követendő, akik egy meglehetősen szegény, elmaradott országból váltak az európai közösség dinamikusan fejlődő, mintországává. Kár, hogy ezt az időt a szerző már nem érthette meg... (epl editico plurilingua, 2003. Fordította Kabdebó Tamás.)

Szigethy István

Az élő Deák hazai és nemzetközi utóélete

Mint Szigethy Antalnak, Deák Ferenc első ösztöndíjasának, majd 1847-48-ban a zalai követek jurátusának családtagja, többszörösen is megszólítva érzem magam a jeles évforduló alkalmából. Úgy is, mint jogász, aki nyolc évet maga is eltöltött - mai zalai szabadelvűként - a közélet sűrűjében. Úgy is, mint aki mindezek tapasztalatai alapján a pozitív közélet gyakorlati, pszichológiai, etikai lehetőségeiről szóló könyvének címlapján hangsúlyozta: „Deák és Jung nyomában”.

Mostanában több politikus hivatkozott arra a legkülönbözőbb „színekben”, hogy Deákot tartja példaképének. Ez üdítő jelenség eldurvult közéletünkben, akkor is, ha általában csak a megegyezésre, kompromisszumra való készségét emelték ki. Deák azonban ennél sokkal többet mondhat nekik és valamennyiünknek: olyan közéleti stílus életképességét igazolta, amely valóban társadalmunk alkotóerejének összehangolását szolgálja az önző, személyeskedő, a másikat letaposni, kirekeszteni próbáló, nagyhangú - végeredményében mégis elsősorban önpusztító, kudarcra ítélt próbálkozások helyett. Deáknak ezért nemcsak a kiegyezésre való hajlandósága, de egész életműve példa kell, hogy legyen mindenkori közéletünk számára.

Majláth György kancellár, Ferdinánd Beust külügyminiszter és Deák Ferenc a kiegyezésről tárgyal az Angol Királynő Szállóban 1866-ban
Fametszet 1876

„Ars politicá”-jának különösen két összefoglalását írnám elő kötelező olvasmányként bárkinek, aki közösségi ügyekkel kíván foglalkozni: a jelentős mértékben tőle származó Ellenzéki Nyilatkozatot és a kossuthi Kasszandra-levéltre adott válaszát.

Ha Deákot nemcsak mint történelmi személyiséget vizsgáljuk, hanem mint ma is hatni képes - azaz jelenleg is „élő” - embert, akinek eredményességét a tizenkilencedik század utolsó harmadának közéleti, gazdasági, kulturális sikerei igazolják, akkor egyértelművé válik, hogy műve nem zárult le biológiai halálával: beállítódása, gondolkodása, segítsége, példája legalább annyira időszerű napjainkban, mint mikor még közvetlenül alakíthatta hazánk sorsát.

De nemcsak a miénkét. Tapasztaltam, hogy nemzetközi utóhatása itthon alig ismert, ezért főként erről kívánok beszélni. Témámat először *A négyszínű ember - hajnali gondolatok a pozitív közéletéről Deák és Jung nyomában* című könyvemben vázoltam föl, majd fontos további információkat kaptam W. Farkas Lászlótól - aki írországi élményeiről tájékoztattott -, az Ír Köztársaság budapesti nagykövetségétől, különösen pedig az utószóából, melyet Szentesi Zöldi László írt Arthur Griffith könyvének - közel száz év késéssel végre megjelent - magyar fordításához. Köszönöm segítségüket, beszélgetéseinket. (2003 elején Kabdebó Tamás fordításában megjelent az ír első, 1904-es kiadás szövege is, kiadó: epl editio plurilingua.)

*

Az emberek többsége a huszadik század kapcsán vérfürdőire, tömeggyilkosságaira: két világháborúra, véres forradalmakra, nukleáris fenyegetettségre, Auschwitzra, a Gulagra, Hirosimára - általában az erőszak minden képzeletet felülmúló tombolására gondol. Mégis sokkal kevésbé látványos folyamat, az erőszak nélküliség térnyerése vezetett el 1904-től a döntő, 1989-91-es békés nemzetközi fordulathoz: a világ kettéosztottságának megszűnéséhez. Ez a huszadik század igazi, előre vivő története: a pozitív emberi viselkedés az erőszakkal szemben legalábbis időlegesen diadalt aratott. E nemzetközi folyamat egyik gyökere pedig igazolhatóan visszanyúlik éppen Deák Ferenchez.

A világ még bizonytalankodik, hogyan éljen napjaink kivételes lehetőségeivel, hogyan induljon el új útján ebben a példa nélküli történelmi - vagy Fukuyama kifejezésével „a történelem vége” utáni - korban.

Van ehhez mondanivalónk. Gondoljuk végig: hazánk milyen szerepet játszott eddig is e folyamatban. Már csak azért is, hogy eredményeink öntudatával lépünk Európa közösségébe. Kulcskérdés, hogy mennyiben tudatosítjuk, éljük át a teljesítményeink által igazolt értékeinket, mennyire vagyunk képesek ebből öntudatot, erőt meríteni a jövőre is, hogy cselekvően, belsőleg meghatározottan álljunk helyt ebben a feltartóztathatatlan folyamatban - vagy ijedünk meg a külsődleges elemektől, és esetleg azt véljük megmaradásunk lehetséges formájának, ha törékeny csigaházunkba próbálunk menekülni. Amivel elásnánk bennünk rejlő lehetőségeinket, a forgatásra kapott nem kevés krisztusi tálentumot.

E folyamatban hazánk az elmúlt másfél évszázadban háromszor hívta fel magára a világ figyelmét. Először 1848 tavaszán fegyveres konfliktus nélkül teremtettük meg az önálló, polgári, modern állam kereteit - miközben a forradalmi Európában sokfelé dörögtek a fegyverek. Már a 12 pontot ez vezette be: „*Legyen béke, szabadság, egyetértés.*” Az erőszakmentesség másféle változatával, a passzív ellenállással 1867-re megkötöttük a kiegyezést. Másodszor az 1956-os békés tüntetésekkel vontuk magunkra a világ figyelmét, harmadszor az 1989-es határnyitással. Mindhárom alkalommal jelentős mértékben befolyásoltuk a világtörténelmet, példánkval hozzájárultunk az erőszak nélküli politizálás gyakorlati sikeréhez. Az sem lehetett véletlen, hogy éppen nálunk következett be így ez a három esemény. Ez szerintem a magyar történelem legértékesebb hagyománya - akkor is, ha egyesek szívesebben beszélnek „vitézi erényeinkről”.

*

A XIX. század magyar történetében, a nemzeti függetlenségért, önazonosságért folytatott küzdelemben végigvezethetjük az erőszak nélküli és az akár erőszakot is alkalmazó gondolkodásmód, konkrét módszerek ütközését is. Történelmi tény: végül a belső és külső realitásokkal számoló, megvalósítható megoldást a kiegyezés kompromisszuma hozta meg. Ami nem sikerülhetett 1849-ben a túlerő ellen a tavaszi hadjárat vitézségével, gyakran önfeláldozásig eljutó közösségi érzésével sem, azt - ha nem is teljes mértékben - erőszak nélkül elértük.

Győzelmünkben meghatározó szerepe volt Deák Ferencnek. Az ő békés, higgadt, kiegyensúlyozott egyénisége mindig is harmóniára törekedett, a másik fél megértésére, ami bármilyen valódi kompromisszum előfeltétele. Az erőszaktól pedig nemcsak irtózott, morálisan vetette azt el, de pragmatikusan sem tartotta alkalmas eszköznek a vitás kérdések megoldására. Jellemző, hogy már országgyűlési tevékenysége kezdetén felszólalt a botbüntetés ellen. Máig érvényes gondolatokat fogalmazott meg a halálbüntetéssel szemben. Még érdekesebb, amit Molnár András nemrég tárt fel: már 1840-ben, kora gondolkodását messze megelőzve nemzetközi leszerelési kezdeményezés fűződött nevéhez. Az Országgyűlés az ő megfogalmazásában a következő javaslattal fordult az uralkodóhoz: „...*méltóztassék hathatós közbenvetésével az európai hatalmasságoknál eszközölni, hogy azok az emberséget, népeik boldogságát, s önérdüküket is tekintve, egy általános lefegyverkezési rendszert fogadjanak el, s roppant hadiseregeik számát kevesítvén, ezáltal a népeket oly békességgel boldogítsák, melynek áldásait fenntartásának súlyos költségei semmivé nem teszik.*” Európai leszerelési tárgyalások gondolata évtizedekkel az első világháború előtt...

Maga is az erőszak céltáblájává vált 1843 áprilisában: miután nem fogadta el a nemesi adómentességhez ragaszkodó követutasítást, ezért nem vállalt követi megbízatást, hazatérő ellenfelei a kehidai kúriáját fel próbálták gyújtani. Ő nem volt otthon, a velük szembeforduló Mészáros Józsefet azonban megölték. Ősszel viszont a neki már megfelelő követutasítás ellenére sem fogadta el a megbízatást, mert saját párthívei sem tartózkodtak általa az elfogadhatatlan módszerektől.

1848 szeptemberétől - mikor elkerülhetetlenné vált a fegyveres összecsapás - ismét visszavonult, lemondott miniszteri megbízatásáról.

Különösen a szabadságharc bukása utáni időszakra nyomta rá bélyegét, mikor meghirdette a passzív ellenállást, és vezette el így az országot a kiegyezéshez. Egyéniségéből eredő stratégiájának sikeressége igazolta, hogy gondolkodásmódja, értékrendje lakosságunkban fogadókészségre talált. Erőszak nélkül érte el így hazánk - majdnem teljesen - az 1848-as törvények rendjének helyreállítását. Sikere, sikerünk végső soron belső világunk, lelkünk legyőzhetetlenségét igazolta a külsődleges hatalommal szemben.

*

Deák hazai hatása közismert. Azt viszont kevesebben tudják itthon is, hogy ő, az általa képviselt közéleti viselkedésmód az erőszakmentesség egyik bűvópataként meghúzódozó áramának elindítója volt, amely áttételeken keresztül máshol is győzött, egészen a békésen lezajlott nemzetközi rendszerváltásig. Rajtunk kívül ebben a folyamatban különösen Írország, India és az Egyesült Államok mozgalmi játszottak meghatározó szerepet.

A huszadik század első éveiben a brit világbirodalomban egymástól távoli két ősi kultúra, a kelta és indiai földjén szinte párhuzamosan ugyancsak erőszak nélküli programok születtek, melyek számára megvalósult gyakorlati mintát Magyarország adott. Deák és hazánk példája, hatása 1904-ben egy írországi cikksorozatban, majd könyvben lépte át az angol nyelvi határokat. Címe: Magyarország feltámadása - párhuzam Írország számára. Írója, Arthur Griffith kezdeményezte, hogy békésen, passzív ellenállással, reformok útján érjék el hazájuk függetlenségét. A minta - a Deák Ferenc által irányított magyar erőszakmentes ellenállás volt. Idézem Kronstein Gábor 1997-es újságcikkét, amely először hívta fel figyelmemet erre az írországi utóhatásra:

„...a Sinn Féin - egykori önmagának csak árnyéka. Amikor Arthur Griffith 1906-ban megalapította, a párt reformok által elérhető köztársasági programot hirdetett. Griffith egy hatásos könyvben a mi Deákunk példájára hivatkozott. Elvei időszerűséget akkor nyertek, amikor Lloyd George akkori brit miniszterelnök 1914-ben elérte, hogy a király szentesítse a korlátozott önkormányzatot.”

„A londoni kiegyezést 1921 decemberében Londonban Churchill, másrésztől Griffith és Collins írták alá. Domíniumi jogokkal megalakult a déli Ír Szabadállam. Az északi megyék jövőjét... a felek függőben hagyták.”¹²

Az ír passzív ellenállás szintén sikert aratott, az Ír Szabadállamot kikiáltották. Első köztársasági elnökeként éppen Griffith jelképezhette személyében is az erőszakmentesség sikerét. Győzelmükkel Deák, hazánk gyakorlati példája beépült az ír közéleti gondolkodásba - függetlenül attól, hogy később erről a gyökérről az egyes emberek tudtak-e vagy sem. Az írek pedig a magyarokénál jóval nagyobb számban élnek hazájukon kívül szerte a világon. Közülük ketten - Kennedy és Clinton - már az Egyesült Államok elnöki székébe is kerültek. De ez már az eszmeáramlat további utóéletéhez tartozik.

*

Nem sokkal Griffith cikksorozata után, 1906. szeptember 11-én Gandhi - még Johannesburgban - szintén meghirdette erőszakot elutasító programját India felszabadítására. Megfogalmazta a *szatjágraha* kifejezést. Ennek jelentése saját magyarázata szerint: „*az igazságnak a lélek és a szeretet erejével aratott diadala*”. Forrásként Krisnát idézte a Bagavad Ghitából:

„*Krisna: mi a tudás?
»A gőg és a csalárdság hiánya,
erőszak-nélküliség, türelmesség, igazságosság,
a tanító szolgálata, tisztaság,
kitartás, önuralom.«*”³

Közismert hogy Gandhi gondolatrendszere elsősorban az indiai hagyományból táplálkozott. Azt viszont kevesebben tudják, hogy ő és az indiai erőszakmentességi mozgalom további vezetői ismerték Griffith könyvét - mint angol nyelvterületen a magyar erőszakmentesség bemutatását. Gyakorlati, sikeres példaként így előttük is Magyarország állhatott. Idézem Szentesi Zöldi László utószavát a „Magyarország feltámadása” magyar kiadásához:

„*Az 1918-as kiadás több lábjegyzetében is aktuális eseményekre hivatkozik - Griffithnek ebben a tekintetben nincs szégyellnivalója, hiszen bizonyos folyamatokat már 1904-ben világosan látott. A »Magyarország feltámadása« az angolok által véresen elfojtott 1916-os húsvéti felkelés után is teljes mértékben megállta a helyét, de 2001-ben is friss, izgalmas olvasmány. Ennek ellenére a korabeli kritika nem fogadta kitörő lelkesedéssel: akadt olyan bírálója, aki egyenesen »tündérmesének« minősítette a Griffith által leírtakat. A XX. század történelme csattanós választ adott a kétkedőknek: kevesen tudják, de Mahatma Gandhi és az indiai függetlenségi mozgalom történetében a »Magyarország feltámadása« az egyik legfontosabb politikai alapműnek számít. India későbbi miniszterelnöke, Nehru, cambridge-i egyetemistaként 1907-ben Dublinba látogatott, és testközelből ismerkedett meg a magyar példával. A »Magyarország feltámadása« több indiai nyelven is megjelent, hallatlan könyvsikernek számított a távoli országban. A Sinn Féin és az Indiai Nemzeti Kongresszus közötti szervezeti kapcsolatnak köszönhetően Gandhi és harcostársai kétségkívül jól ismerték a könyvet, amit az angolok elleni békés ellenállás, a deáki passzív rezisztencia indiai alkalmazása is bizonyított.*”⁴

A „Magyarország feltámadása” tehát az indiaiak számára is ösztönzést adott: győzni lehet az erőszak elvetésével. Náluk szintén a felszabadítási mozgalom erőszakmentes szárnya vált meghatározóvá, és türelemmel, magabiztos nyugalommal el is érték céljukat: India ugyancsak függetlenné vált.

*

Az ír és indiai függetlenség békés elérése közismert történelmi tényvé vált - függetlenül attól, hogy mennyire ismerik gyökereiket is. Ezután már az ő példájuk utóhatásával foglalkozunk, különösen a hatvanas évek Amerikájában.

Martin Luther King, az amerikai színes bőrű erőszakmentesség prófétája számára éppen Gandhi adott példát:

„Ahogy elmélyültem Gandhi filozófiájában, egyre kevésbé kételkedtem a szeretet erejében, és ekkor vált bennem világossá első ízben, mekkora erő lehet a szeretet a szociális reformok végrehajtásában. Mielőtt megismertem Gandhi műveit, úgy véltem, hogy Jézus etikája csak személyes vonatkozásban hatékony. Az volt az érzésem, hogy a »tartsd oda másik orcádat is« és a »szeressétek ellenségeiteket« filozófiája csak az egyénnek egy másik egyénnel szemben keletkezett konfliktusában alkalmazható. A faji csoportok és a nemzetek vonatkozásában elkerülhetetlenek, szükségszerűnek tekintetem a realisztikusabb megoldást. Gandhi könyveinek elolvasása után azonban be kellett látnom, hogy mélyen tévedtem.“⁶

Olvassunk egy másik idézetet is:

„A világ alapvető bajait ma nem lehet fegyveresen megoldani.“

John Fitzgerald Kennedy fogalmazott így a nemzetközi konfliktusok megszüntetésének reális lehetőségeiről 1961. március 28-án egy elvi jelentőségű kongresszusi üzenetében, védelmi politikájának nyilvánosságra hozatalakor.⁶ Ezt akár Deák vagy Griffith is mondhatta volna. Mennyire más hang, mint amit megszoktunk a sokkal merevebb, hidegháborús gondolkodás idején, amit néhány éve még a MacCarthy-bizottság vagy akár a Ku-Klux-Klan rasszizmusa színezett. Kennedyt nem akarom idealizálni. De kétségtelen: benne, az 1960-ban megválasztott, az Egyesült Államok akkori viszonyai között kétszeresen kisebbséghez tartozó, ír(!) és katolikus liberális elnökből King tiszteletes, a hatvanas évek feministái és általában az emberjogi mozgalmak valódi közéleti hatalommal rendelkező partnerre találtak,⁷ aki le akarta zárni Lincoln művét, hogy kiteljesedjenek az emberi szabadságjogok. Halála után pedig nem lehetett visszaforgatni az idő kerekét. Bár erről egyelőre konkrét bizonyítékunk nincs, mint alapos felkészültségű politikusnak minden bizonnyal ismernie kellett az ír erőszakmentesség alapművét, az ottani iskolákban is tanított „Magyarország feltámadását“.

*

Kennedy és King személyében egyben az erőszak nélküliség két világméretű vonala találkozott, amely Griffithen, Deákon keresztül Krisztusig, Gandhin keresztül az indiai kultúra gyökereiig, így Krisnáig nyúlt vissza. Martin Luther Kingben az indiai szál természetesen fonódott össze Krisztus tanításával, olvadt az Amerikába hurcolt afrikaiak különleges, kultúrákat összeolvasztó szintézisébe, amely egyszerre tartalmazott legbelül megőrzött ősi és új életük színhelyén átvett keresztény elemeket. És hogy választani lehessen, társai között is megtalálhattuk az erőszakos ellenpontot, alternatívát, különösen a Malcolm X-féle radikalizmust. De mennyire vonzóbb a kép, amely az egykori filmhíradóból rakódott le emlékeimben: a békés, nyugodt tüntetők élén négy ember énekl egyútt, Martin Luther King és a nagyszerű fehér folktrío tagjai, Peter, Paul és Mary a régi baptista himnusz új változatát: „We

shall overcome...”, „*Győzni fogunk...*” A tömeg követi őket, a legnagyobb összhangban és magabiztossággal. Tudták: valóban győzni fognak. Fogunk. Bárhol a világon. Kéz a kézben. Vagy az énekelt szöveg szavaival: „...*hand in hand.*”

Az erőszakmentesség nagy távolságokból induló szálainak összefonódása az emberiség: a civilizációk, rasszok, népek, vallások eddigi legnagyobb kohójában is sikerre vezetett. Az Egyesült Államok az emberi jogok védelmében jelentősen előre lépett, átalakult - még ha a napi realitásokban aligha teljesen. Másként, csak erővel, az ötvenes évek republikánus kormányzása szerinti állapotában kérdéses, mennyire lett volna alkalmas arra, hogy sikerre vezesse a két világrendszer közötti globális küzdelmet.

Az a közéleti erőszak nélküli gondolat, viselkedésmód, melyet Deák egyénisége mélyéről másfél évszázada, a nemzetek és osztályok közötti véres harcok idején egy zalai faluban megfogalmazott, majd őt követve hazánk megvalósított, az évezred végére, más hasonló szálakkal egyesülve, a világot bejárva megerősödött, hozzájárult a világméretű együttműködés, összhang legfontosabb feltételeinek megteremtéséhez. Aztán visszatért a Nyugat-Dunántúlra: 1989. augusztus 19-én Széchenyi István földjén, Sopron közelében átszakította a vasfüggönyt. Ezzel új korszak kezdődött a történelemben.

A konfliktusok megoldásának igazán emberi, **erőszakmentes útja világszerte működőképes valósággá** válhatott az ezredfordulóra.

*

De ha ez ilyen egyszerű lenne... Az erőszak elutasítása eddig is rendre kiváltotta az emberi lélek sötét oldalának, mindenekelett az erőszakos megoldások híveinek gyűlöletét. Visszamehetünk akár Jézusig is. De a vizsgált időszakban is Deákot sikerei addigi csúcán, 1843 áprilisában jelentéktelen ellenfelei annyira embertelenül megalázták, hogy évekig nem tudott részt venni a közéletben. A botrány során folyt vér - de ő személyesen „bűnét” élve megúszta. Lincolnt, Gandhit, Kinget, John és Robert Kennedyt azonban megölték. Ahogy Olof Palmét és John Lennont is. II. János Pál pápa életét többször a véletlen(?) mentette meg a sikeres merénylőtől.

Törvényszerű volna, hogy a virágvasárnapi „halleluját” kövesse a nagypénteki „feszítsd meg”? Az érdekeik érvényesítésére az erőszaktól sem visszariadók bosszúja azokkal szemben, akik az emberben rejlő közéleti „jót”, pozitív oldalt, együttműködést szeretnék győzelemre vinni? Az akár öncélúan erőszakos megoldások hívei számára valóban nincs nagyobb bűn, mint hogy megkérdőjelezzék gondolkodásuk létjogosultságát? Úgy tűnik, semmi garancia, hogy ez a folyamat is ne folytatódjék.

A pozitív viselkedésmód azonban az évezred végére mégiscsak esélyt kapott, hogy a világ sorsának meghatározója legyen. Önbecsülésünk, öntudatunk erősítését szolgálhatja, ha a magyar, ír, indiai, amerikai erőszakmentesség történetével, ezzel a világ sorsát pozitív irányba befolyásoló folyamattal minél többen megismerkednek itthon és határainkon kívül.

*

Lehet, hogy egyesek már az előbbi folyamat leírásakor is kételkedhettek: nem azoknak lehet-e igazuk, akik Griffith könyvét „tündérmesének” minősítették? Az erőszakmentességnek e szálai valóban egymásba fonódtak-e, és ha igen, lehetett-e elég erejük ahhoz, hogy meghatározzák a világméretű rendszerváltást? Ehhez nyilván kellett a fegyverek visszatartó hatása is. Mégis az események azt igazolják, hogy azok tudatában vagy akár lelke mélyén, akik a legfontosabb döntéseket meghozták, az együttműködés, az erőszakra lemondás igénye erősebben hatott, mint a konfliktusok bármi áron való megoldására ösztönző türelmetlenség vagy a hiú erőfitogtatás csábítása. És az együttműködés legalább e folyamat állomásain győzött az erőszak felett. Ennek a legmélyebb lélektani, univerzális gyökereivel kapcsolatban hadd hívjam fel még a figyelmet egy különös „véletlenre”. Benne következetes logikai kapcsolat aligha mutatható ki. Mégis talán érdemes elgondolkodnunk róla, önmagunkba néznünk.

Deák, Griffith, Gandhi egyben három nép, három egymástól földrajzi értelemben távoli ősi kultúra pozitív vonását jelenítették meg. Tegyük egymás mellé e kultúrák egyik legfontosabb megnyilvánulását, a belső mélységüket összefogó szimbólumaik közül az indiai, az ír és a magyar trikolort. Nem érdekes, amit látunk? Rajtuk a három színben az energia, a hajtóerő: a fény, az azt lekötő növényi zöld és a bennünk is áramoltató vér jelképei jelennek meg. És az energia - Teilhard de Chardin gondolatrendszerében a világ isteni oldala.

Keszthely, 2003. szeptember 24.

Eduard von Engerth: Koronázás (részlet)
olajfestmény, 1872

¹ Molnár András mutatta ki Dessewffy Aurél 1840. február 12-i naplójegyzete alapján, hogy ezt az országgyűlési dokumentumot Deák fogalmazta. Molnár András: Hadügyi reformkísérletek 1848 előtt. Századok, 1999/1200. oldal

² Kronstein Gábor: Írország utoléri önmagát - Magyar Hírlap, 1997. október 2.

³ In: Jan Pilát: Mahátma Gandhi, Gondolat Kiadó, Budapest, 1969. - 43. oldal.

⁴ In: Arthur Griffith: Magyarország feltámadása - párhuzam Írország számára, Valera Kiadó, Budapest, 2001. - 157-158. oldal.

⁵ Martin Luther King: Az egyedüli helyes módszer. In: Jan Pilát: i. m. - 236. oldal

⁶ Idézi Henry Kissinger: Diplomácia, PANEM-McGRAW-HILL-GRAFO Kiadó, Budapest 1996. - 642. oldal.

⁷ A lényeg ez. És nem a Disznó-öböl vagy akár a Marilyn Monroe-féle történet.

Bence Lajos*

A "világos" Zaláról

De valóság, de vad föld!
(Dudás Kálmán, 1943)

Neve egy picit szlávós:
"tisztá, csillogó,
fényes, világos" talányos.
Mindig sötét,
mindig ködös és sáros,
ritka itt a lélek-virág,
silány ebben is
a kvóta, de volt Zrínyije,
kinek hódolt Európa.
Nem volt soha jussa
Európa.

Itt is Zala, itt is sár,
itt is Zala, itt is vásár -
Ez is Zala, szívünk
csücske, lelkünk ezüstje.

Deákul, meg
oláhul is az, vagy hát
ki tudja mi is az igaz.
Ez is Zala: sötétségnek,
ködnek hona, ritkán volt
kegyes "a sors bona".
De ládd, fény
pislákol a dombon
túl, a boreasi szél
elúzi a felhőt,
fákat tép ki, csavar
tövestül.

Sjött Janus, Jánosunk,
Panonius, s "teremnek
a könyvek", búgó dallam
szegődik a dalnokhoz.

Magyar diák, nem csak
Itáliában tanul, mint egykoron,
figyel, hol fény pislákol
- ez is Zala, mint
egykor vala.

Deákok, Zrínyik, Bánffyak,
Zalák, Wlassitsok
szülője.

De nevelésüket mindig
a nagyvilágra bízta.
Aki itthon maradt -
itthon nem volt semmi -
de lehetett jól enni
rablólóhúst, dödőllét,
gánicát, tengődött
a földdel, ki maradt,
s lett belőle senki,
elmaradt.

- De valóság, de vad élet!
határán a mindenségnek,
nem volt hosszú búcsúztató,
elment, kit a császár hívott,
- "eb ura fakó" -
jóváhagyó mosoly, sóhaj
a "háskón" túlra nem
kísérte tekintet
a vándort.

- De valóság, de vad föld!,
az enyészet földje,
szikáran koppan a rög a
szemfedőn, a koporsón.

Sötét Zala,
Világom,
itt egy magtár, ott
egy malom, de hiányzott
a tanító, az iskola.

S jött Wlassits,
az "osztályfőnök"
az iskolaépítő, a tanító,
a bölcs: nem maradhat
tudás nélkül ez a föld,
művelésre szorult minden,
mi terem
gyümölcsös, szőlő,
a nádas, a berek,
nem rejtett itt
aranyrögöt,
csak a koponya,
csak a Fő a fő,
nem halom,
nem verem,
országos volt a nyomor
a fejekben Alsólendván,
Söjtörön, Egerszegen.

Lendva, 2002 novembere

(*Borbás György készülő Wlasics Gyula monográfiájának bevezető költeménye.)

Őszi vers, avagy egy fogalom detronizálása

(Végérvényesen minden)

Ilyenkor kell verset írni,
Ősz elején,
nem levélhulláskor, nem virágelesés
idején, mikor a rőt
szín még alszik a növényben,
mikor még tart a gombák
szezója...

A pillánkon fennakadó
pókhálót ökörnyálnak
nevezni,
az utat útnak,
sőt erdei gyalogútnak,
a pocsolyák tükrére
rátapadó nejlonzacskót
a civilizáció melléktermékét,
nem békanyálnak.

S a békát is békának,
nem keresni a békével
való rokonságnak fikarcnyi
lehetőségét, elhessegetve
mindenféle

po- és etikus allúziónak,
malórnek a lehetőségét is,
kirekesztve a rétegződés
minden nemét, változatát,
a szeptember vége
hangulatának -hűségnek - szerelemnek,
életnek-halálnak - betüremkedését,
csak a külsőségekre figyelni.

Például, hogy a nyár elején
leesett gomb miért
nincs még felvarrva a
nadrágra, s miért mindig
közvetlenül vizelés előtt jut
eszembe, hogy fel kellene
már varratni.
S remélni, sőt hinni,
hogy egyszer talán
végérvényesen minden:
a leszakadt gomb,
rőt levél és a békanyál is
a helyére kerül.

Elsüllyedt híd - a humánnum kudarca

Amíg valami irodalommal szerveződik, az így vagy úgy előbb *megtörténik*. Ezért néhányszor már elgondoltam, miként lehetne összefoglalni azt a történelmi időt, ami a mi huszadik századunk. Miénk, európai magyaroké. Sokra perze nem jutottam sem az idővel, sem önmagunkkal. Vannak ugyan kicövekelhető pillanatai ennek a századnak, de az eredendő okok feltehetően egy évezreddel korábban keletkeztek. Mert: a honfoglalás csak a mi számunkra jelentett új hazát, az itt élő népek számára ugyanez a történelmi pillanat bizony honvesztéssel járt. Elődeink diadala az akkor itt élő népek leigázását jelentette. S ahogy mi még ma is e diadal csodáját látjuk, az egykori őslakosok utódaiban a „barbár magyarok” képe él. Bizonyosságul elegendő fellapozni bármely mai szlovák történelemkönyvet, barbár magyar hordákról olvashatunk benne, amelyek a békés szláv törzseket leigázták.

Mivel biológiai tény, hogy a szerzett tapasztalatok is öröklődnek, törvényszerűnek látszik, hogy ez a múlt-kép az egykori szláv törzsek utódaiban jelen van ma is. Akár úgy is fogalmazhatnánk, hogy fokozott mértékben, feldúsítva olyan sovén pánszláv elemekkel, amelyek a 18-19. században keletkeztek.

Ha egybefogom az itt csupán jelzészerűen felvetett ősokokat, akkor világossá válik, milyen erők és indulatok - meg miértek - igyekeztek szétmarcangolni Magyarországot és a magyar nemzetet. A trianoni döntés Masaryk, Benes és társaik olvasatában lényegében az ősi föld visszafoglalását jelentette, a Csehszlovák Köztársaság pedig - Benes megfogalmazásában - „Trianon legszebb

rózsája” lett. Mindebből az a következő körvonalazódik, hogy ha a magunk Kárpát-medencei képének valós történelmi kontúrajait akarjuk megismerni, ajánlatos szomszédaink tükrébe is bele-nézni.

Ha így cselekszünk, talán hamarabb felismerjük azt a kicsinységet, hogy a Kárpát-medence kiválasztottjai nem mi vagyunk. Tisztában vagyok azzal, hogy e tudással nem valami kellemes együtt élni, de nem tudomásul venni ezt a tényt, az bizony stratégiai céltévesztésekhez vezethet.

E kicsit hosszúnak tűnő prológust pedig azon okból készítettem, hogy a már említett Trianon legszebb rózsájába kényszerített magyarság több, mint nyolcvan évének - ha úgy tetszik: konfliktusainak és megbékélésének - valóságáról néhány olyan mozzanatot idézek fel, amely életünkben és irodalmunkban - úgy is fogalmazhatnánk, hogy életünket és irodalmunkat - döntő mértékben meghatározta, s meghatározza - sajnos - ma is.

Nos hát, közelítsünk az említett rózsza-metaforához!

Apai nagyapám, amikor 1914-ben bevonult, feltehetően azzal a tudattal búcsúzott el, hogy honvédként hazájáért harcol majd. Megjárván hadifogolyként egyebek mellett még Mandzsúriát is, amikor 1920-ban hazaérkezett, a haza, amelyért harcolt, már nem létezett. Nagyapám, vele együtt nagyapáink nemzedéke akkor még a trianoni döntést amolyan tévedésnek tartotta, amelyet hamarosan helyreigazítanak. Eletük későbbi tragédiája ez a „tévedés” lett.

A több mint egy millió magyar, aki az egykori Felső-Magyarországban élt, e kisebbségi helyzetbe kerülve, a húszas évek végéig a kisebbségi lét lényegét szinte fel sem fogta. Sőt, az akkori Magyarország politikai és gazdasági elszigeteltségével szemben a demokráciát részben megvalósító, gazdasági emelkedést bizonyító Csehszlovákiában jobb körülmények között élt, mint korábban. Ezzel egyidőben - a húszas évek második felére tehető ez - az új helyzetben felnőtt fiatal magyar értelmiségiek a „szükségből erényt”-gondolat alapján a két kultúra találkozásának lehetőségeit felismerve, a „híd-szerepet” vállalták magukra, mint új magyar lehetőséget Európában. Az egyik leghitelesebb tanú, Fábry Zoltán, így fogalmazta meg e vállalás alapeszményét, célját és lényegét: „A híd az ember legbüszkébb műve, az ív az esztétika legszebb vonala, a találkozás az etika legmagasabb foka: emberség szépsége és igaza. A híd: az embertalálkozás szimbóluma és valósága. (...) A híd, melyet emberség kapcsol egybe, erőt vehet minden embertelenségben.”

A szándék és a valóság közé azonban a benes-i nemzetállam filozófiájának nagyon konkrét politikai gyakorlata ékelődött. Ha valaki csak kicsit is járatos Benes „államfilozófiai eszméiben”, akkor e tényen aligha is csodálkozik. Benes egyik oldalon hazudott, csalt, hamisított, a másik oldalon viszont kegyetlen realista volt. Csehszlovákiának a húszas években 10 millió lakosa volt. Ebből három millió német, egy millió magyar, aztán rutének, lengyelek, ruszinok, ukránok... A szlovákság lélekszáma alig haladta meg a milliót, a csehek pedig mintegy 4,5 milliót számláltak. Nos, ebben a vadonatúj „népek börtönében” az államalkotó nemzet - ha azt is ide

írom hogy Benes a szlovákokat sem ismerte el nemzetként - lényegében „kisebbségben” van, akkor elsődleges államfői feladat ezen változtatni.

Benes és kormánya e kérdés megoldására találta ki azt a feldarabolási stratégiát, amelyet azóta - kisebb-nagyobb megszakításokkal - e térségben minden színű és elkötelezettségű kormány alkalmazott és alkalmaz ma is.

E stratégiai tervzet első nagy támadását 1922-ben indították el a csehszlovákiai magyarság feldarabolására, amikor is meghirdették a harminc évre tervezett földreform-törvényt. Ennek következtében mintegy 325 ezer hektár német, de zömmel magyar mezőgazdasági területet sajátítottak ki, amelyre a Csallóköztől a Tiszahátig több mint hetven cseh és szlovák telepes községet - kolóniát - ékeltek be a korábban tiszta magyar etnikai tömbbe. Lényegében ezzel vette kezdetét a szlovákiai magyarság feldarabolása. Kezdetben ugyan még jeles történészek is úgy vélték, hogy ezek a kolóniák eltűnnek a „magyar tengerben”, s az etnikum nemzeti egysége ismét helyreáll. Sajnos, nem így történt.

A vállalt és elképzelt „híd-szerepet” lényegében így és ekkor utasították el először. Fábry keserűen írja le: „Senki nálunk őszintébben, vállaltabban, hitelesebb muszájból ezt nem csinálta. Csudának tudtuk magunkat, és a végén kiderült, hogy csak csodabogarak voltunk. Akaratunk, tettünk maximális kilengésére minimális visszhang felett, de sokszor csak botfűlés és némaság...”

Az a fiatal csehszlovákiai magyar értelmiségi réteg, amely a korabeli baloldal haladó elitjét képezte, a szlovák DAV és a cseh Tvorba köré tömörült szlovák és cseh értelmiségiekkel a híd-szerepnek és az európaiságnak kívánt

hangot adni és érvényt szerezni a benesi államfilozófiával szemben - hiába.

Hogy a DAV-isták szolidaritása mit és mennyit ért, azt 1945 mutatta meg igazán. Csak néhány példát erről. Daniel Okáli, aki a DAV egyik alapítója volt, s aki korábban a „sarlósokkal” állt egy platformon, 1945-ben belügyi megbízottként a *Kassai kormányprogram* alapján bezáratja a magyar iskolákat, betiltja az ősi magyar helységneveket, később tetemes részt vállal a lakosságcsere lebonyolításában. Vlado Clementis, aki a kossuti sortüzet követően a „Major perben” még a magyar szenátort, Major Istvánt védte, a párizsi béketárgyalásokon külügyi államtitkárként a csehszlovák delegáció élén kierőszakolta a lakosságcsere, amelynek következtében közel 300 ezer magyarnak kellett távoznia szülőföldjéről, s helyükre repatriált szlovákok kerültek. A feldarabolási stratégiának ez volt a második nagy harci sikere, amely magába foglalta még a reszlovakizációt és a deportációt is. Mindezt annak ellenére hajtották végre, hogy Clementis a békeszerződés aláírása után kijelentette, hogy a Csehszlovákia határain belül maradt magyarsággal szemben nem fogják alkalmazni a „megtorlás békéjét”. Mivel ezeknek az eseményeknek részese és tanúja voltam s mivel minderről az elmúlt évtizedekben több ezer oldalnyi szöveget írtam és publikáltam a részletekről nem beszélek. Azt azonban még megemlítem, hogy Clementist 1952-ben felakasztották. Természetesen nem a párizsi békeszerződésben elkövetett bűneiért, hanem a Slánsky-per egyik vádlottjaként. Okáli ezt a koncepciót - Husákkal együtt - megúsza, s a hatvanas évek elején kiszabadultak a börtönből. Okálival és Husákkal is találkoztam, s módomban állt velük szót váltanom közeletről, politikáról.

Husák - már az SZLKP főtitkáráként - akkor jelentette ki, s ezt az időben publikáltam is, hogy „Ebben az országban ezután a méter mindenki számára száz centi hosszú lesz”. 1970 után sokszor eszembe jutott, hogy meg kéne kérdezni: hát hogyan is állunk azzal a méterrel?

Kicsit előre futottam az időben, de ez elkerülhetetlen volt. Ezért még néhány mondat erejéig visszatérek az 1945-1948-as évekre, vagy ahogy Janics Kálmán találóan leírta, a hontalanság éveire.

Azt hiszem az általunk felajánlott közvetítő hidat, amely az első Csehszlovákia idején egy európai esélyt jelentett, a „kassai kormányprogram” és a megtorlás békéjének torpedói szétrombolták. Fábry *A vádlott megszólal* című segélykiáltásában ezt így véglegesíti: „elítél-tetésünkkel a humánus vesztett csatát”.

Itt akár be is fejezhetném ha nem volna még hátra négy furcsa - ahogy Grendel Lajos megfogalmazta - abszurdisztáni évtized, amelyben egészen hihetetlen magyarelles akciókat hajtottak végre.

1948 februárját követően - amely Sas Andor nyomán „jégtörő februárként” került a köztudatba - visszakaptuk állampolgári jogainkat. Megjelent az *Új Szó*, újra indult a magyar oktatás, megalakult a Csemadok...

Bizony mondom, tele voltunk reménnyel, boldogsággal. Mintha 1945 és 1948 között semmi, de semmi nem történt volna!

Azonban az 1950-es népszámlálás adataiból kitűnt, hogy mindössze 350 ezren maradtunk abban a térségben, ahol egy évtizeddel korábban egy millió felett volt a magyarság lélekszáma. Aztán kiderült az is, hogy a magyar tulajdonban lévő mezőgazdasági terület a felére csökkent; hogy a reszlovakizált családok gyermekeinek kötelezően

szlovák iskolába kell járni; hogy az SZLKP KB-ben létrehoztak egy munkacsoportot a magyarság széttelépítésére; megkezdődött a termelőszövetkezetek szervezése... Világosan követhető a felदारabolási stratégia iránya.

Folytatólagosan ezt tetőzte be az 1960-ban végrehajtott területi átszervezés, amely haránt szelte Szlovákiát, kialakítván így három nagy kerületet, ami által minden közigazgatási egységben a magyarság abszolút kisebbségbe került. Ugyanezt hajtották végre a járássok szintjén is, mellyel a hagyományos magyar járási székhelyeket tudatosan elsorvasztották. A nagyobb városok ipari fejlesztése pedig a szlovák elem betelepítésével szinte maga alá temette az őslakos magyar polgárságot. A továbbiakban a kisebb települések körzetesítése zajlott, központi falvak kialakításával, aminek egyenes következménye lett - főleg Gömörben és a Bodroghözben -, hogy e kistelepülések iskoláit is „integrálták” a központi falvakba. Ennek következtében a nyolcvanas évek közepére több mint 250 magyar kisiskolát számoltak fel.

Tényekről beszélek, amelyekről riportsorozatok, szociográfiai felméréseket írtam és publikáltam, így azt a tényt is el kell mondanom hogy ez *tudatos és tervezett kormányzati politika volt. A nyolcvanas évek elejére Nyitrán a magyar pedagógusképzést a minimumra korlátozták, olyannyira, hogy 1980 és 1988 között mindössze 180 magyar nemzetiségű fiatal kapott tanítói oklevelet. Gondolom, az is ismert tény, hogy 1983-ban már elkészült annak a törvénytervezetnek a paragrafált szövege, amely az alternatív oktatás bevezetését kényszerítette volna ránk. Hogy ezt akkor sikerült megakadályozni, az a szlovákiai magyarság első olyan össze-*

fogásának az eredménye, amire akár büszkék is lehetnénk. Ezzel kapcsolatban egyik maradandó élményemmé lett az a tanácskozás az SZLKP KB székházában, amelynek végén M. Válek kultuszminiszter, a párt KB elnökségének tagja ezt közölte: „Be kell ismernünk, hogy ez a törvénytervezet politikai tévedés volt.”

Amiként látható, a hetvenes és a nyolcvanas évek a túlélés küzdelmeiről szóltak. A rendszerváltást követő legnagyobb esemény Trianon legszebb rózsájának kettéválása volt vagy lett - a szlovák ösztönsovinizmus diadala. És ebben a pubertáskori zavarokkal küszködő országban legfeljebb annyi változott javunkra - senkit ne tévesszen meg a politikai reprezentáció látszatszikere -, hogy az asszimilációs törekvések különböző módjairól, vagy azokkal szemben, nyíltan beszélhetünk és írhatunk. Ez azonban azokon a tényeken nem tud változtatni, amelyek a magyar etnikum jelentős részét vegyes lakosságú területekké változtatták; hogy a magyar gyermekek 40-45 százaléka szlovák iskolába jár; hogy immár két nyelvtörvény perverzítése gátol bennünket anyanyelvünk használatában; hogy a szlovák alkotmány nem tart bennünket államalkotó nemzeti kisebbségnek, hogy, amiként Kulcsár Ferenc írja egyik versében: nem csak „kevesebben”, de „kevesebbek” is vagyunk...

Mindaz, amiről beszéltem, törvény-szerűen irodalmunkban is megjelent és megjelenik, hol rejtve, hol nyíltabban kimondva. Fábry Zoltán, Tamás Mihály, Győri Dezső, Darkó István, őket követően a „harmadvirágzás” nemzedéke, Dobos, Duba, Grendel, Tőzsér Árpád, Kulcsár Ferenc munkái dokumentálják ezt. S hát hadd legyek most egy kicsit szerénytelen: az én írásaim is.

És most itt állunk az unió küszöbén, csodára várva; bizakodunk, hogy valami kedvező fordulat következik be, elviselhetőbb rend, emberibb pillanata történelmünknek. Csak hát én már régen nem hiszek semmiféle csodában. Mondom ezt annak ellenére, hogy az értelmekkel tudom: az unióhoz való csatlakozás az egyetlen lehetőség a szellemi

Magyarország újraformálására. Ugyanakkor azzal is tisztában vagyok, hogy ha a trianoni határt nem számolják fel, Szlovákiában a megtorlás békéjének malmjai bezúzzák a maradék magyarságot.

Híd? Híd-szerep? Humánus? Emberi hang? Gondolat? Szépség? Európa? Aligha lehetnek illuzióink.

XI. Balatonfüredi Nemzetközi Költőtalálkozó Salvatore Quasimodo Költőverseny

Hogy múlik az idő... Több, mint negyven éve, hogy a Nobel-díjas olasz költő 1961-es magyarországi, s ezen belül is balatonfüredi látogatása mély nyomot hagyott részben a költőben, s természetesen a vendéglátókban. Egy általa ültetett hársfa a híres parti sétányon és egy maradandó költemény őrzi a látogatás emlékét. Az akkori kalauzoló, Szabó György műfordító 1992-ben újabb olasz vendéggel, *Franco Cajani* költővel, művészettörténésszel és szerkesztővel járt Balatonfüreden, és ketőjük ötlete volt: költői versenyt kellene indítani a neves olasz költő emlékére. 1993-ban ebből az ötletből született a Magyar Írószövetség védnöksége alatt a Quasimodo Alapítvány, mely azóta minden évben meghirdeti verspályázatát a magyar költők számára, éljenek a világ bármely pontján. A szokásos szeptember eleji eredményhirdetésen sok jeles mű és alkotó kapta meg a Quasimodo-emlékdíjat, vagy különdíjat. Határ Győző, Faludy György, a fiatalabbak közül Balla D. Károly, Rakovszky Zsuzsa. Az idén a fődíjat Sumonyi Zoltánnak ítélte a zsűri, *Bologna, 1995. szeptember* verséért. A díjazotton kívül, a legjobbnak ítélt tíz vers írója is meghívást nyer az ünnepségre és bekerül az olasz nyelvű nemzetközi versantológiába. Az ünnepség érdekessége, rangot adó eseménye az olasz nagykövet vagy az Olasz Kulturális Intézet igazgatójának jelenléte és köszöntője, s a költő fiának, Alessandro Quasimodonak, egyébként neves színésznek olasz nyelvű versmondása a díjazott művekből. Az idén a tíz legjobb közé került - a beérkezett több mint kétszáz mű közül - a Nagykanizsán élő Bakonyi Erzsébet *Szólíthatlak-e Orpheusznek* című költeménye is. Gratulálunk ehhez a szép sikerhez a zalai irodalombarátok és az íróegyesület nevében is. (Közlésünk a „tizek” műveiből ad válogatást.)

A szerk.

Dobai Péter

Antonio Canova: Vénus és Adonisz

Adonisz Kinyras kyposi királynak érzékiségében ádázul *nymphomániás*: vérszerinti *saját* leányával, Myrrhával merészelt ölelkezéséből jött világra s oly páratlan szép ifjúvá serdült, hogy *Vénusz* és Persephone harcát az ifjúért, magának Zeusnak kellett megbékítenie! De sem az alvilág

úrnője, Persephone, sem a tenger mélységes méhéből született isteni *Vénusz* nem tudta elérni célját: *Adonisz* szép és tökéletes testének kényre-kedvre odaadni magát... az isten-ifjút az isteni nőstények szépsége, szerelme, szenvedélye nem érdekelte. Csak vadászni szeretett...

Midőn egy vadkan a szép vadászt halálosan megsebezte:
Vénusz jajveszékelve siratta szerelmét, isteni erővel keltette volna *második*, örök életre, viszonzó vágyra, szerelemre...

Adoniszt azóta is siratják, ünnepét nyíló tavaszokon tartják:
görög, latin, szír, zsidó, libanoni leányok, déli virág,
mely gyorsan virul, hamar hervad el, hirdeti *Adoniszért* a gyászt!

Rigó Béla

Születésnapomra

József Attila öregkori verseiből

Immár száz éves lettem én.
üzenet ez a költemény
esem-
esen.

Hálóként rángó idegen
át szellemem egy idegen
kezet
vezet.

Száz évem szépen elszelelt.
A kor keresztre felszegelt,
ezért
vezért

csinált belőlem posztumusz.
Van már négy sírom... Sok humusz
s babér
a bér.

Megértem azt is: Szegeden
tőlem kapott az egyetem
bevett
nevet.

Túlnöttem minden mesteren,
annyira, hogy már restellem..
(Be szép
beszéd!)

Bár hivatásos híveket
néhány kikoplalt rím etet,
kudarc
e harc:

ma sem tanul a nép, s az a
falon-penészfolt szép haza
megint
megint.

Ez a mennyből jött vers hanyag,
még nem törvény, de nyersanyag:
tüzem
üzen

belőle, bokrom egyre ég...
Ki jönne fel a hegyre még?
Felem-
elem.

Reviczky Krisztina

Alkonyat

Nagyanyám haján
(mely sokráncú rengeteg)
szendereg az idő,
fehéredik a napsugár.
Úgy alszik, akár össze-
gömbölyödve a csecsemő.
Szemhéjára belülről vetít

egy tangót, majd néhány
fát, melyet még vörösbe
márt egy-egy sugár-ecset.
S amint rénsnyire nyílt
e vetítőszoa ajtaja, rám-
villant szeméből a fáradt
alkonyat.

Bakonyi Erzsébet

Szólíthatlak-e Orfeusznak

Szólíthatlak-e Orfeusznak,
mint a holtak birodalmába
szerelmét hívó Euridiké nimfalány!

Cirógat május pipacsos mámora.
Szédít a napfodros elysiumi táj.

Betűzöm a nevedet: Gyógyír, Öröm, Remény, Gyönyör...
Szólítanálak! - A vágyakozás tüze kővé perzselte ajkamat.

Árnyékként követlek opál-kék homályon át.
Démonok integetnek felém a partról.
S csobbanó gyűrűikkel a felhőkbe olvadnak.

Holdkórosként lebegek a végtelen úton.
Bőrömet égetik üres vasárnapok.

Egy démon utamba áll:
Kéjes kacajjal jó éjt kíván.

S ördögi hangját felhasítja a lant.

A zerge és a farkasember

Még nem volt bent a macska, de a költő már levette az üveggolyót a polcról és elgurította... Várt. Hallgatta a kőpadlón pörgő golyó karcos hangját. Most olyan volt ez a számára, mint egy indokolatlan műtéti beavatkozás, merénylet; mint amikor agyműtét előtt működésbe lép a csontfűrész. Figyelt. A macska nem ugrott elő az asztal- és széklábak közül, nem vetette rá magát a szivárványszínű golyóra, mert nem volt bent. A költő ezt nem vette észre... nem fogta föl... pontosabban: másra figyelt... távolabbra... összekuszálódott idő és tér; mint a jéghegyek, összetorlódtak az idősíkok, és az idősíkokhoz tartozó képek... Tudta: ez nem jó jel... Ilyenkor izzadás következik, remegés, fájdalom... aztán ólomtömb ideig semmi... Utána már majd csak arra emlékezik, hogy fekszik az ágyán ruhástól, a homlokán borogatással...

Régebben is levette az üveggolyót a polcról és elgurította, de csak akkor, ha bent volt a macska. Az hangtalanul utána ugrott puha talpain, oldalra fordult, pofozta-rugdalta a golyót, aztán a költő felé passzolta, kecses mozdulattal, pontosan, mint annak idején Bozsik Cucu Czibornak a labdát... Ezek voltak a felhőtlen játék percei. A legtökéletesebb kapcsolódás. De most nem volt bent a macska. A költőt egyszerre dermesztő csend vette körül. Várt a homályos előszobában. Nem értette. Mintha félne? Mitől? Kitől? Nem tudta megnevezni. Elindult a falak mentén görnyedten, csoszogó léptekkel a golyó irányába. Amikor odaért, fölvette a golyót, forgatta, nézegette, tétován körülnézett és újra elgurította. Most ellenkező irányba. Zörögve gurult az üveggolyó.

Hallgatta. Várt...

Ekkor csengettek. Szinte riadtan ment ajtót nyitni: a barátja állt ott a feleségével. Megbeszéltek, hogy jönnek, de a költő nem emlékezett rá. Azért örült: felderült komor arca.

Ez aztán kellemes meglepetés, mondta. Az író felnevetett.

Humorodnál vagy, mondta, hiszen már két napja telefonálgatunk, nyomozunk utánad... nehezen találtunk ide...

Hát elég eldugott hely ez... itt a helyen...

A vendégekkel együtt bejött a macska is, de nem a golyóhoz ment, hanem a tányérjához.

Menjetek csak be... egy pillanat, mindjárt jövök, csak adok a macskának enni... Klárikám! Itt vannak a Bandiék, szólt be a feleségének. Jött is az őszkonyos asszony és betessékelte az író és a feleségét a konyha melletti kis ebédlőbe. Tálka süteményt tett eléjük, kínálgatta a vendégeket, és azok csipegettek is belőle. Aztán visszatért Ádám is, a költő.

Ne egyetek ilyet a bor előtt!..., mondta zsörtölődve, már-már megbotránkozással, aztán némi lemondással, és a dorgálás miatti bocsánatkéréssel folytatta látszólag másra terelve a szót ...na gyere!... megmutatom, mondta titokzatos büszkeséggel és már indult is egy vörös téglával kirakott boltíves bejárat felé. A barátja értette és elindult utána. Előbb egy kis kamrán mentek keresztül, ahol ládáknak éllelmiszerek, gyümölcsök, zöldségek voltak fölhalmozva, aztán egy deszkaajtón, és megérkeztek a titkok birodalmába, a pincébe. Takaros kis pince volt, dongaboltozatos, hűvös, körben hordókkal.

Ez nem volt itt, ezt mi vájtuk a hegybe, mondta a költő leplezetlen büszkeséggel. Ütögesd meg őket, mondta a barátjának, látva, hogy az a hordókat nézi, aztán megértve annak vonakodását, ő kezdte ütögetni az egyiket ...ezt azért te is hallod... Az prózaíró is ütögetni kezdte az egyik nagy, hasas, piros pántos hordót, nagyon igyekezett, hogy meghallja, amit meg kell hallania, hallotta is azt a kongó hangot, de mivel nem tudta pontosan, hogy mit kellene hallania, nem szólt semmit. Áttért egy másikra.

Ebben kevesebb van! - vágta ki büszkén, mert ez a hordó másfajta, talán még kongóbb hangot hallatott.

Nincs abban semmi... üres mind... csak az nagyobb, mondta szomorkásan a költő. Nem lehetett pontosan tudni, hogy a bor hiánya, vagy barátja reménytelen városiassága rendezte még keserűbbre arcvonásait, ...már csak ennyi van, mondta és végigmutatott három jókora, hasas üvegen ...fehéret vagy vöröset igyunk? - kérdezte és lopót vett a kezébe. Fehér van kétféle is... ez száraz, ez meg félédes... Az író gondban volt, mint a leckéjét nem pontosan tudó diák, nem tudta, mi ilyenkor a helyes válasz, mit vár tőle a barátja, pedig nagyon igyekezett.

Hát... kóstoljuk meg mindegyiket.

A költő poharakat vett elő, egyiket az író kezébe adta, aztán az üveglopóval ügyesen megszívta az egyik palackot és a bort a poharakba folyatta.

Az író ízlelgette és úgy tett, mintha értene hozzá. Aztán megkóstolták a másik kettőt is, és végül az asszonyokra való tekintettel a fehér félédes mellett döntöttek. Abból megtöltött a költő egy literes üveget és indult kifelé. Az író váratlanul a barátja elé állt, szelíden, csak annyira, hogy egy pillanatra meg kellett állni. Tudta, hogy a költő már

több mint egy éve nem írt egy sort sem.

Nem akarok hülye riporteri kérdéseket föltenni, de most... itt most min dolgozol?... úgy értem: írsz?... A költő egyre görnyedtebben nézte a döngölt padlót, egyre görcsösebben markolta egyik kezében a lopót, másikban a borral telt üveg nyakát, de úgy hogy attól kellett félni: kiejti vagy összeroppan a kezében; ...nézd, én csak azért faggatlak, mert szerintem egy ilyen tehetségű és tudású... Érezte, hogy reménytelenül belebonyolódik, hát elhallgatott.

Azért viszek a vörösből is, mondta a költő, megkönnyítve a barátja helyzetét, de azért látszott rajta, hogy jólesik annak igyekezete. Na, menjünk.

Az asztalon már ott volt a sült hal meg a krumpli. A paprikától pirosuló, oldalt bevagdosott keszegek. A költő, a felesége: Klári, meg az író felesége, Judit ügyesen ették a keszeget. Az író küszködött vele. Még a legfilézettebb halat sem szerette, mert ha csak egyetlen szálka a szájába került, rosszul lett. A keszeg meg arról híres, hogy telis-tele van szálkával, még az ilyen agyonirdalt is. Nem akarta megbántani sem a költőt, sem a feleségét, úgy tett, mintha minden a legnagyobb rendben volna: tett a tányérjába a halból is, meg a krumpliból is, gondolta: majd csak lesz valahogy, majd úgy tesz, mintha mind a kettőből enne, de csak a krumpliból eszik, a halat meg majd átcsempészi Judit tányérjába. De a felesége „leleplezte”.

Ugye nem bírod megenni? Tedd csak nyugodtan ide, mondta mosolyogva, és Ádámék felé fordulva hozzátette: Bandi nem tud halat enni. Judit szerette, ha a férjéről van szó, ha ő van terítéken, ha őt „elemzik”. Nem akart ő ezzel semmi rosszat, sőt: ezt olyan bensőségesnek, családiasnak érezte, ahogy közösen fölfedik a férje gyöngéit, de az író gyűlölte,

ha ilyenformán kerül a középpontba, hogy milyen furcsái is vannak, hogy mindig leeszi magát, meg mindig van nála fogpiszkáló, meg hányingere lesz a szálkától... hogy ez milyen emberi... Úgy gondolta: az ő esendőségei, gyermekkorából tovább hurcolt ügyetlenségei csak rá tartoznak. Ivott. A bor sem ízlett igazán, túl kénes volt, égette a gyomrát, de ennek aztán végképp nem adhatta semmi jelét. A borra nem tehetett semmiféle megjegyzést, a borra, ami a barátja büszkesége, amit a költő maga termelt.

Bent, keszegezés, borozgatás közben valamiképpen megint szó esett az irodalomról, hogy van egy egészen jó, új folyóirat, ahova érdemes lenne írásokat küldeni. Klári hirtelen felpattant, mert ez volt az a téma, ami mindig fölbosszantotta, amiről azt gondolta: szégyenségük fő okozója, jobb sorsra érdemes férjének keresztje. A telefonhoz lépett, ami ott volt közvetlenül az asztal mellett egy kis polcon, felhívta fiát és beszélgetni kezdett vele: „...és hogy van a kicsillagom?... Jól van?! Jól van!! És ti?!... szóval minden rendben... akkor megérkeztetek szerencsésen...”

Na gyere, megmutatom, mondta ismét a költő, fogta a poharát és indult előre. Az író még nem tudta, hogy barátja újabb menekülése alkalmából mit kell megnéznie, de ment utána.

A ház melletti meredélyen egy kis árkot áthidaló palló, azon lépdelt, mint egy akrobata, egyre feljebb és feljebb a költő, korát meghazudtoló ügyességgel, aztán tovább a sáros, köves hegyoldalon. Az író próbálta követni.

Úgy ugrálsz te itt, mint egy kecske mondta zihálva, kínosan vigyázva, egyensúlyozva, hogy ne loccsanjon ki a bor a poharából.

Zerge..., inkább zerge mondta a költő.

A ház mögé értek, egészen magasra. Itt fák voltak és embermagasságú, sűrű gaz. Teljesen ápolatlan volt a kertnek ez a része: akácok, fává terebélyesedett bodzák. Megállt a költő és az író. Közükben karcsú, talpas pohár, benne vörösbör. Mint két öreg bohóc a mutatvány után, visszhangtalanul. A költő a gazosban egy kissé lecsupaszított tenyérnyi helyre mutatott.

Ezt most hoztam... szelídesztenye..., mondta. A kis kör alakú ágyás közepén arasznyi csemete kornyadozott. Az író nézte ezt az esendő lényt, amiről még egyáltalán nem derült ki, hogy szelídesztenye vagy valami más, amiről nem lehetett tudni, hogy életben marad-e. Csak azt nem értette, ha a barátja ide ültette, belenyomta a földbe, miért nem irtotta ki körülötte a gazt szélesebb sávban?

Elmesélem egy álmomat, mondta a költő a terebélyesedő csendben és leült egy kis buckára, hellyel kínálva barátját is, de az sehogyan sem találta a helyét. Végül maga is lekuporodott egy öreg akác tövébe, hátát az elefántbőr-kérgű fának vetve, és hajkurászta a szűnyogokat. Este volt..., csaknem minden fény nélkül..., minden sötét, fülledt és csatakos, a fekete és a szürke ezernyi árnyalata... Hamuszürke macskámmal mentem, mindenütt sár... kis higanyszínű patak, cementszürke híd, fekete lombok, fekete ég... vagy inkább: égtelenség. Úgy hittem, kihalt tájon megyek át macskámmal a karomban, aztán ahogy közelebb hajoltam a földhöz, láttam, hogy minden mozog... a föld, a sár... a patakpart hemzsegett az élőlényektől... A „hagyományos” földgilisztákon, békákon, pán-célos hátú bogarakon kívül egészen különleges lények is mászkáltak, vonszolták magukat a sárban..., mert valahogy ezek mind elátkozott vagy elkár-

hozott lények voltak... A fakó füvek és a fekete gyökerek között, a televénnyé rohadt avarban óriásteknősök, hangyász sünök, lábas halak, apró, őslényekhez hasonló gyíkok..., aztán feltűnt egy nagyobb állat. Középtermetű kutyakölyöknek véltem. Vasszürke volt. A po-fáját még nem láttam. Hát te, kiskutya?, motyogtam felé, és akkor addig a földben kotorászó po-fáját fölemelte és rám nézett. Dermesztő tekintet volt: túlságosan emberi. Hideg és metsző. Zavarba jöttem. Farkas lenne? Nem, nem, ebben a tekintetben nincs szomorúság. Farkaskölyök? Áh, ebben nincs semmi melegség. Felgyorsítottam a lépteimet. Kissé arrébb laktam egy félreeső helyen, az eddigieknél is sötétebb vidéken, parányi fabódéban. Siettem a korom sötétben is ismerős úton, a macskámat egyre szorosabban magamhoz öelve, mert félelmében egyfolytában morgott és belém eresztette a karmait. Nem néztem hátra, de tudtam, hogy az az állat jön utánam, és már nem úgy lép, mint egy kutya vagy egy farkas, nem négy puha láb, hanem kettő és kemény, egyre közelebb ér, és szaporázza, még közelebb akar érní, utol akar érní, mint akinek célja van, és a nevemet is hallottam, motyogva, távolról, mint aki nem biztos abban, hogy jó nevet mond, mint aki faggat, vallat, de ennek a névnek a tulajdonosát keresi, és mint akinek leszámolni valója van ezzel az emberrel... Villámgyorsan léptem be a fabódéba, a macska kiugrott a kezemből és visítva rohant a priccsem alá, kapkodva kerestem a kulcsot, sokkos kézzel tettem a zárba és igyekezetemben, hogy minél hamarabb kulcsra zárjam az ajtót, egyre görcsösebb lettem, a macska fűjt és visított, tudtam, hogy az a lény már ott áll az ajtó előtt, végül eltörött a kulcs, még a zár is kifordult a helyéből, és akkor láttam, hogy megmozdul a kilincs,

én belülről ellene tartottam, feszítettem, nyomtam felfelé a kilincset, végül az is szétesett, kinyílt a bódé ajtaja, mint egy ócska ólajtó... Hirtelen elszánással, hátrázott mozdulattal kivágtam az ajtót, és ezzel egyidőben már rúgtam is... Csak egy nyikkanást hallottam a test puffanását... Meredten néztem a sötétet, először semmi, aztán világítani kezdett egy szempár... Elhallgatott a költő. Meredten nézett előre. Az író félt. Félelmet érzett és szeretetet. Kielemezhetetlen keverccsé vált benne ez a kétféle érzés. Közbeszólni nem tudott, de most úgy érezte oldani kell a feszültséget. Látta, hogy van még egy kis bor a poharában.

Van még borod, Ádám? - kérdezte. A költő fölriadt és a poharába nézett: Egészségedre! Ittak.

Mi a csudát csináltok ott annyi ideig?! - hasított a csendbe egy szigort mímelő, féltő, éles női hang. A költő felesége állt a ház sarkánál. Az alkonyi fényben csak ősz kontya világított. A költő felállt.

Menjünk, mondta megadással. A két férfi elindult lefelé a meredek domboldalon.

Piros diót és újabb üveg bort vittek föl az erkélyre. Közben a költő megmutatta a házat: Ez a nappali, ez a háló, nyitogatta az ajtókat ez itt gardrób lesz... Ebben a pici fülkében csak batyuk voltak, nagyobb drapériákba csomagolt ruhák, és a rongycsomagok tetején egy kitepített, megfakult, lyukas közepű nemzetiszínű zászló. A falak mentén hatalmas stószokban könyvek. A költő kötetei. Itt tárolom őket, mondta a költő magyarázólag, mert látta, hogy a barátja a könyveket nézi; nem tudom, te kapsz-e honoráriumot, nekem mostanában csak tiszteletpéldányokat adnak... Ne búsulj, az én könyveim is így állnak otthon... ha ez vigasz... Nem nem vigasz. Mind a ketten tudták, hogy nem vigasz, így nem

firtatták tovább a kérdést. A szobák is csak félig-meddig voltak berendezve. Az író mégis megkérdezte az egyik ajtóban állva: Itt nem tudnál kialakítani magadnak egy dolgozó szobát?... Egy kis helyet, ahol... Egy asztal, egy szék, itt a polcokon a legfontosabb könyvek... -kezdte berendezni a helyiséget, beljebb is lépett, és mutatta, hogy mit, hova tenne. A költő csak legyintett és ment tovább. Kezdett elege lenni barátja jóindulatú szakmai erőszakosságából. Elhatározta, hogy ellentámadásba lendül.

- Neked van dolgozó szobád?

- Van.

- És dolgozol is?

- Nem.

- Hogy lehet az? Egy József Attila-díjas író...

- Ne gúnyolódj..., hatvanezer bruttó..., egy banktisztviselő hetente többet kap...

- Sokkal többet. Na ide figyelj..., ha már annyira forszírozod ezeket a kérdéseket... Ezt azért elmondom... Kaptam egy levelet az egyik nagy kiadótól, hogy meg akarják venni a Cortázar fordításom teljes jogát... harmincötezer forintért... Érted ezt?... háromszáz oldal..., hát most mit csináljak?... Nem válaszoltam... egyáltalán, mit lehetne erre válaszolni?

- Én már gondoltam rá, hogy sztrájk-

kolni kéne. De mindenkinek! Meg kellene hirdetni az írószövetségben... Hol van az előírva, hogy csak a vasutasok meg a taxisok sztrájkolhatnak?

- Már sztrájkolunk..., nem vetted észre?... De ki a fenét érdekel..., ha nem írsz, az is csak neked fáj..., ha írsz, akkor meg nem érsz rá pénzt keresni... Igaza van az én Klárikámnak, azt mondja, költőnek lenni manapság: betegség... Először még nem kimutatható, aztán egyre markánsabban jelentkeznek a tünetek...

- Na jól van, öregem azért ne túlozzunk, más is megbetegszik, más is meghal... Valamibe meg kell halni...

Közben felértek az erkélyre. Az asszonyok már ott gubbasztottak egy hosszú padon, a kecskelábú asztal mellett. Az erkély egyik oldalán még nem készült el a korlát, csak két széles fenyődeszka volt X alakban odaszegelve. Az erkély alja szürke beton. A ház előtt hatalmas akác, fekete lombkoronája az erkély fölé nyúlt.

- Tudom..., ez is teljesen felesleges..., de itt volt már akkor... kis csenevész fa, amikor anyámmal a kisházat építettük... meghagytuk... a fát is, a házat is... Ott van lent... - mondta és a mélység felé nézett. Teljesen besötétedett. Nem látzott a kisház, nem látzott semmi..., csak valahol a mélyben, a koromszínű masszában egy szempár világított.

Tenger alatt

A csoda nem, a rossz idő igen:

három napnál tovább,
ameddig meg nem haltak,
villámcsapásnyit még azon is túl.

Jöttek, mentek, feküdtek:
kövön, fűvön, havon;
az Óperenciás tenger alatt.

Nem a kedvük,
a hangjuk ment el. Az érverésük
csodája tartott három napon át.

Utána volt a gond,
hidegek árapálya
szemek és szajak szegleteiben.

Alig daloltak, nézték kancsalul
az eget, amíg rájuk nem szakadt,
és nem volt itt, és nem volt odaát.

Kíváncsiság

Álmában repülni szokott vagy úszni.
Mennyire gyűrött három nap után.
Lehet-e csendben teát inni véle
az üveghegy túloldalán.

Mire emlékszik, ha nem is akarja.
Mire nem, ha akarja is nagyon.
Mikor lesz tetten érhető
árnyéka tárgyakon.

Mit olvas, mit eszik, mit érez,
a talpa hogyan ér talajt.
Ha könnye, vére, veritéke hull,
mi az, ami abból kihajt.

Szokott-e fölfelé vagy messze nézni,
az új dolgoknak ad-e új nevet,
hány világ nyelvét beszélte,
mióta született?

Tehetetlenül

Ez a sok álom más tulajdonában
mire való, ha egyiket se láttam,
mire való, ha visszhangzó fülemben
egyik se zúg, ha számon meg se rebben
valaki más lélegzetvétele?

Ez a sok álom olyan súlytalan,
hogy érkezését nem érzi a szem,
hogy hullámozása fültől idegen,
a szívre mégis olyan súlyosan
nehezedik, hogy nem bírok vele.

Tárgy és tekintet

Felkel a nap, megcsillan egy pohár,
fény hull mosatlan, szép szőlőszemekre.
A hintaszék, mint széteső ereklye
messzi sarokban, érintetlen áll
egy ideje. Mióta észrevettem,
nádból fonottan, hajlott-mozdulatlan,
úgy tesz, mintha még mindig egy darabban
élne. Ezek vagyunk mi ketten:
tárgy és tekintet nyugalma, ha végre
már egyikünknek sincs rendeltetése.

Messze még a feledés

Az egyik kezében nagy, hosszúkás pohárral lépett ki a kocsmából, míg a másikkal agyonnyútt, kopottas, most már seszínű táskáját gyömöszölgette, amely akárcsak a postásoknál és egykor a kalauzoknál, ferdén lógott a fél válláról. Nem foglalt helyet a kocsmá előtt álló asztalok egyikénél sem, hanem egy kissé távolabb ült le a széles bejárati ajtó lépcsőjére. Nem tudni, ki fizette neki az italt, hogy volt-e saját pénze, vagy valaki éppen vendégül látta. A zsebéből előkotorászott egy cigarettacsikket és rágyújtott. A füst beleszívódott ápolatlan, szürkéskéken őszes szakállába, sűrű bajuszába és ott is maradt. Haja is szürkés, füstös színű, vállig érő mosatlan kócként lógott. Mintha az összes elképzelhető ruházata rajta lett volna: színtelen inggallér állt ki a kötött pulóver alól, amely fölött mellény és két kopottas zakó is díszelgett, és mindezekre még egy hosszú, majdnem bokáig érő viharkabátot öltött. Enyhén sáros cipőjéből csak a sáros rész látszott ki és még szerencse, hogy a hosszú kabát eltakarta a sok pecsétet a nadrágján.

Nagyot kortyolt a fröccséből, aztán körülnézett, valamit odamotyogott és sokatmondóan biccentett a legelső asztalnál ülő vendégeknek, akik, úgy látszik, ismerték, mert békésen emelték felé poharukat, és megértően bólintottak: jól van, igyál.

Kinyitotta a táskáját. Szokatlanul hosszú, szinte művészi ujjaival, amelyeket ápolatlan körmök csúfítottak, kotorászni kezdett benne. A sok kacat közül egy könyvet húzott elő. Szeme felcsillant, meghatódva simogatta a borítót, tapogatta, nézegette, majd belelapozott.

Közben félhangosan mormogott valamit maga elé. Akárcsak a versmondók vagy a szónokok, föl-fölemelte a kezét, amelyben a középső és a mutatóujja közt most már egyre csonkult a cigaretta: felolvasott.

Szónokolt vagy csak verset mondott? Nehéz lett volna megállapítani. De kintartóan motyogott, egyfolytában beszélt és csak ő tudta, hogy mit. Néha kajánul a vendégek felé pislantott, kacsintott, összeesküvőket keresve bennük, és úgy tűnt, mintha meg is találta volna, mert elégedett vigyor ült az arcára.

Ekkor két nagy, kitömött műanyag szatyorral a kezében megérkezett Bözsi. Tűsarkú cipőben, kiskosztümben, amely nem látszott butikárunak, inkább olyan nagyban beszerezhető, vagy piacon vásárolható olcsó cuccnak, „százhet” karátos nagy lógó függővel és egy ugyanolyan lánccal, hirtelenszökre festett, magasra tupírozott dauerral, erősen rikító rúzzsal az ajkán, vékonyra festett szemöldökkel és vastag sminkkel, ami mégsem tudta eltitkolni az idő múlását.

Bözsi a lépcsőn ülő alak mellé hupantotta a két nagy szatyrot, elégedettnek, ám fáradtnak látszott, de mégis örült valaminek, vagy talán még boldog is volt.

- Nézd csak, mit sikerült szereznem. - darálta sebesen. - Ihatok egy kortyot? - kérdezte, de a választ meg sem várva, nagyot húzott az italból - Nézd, a legfrankóbb cuccok. Potom áron. Mintás kínai slafrokok meg divatos, valódi bőrtáskák. Nézd! - hadarta átszellemülten.

- Valódi? - kérdezte cinikusan beszélőtársa.

- Hát, majdnem valódi, most mit

akarsz? Próbáld ki öngyújtóval, gyűjtsd meg nyugodtan, no, látod, nem gyullad meg, nézd!

- Persze...

- Jól van, no, jól van. Már szereztem is rá vevőket. Vagyis majdnem szereztem, de majd szerzek - bátorította magát Bözsi.

Saját egyszemélyes kis vállalkozása volt Bözsinek. Beszerzett, eladott. Ismerősöknek, járókelőknek, néha, ha kijutott, svércelt is egy kicsit. Bevétele ugyan nemigen volt. De azért ő elten-gődött belőle.

- Megy ez nekem, beindult. Szerzek egy kis pénzt. Meglátod. Aztán majd összeköltözhetünk, nem kell többet az anyádnál kuporognod.

- Az anyámnál - ismételte meg ekkor a klosár. Hangja megcsuklott, mintha fáradt lett volna. Már nem volt annyira büszke a kezében tartott kötetre. Becsukta, majd visszacsúsztatta a táskába. „Az anyámnál...” A sötét, piszkos, dohos, odúszerű helyiséget nemigen lehetett lakásnak nevezni. Bútor alig volt benne, bűz annál inkább. Penész-, ürülék-, rothadásszag. Egy ágy és egy szék: szobabútor. Mindenütt rongyok, nem ruha-, csak rongydarabok. „Az ágyban fekszik anyám. Nagyon régóta fekszik már abban az ágyban. Beteg, öreg és kellemetlen szagú. Nem beszél. Már hosszú idő óta egy szó sem hagyta el az ajkát. Szinte mozdulatlan. Nem kell már neki senki. Semmi. Csak a következő postásig bírja ki, anyám. Aztán majd az utána következőig. Hova tűntek a bútorok? Nem emlékszem rá, mikor szűnt meg a lakásunk otthon lenni. Nem emlékszem. Régen? Mi az, hogy régen? Számomra minden olyan régen volt, és minden olyan távolinak tűnik. Holnap már biztosan a ma is régen lesz.”

- Régen voltam én: ÉN - szólalt meg ekkor hangosan.

- Igen, tudom. Mondtad már. Te tanító voltál. Említetted. Sokszor elmondtad - hadarta Bözsi, ismerve már a szöveget. - Akarod, hogy hozzak még egy fröccsöt? Van pénzem no, hozzak?

- Jó, ha akarod. - bólintott. - Tanár voltam, az ám! Nem is akármilyen tanár. Bemutató órákat tartottam. Óralátogatásra jártak hozzám mindenhol, azám, úgy néztek rám. Ott ült előttem az egész osztály. És még egy fősztálynyi bámuló tanár. Jegyzeteltek. Mindent leírtak, amit mondtam, amit előadtam. Én pedig csak mondtam egyre mondtam. Mindent tudtam... Az a sok tudás-szomjjal teli gyerekszem, meg az a sok csodálkozó felnőtt... Tudás-szomj..., no, hozod már végre azt a fröccsöt.

Bözsi bement a kocsmába. Közben a volt tanár újabb csikkre gyűjtött. A tömény, mohón beszívott füst, köhögésre készítette, és a keskeny, sovány arcára vésődött mély barázdák még mélyebbé váltak. Elöl egy foga sem volt, így amikor megszólalt vagy fölnevetett, csak üresen tátongó száját mutatta. Köhögött, de azért tovább szívta a füstöt. Aztán újra előkotorászta táskájából a könyvet. Először halkán mormogott maga elé. Majd hangosan, sértődötten folytatta:

- Nem megyek többet a könyvtárba. Már nem hallgatnak meg. Nem kell, hogy meghallgassatok, nem kellene a könyveitek. Még megvan a sajátom, én írtam, ezek az én verseim. Az én legmélységesebb világnézetem, saját koncepcióm teljesen új versforma. Itália messzi van... Iván, a költő versei. Nem hiszitek? Én írtam a saját verseimet. Nézzétek csak meg, én, Iván, a költő... - hadonászott.

Megérkezett Bözsi a nagyfröccsel és magának is hozott egy császárkörtét.

- Csak egyet. Szomjas vagyok, meg a gyomrom is fáj - szabadkozott.

Belekortyolt az italába. Előkotorászott egy cigarettát és rágyújtott. - Holnaptól leszokom a cigiről is. Holnaptól. A holnap nálad már tegnap volt, Bözsike. Tegnap. Nálam pedig holnapután lesz, vagy sem. A tegnapelőtt meg már nagyon régen volt. Még ott, Itáliában. De te nem tudhatod, nem voltál velem. Ő volt velem. A díva... Az én feleségem, aki már nincs. Elment. Ott, Itáliában még együtt ittuk a vörösborot. „Mezzo litro vino rosso. Prego.” Mindig ő rendelt, én csak követtem őt, követném...

- „Te feketehajú, bogárszemű csillag, te múzsám, te valahol még Itáliától is messzibb, távoli Ithakában!” - Iván, a költő, a volt sikeres tanár együtt panaszkolta el bűját Ivánnal, a klosárral most már ki tudja hányadszor, és ki tudja hányszor lesz még kénytelen elismételni, mindig előlről és mindig újra, az őt is elnyelő a nagy végtelenségig.

Iván, a klosár eltaposta a cigaretta-csikket. Jobb időket is látott, szakadozott bőrtáskája kissé arrébb csúszott, és Iván, a költő gyorsan magához húzta. Mint aki megijedt, hogy elveszíti, vagy hogy elrabolják tőle egyetlen még meglévő vagyonát. Egyetlen földi kincsét.

Bözsi lassan iszogatótt.

- Jól van, jól van. Nyugodj meg. Nem kell mindig rosszra gondolni, hagyjuk a múltat. Én is mesélhetnék, lenne miről, de nem akarok. Igyuk meg ezt, aztán gyere velem. Itt közel a szomszédos utcában élelmiszer- meg ruhacsomagokat osztanak. Meg kaja is lesz. Főtt étel. Gyere, menjünk - unszolta, de Iván, a volt tanár hallani sem akart róla. Sőt, mély megvetéssel nézett Bözsire.

- Nem kell. Nem megyek. Nem vagyok én koldus! Én Iván vagyok, a költő. Nézd meg, ezt én írtam, ez az én alkotásom. „Nudis verbis!” - hadonászott továbbra is. - Mindig meg mertem

nekik mondani a véleményemet. Itt van. Kertelés nélkül. Csak a „meztelen szavak”, mindig csak azokra támaszkodhattam, nem volt más fegyverem, mégis rettegetek tőlem, a gyávák - hadonászott.

A kocsmá előtti asztaloknál ülő vendégek ismét csak megmosolyogták a klosárt. Valaki fizetett neki még egy fröccsöt. Ő mindent megivott. Szivacs-ként szívta magába az italt és a cigarettafüstöt. Gondolatban régi emlékek közt kalandozott, távoli vidékeken járt, ismeretlen, izgalmas füstöket szívott. Rengeteg kép, emlék bukkant fel valahonnét a mélyből, mindegyik újraelenedett, mindent újralátott. Valamennyit újra kellett sírnia és nevetnie. Mindenre emlékezett, mindenre. Csak egy valamire nem. Nem tudta, nem emlékezett rá, mikor, mivel kezdődött az egész folyamat, a zuhanás, amelyből már nem volt visszaút. Hiába is kutatott önmarcangoló gondolatai közt, hiába keresett, nem találta a csírárt, nem akart meglenni, és ez egyre csak arra készítette, hogy tovább kutasson, fúrjon és fűr-késszen az emlékeiben, a gondolataiban. De csak nem állt össze a kép.

- A könyvem. A verseim! - szorította a kötetét. - Valamikor három nyelvről fordítottam. Bemutató órákat tartottam az iskolában... Azok a szemek.

Bözsi sem ment sehova. Iszogatótt még néhány rövidet, kortyolgotott. Egy slafroknak már akadt is vevője. Igaz, a pénzt még nem adta át a kuncsaft, de majd holnap biztosan fizet. Nem baj, nem megy el abba a bizonyos utcába, van idő. Valakitől megérdeklődi, hol lesz másnap is hasonló cirkusz, és kész.

Az egyik távolabbi asztaltól ekkor felállt egy sötéthajú nő, aki már jó ideje tartózkodott ott. Csak a kávéját itta meg, az üdítő érintetlenül maradt az asztalon. Arcáról semmilyen érzést sem lehetett

leolvasni. Közömbösnek ugyan nem lehetett mondani, de másnak is nehezen, talán azt, hogy nagyon titokzatosnak tűnt. Elindult lassan felém. Nem tudom, ki voltam akkor, egy klosár, a volt sikeres tanár, az ígéretes költő, a tehetséges fordító? Nem szerettem volna már ott ülni azon a nyirkos lépcsőn és azokban a szakadt göncökben, nem akartam, hogy mindenki engem bámuljon, nem akartam, hogy megálljon előttem, és rám nézzen. Nem akartam a szemébe nézni. Nem mertem...

Mégis megállt előttem és rám meredt.

Tekintetében minden benne volt. Megvetése olyan határtalannak tűnt és olyannyira áthatott minden porcikámon, hogy éreztem, távoli, végtelenül távoli most és mindenkorra Itália, nagyon messzire eltávolodott tőlem.

Csak tudnám végre feledni mindazt, amiről azt hittem, hogy már örökre elfeledtem! Csak tudnék újra ott lenni, jönne végre egy kicsit közelebb, de nem, távolodik, egyre távolodom önmagamtól, nincs kilátás semmi jóra, nincs megoldás, a holnappal sem lesz közelebb - a feledés.

Turbuly Lilla

A pillanat szobrászai

L. J.-nek

sárga kék piros fénypatak
hártyavékony üvegen
ömlik át a márciusi nap

földre csorgó néma ár
síkos padló mélyedése
gyűjti össze ott megáll

útját felhő keresztezi
égi árnyékszivacs
zárja magába elnyeli

*

zsong a tópart újra él
zsörtőlődve elvonult az
átkozott északi szél

hűvös vízben férfi térdel
kőre újabb kő kerül
percre perc jön déli fény ver

szobrot végül így terem
súlyegyenre váró kéz
s végtelen türelem

van de ha ideje letelt
szellőtől is szétesik mit
egy vadkacsa szárnya kelt

Király Zoltán

Flamand költő műve 1956-ról

Közismert Nyugat-Európa közvéleményének szolidaritása az 1956-os magyar forradalommal. Visszafojtott lélegzettel figyelték az eseményeket, segítőkészséggel fogadták a magyar menekültek áradatát. Sok kiváló szellem, külföldiek és magyar emigránsok nyilatkoztak és írtak róla, Albert Camus-tól kezdve Márai Sándorig, nagyszerű művekben kapott visszhangot és értékelést. A közelmúltban jutott tudomásunkra, hogy ezek közé tartozott a Belgiumban élt neves flamand költő-műfordító, *Anton van Wilderode* (1918-1998) is, aki *Betlehemi kis pásztor Pesten* címmel verses elbeszélést írt 1956-ban a magyarországi eseményekről. Keretes történetben, versben mondta el róla mindazt, amit bizonyára magyar menekültek beszámolójából merített.

A karácsony előtti, adventi időkben kis játék-betlehem áll az egyik pesti játékbolt kirakatában. A jászolbölcső előtt a Szent Család, körülöttük állatsereglet, a betlehemi pásztorok és a háromkirályok. Az egyik kis pásztorfigurának a bolti eladó véletlenül letöri az egyik lábát, ezért nem rakja a többiek közé, de tőlük kissé oldalt otthagyja a kirakat sarkában. Ezt a kis pásztor látja meg Tibor, a külvárosi fiúcska, megvásárolja és hazaviszi. Ebben a családi otthonban együtt élik át a novemberi-decemberi eseményeket, a szovjet tankok támadását, Budapest és az ország újbóli megszállását, a szabadságharc eltiprását, a tömeges menekülést. Ő, a törött lábú kis pásztor meséli el mindezt, természetesen a költő szavaival.

A nyugati polgári világ boldogan, a

megszokott módon készülődött a szeretet ünnepének, karácsonynak a megünneplésére, amikor megérkeztek a sáros, fáradt, éhes magyar menekültek tíz-százazezei. Ebbe a kis ünnepi izgalommal is teljes, békés készülődésbe kiáltotta bele Márai Sándor a New Yorkban írt híres versét:

Mennyből az angyal
menj sietve
Az üszkös, fagyos Budapestre.
Oda, ahol az orosz tankok
Között hallgatnak a harangok.
Ahol nem csillog a karácsony,
Nincsen aranydió a fákon,
Nincs más, csak fagy,
didergés, éhség...

Nem valószínű, hogy a flamand költő, Wilderode olvasta vagy hallotta ezeket a magyarul írt sorokat, de az ő versoraiból is ugyanaz az aggodalom, féltelmes megdöbbenés csendül ki, mint a magyar költőéből, és néhány strófájával szinte mintha arra felelne:

A jászolbölcső puha fája
darabokra mért nem hasad
s ti angyalok akik a bánat
ellenszelében hallgatag
ringatjátok, mért néma szájjal
tűritek e borzalmakat?

Segíteni szándékozván a földönfutó magyarokon, Wilderode a saját költségén, külön kis kötetben megjelentette verses elbeszélését. A honoráriumot és a teljes bevételt felajánlotta a magyar menekültek javára. Így reklámozták,

árusították boltokban, könyvsátrokban, templomi iratterjesztőknél, stb., szerte az országban. A könyv hét kiadást ért meg, hogy támogassák a rászorulókat.

Anton van Wilderode elismert, jeles költő volt már életében is. Műfordítóként flamand nyelvre ültette át Horatius és Vergilius összes versét. Polgári foglalkozása paptanár volt, Sint Niklas városban több évtizeden át a Szent József Kiszeminárium nevű egyházi oktatási intézmény professzora. Hosszú évekig a Flamand Televízió (holland nyelvű) adásainak közkedvelt munkatársa, kiváló felolvasója és beszélgető partnere. 1975-ben a löweni Katolikus Egyetem tiszteletbeli doktorává avatta. Egyidejűleg tagja lett a Holland Irodalmi és Nyelvészeti Akadémiának. Több írói monográfiát írt, irodalmi munkásságáért gyakran részesült magas szintű elismerésben. Legfontosabb verseskötetei: *Hellas utolsó évszaka*, 1947; *Emberek földje*, 1952; *Falu ősök nélkül*, 1978; *Pillangók fája*, 1985; *A tizenharmadik apostol*, 1992; *Hajdani boldogság*, 1995.

Élete utolsó évtizedeit Sint Niklasban töltötte. Még életében megalakult a városban az Anton van Wilderode Nemzetközi Baráti Társaság, amely az író hagyatékának gondozását, műveinek újrakiadását és népszerűsítését tűzte ki céljául, valamint kulturális és jótékonyossági célú rendezvények szervezését. Az egyesület jelmondata: „Legyünk realisták. Kívánjuk a lehetetlent, de elsősorban önmagunktól!” Kezdeményezésükre a helyi Kunst in den Statt (Művészek a városban) alapítvánnyal közösen felállították városuk tiszteletbeli író-polgárának mellszobrát.

Művei eddig magyar nyelven még nem jelentek meg. A Széphalom Könyvműhely a jövő évi könyvhétre tervezi *Betlehemi kis pásztor Pesten* című, 1956-ban írt verses elbeszélésének kiadását, amely Belgiumban és Hollandiában mostanára az adventi és a karácsonyi ünnepek, műsoros estek egyik legnépszerűbb darabjává vált és számtalan helyen hangzik fel már hosszú évek óta.

Ebből közöljük az alábbi részletet.

Anton van Wilderode

Betlehemi kis pásztor Pesten

(részlet - Király Zoltán fordítása)

V. Az idén már aligha játszom
dudámon elmúlt ideje
mint mindig eltelt a Karácsony
s most Pesthez nem illik zene
főként itt nem: közel a jászol
s benne az élet melege.

Szemünk szoktatjuk a sötéthez
szemközt a széna a falak
hová Tibor a kilencéves
kisfiú állított, alant
a deszkán csak a hosszú fényes
szalmaszálak homálylanak.

A szobában a csend marasztal
nem változott a környezet
és akik a vacsoraasztalt
körülvesszik az emberek
látom csendes szóval vigasszal
bocsájtanak, felejtenek

mert a veszély összekovácsol
mikor kívülről fenyeget
a szükség testvérekké láncol
kicsinyeket, felnőtteket
ósi szertartássá varázsol
hétköznapot és ünnepet.

Pár pillanatra elhallgatnak
mert egy nyomjelző lövedék
tüzes íve átfut az ablak
egén, rezzenti üvegét
majd a szavak fel-felszakadnak
mint sok riadt ázott veréb.

A ház homlokzata beroppan
porfelhő vakolat szakad
alant a járdaszélre csattan,
egy fa kísértetként szalad
kibújva kéregbőréből de útban
eldől mint az omló falak,

lehullanak a nyári fészkek
a platánról a madarak
riadtan távoli vidékek
felé hazátlan szállanak
nincs helye itt lombnak levélnek
repez törí az ágakat.

Kik itt éltek-haltak szerettek
míg meg nem bomlott a világ
dűhe elől Kharibdiszeknek
és vészfelhőknek most kuszált
lélekkel futnak és keresnek
új tűzhelyet és új hazát.

Van aki alszik ha az alvás
átvezet a tűzfüggönyön
és fönn a keskeny ablaknyílás
mentén remegve átköszön
a csillagfényes ég, megoldás
az emlék bár csak álöröm.

Szegény Tibornak sincs esélye.
Most a lépcsőházban dobog
nehéz csizmák ütemes lépte
remegtet ajtót ablakot
az egész ház az új veszélyre
feszessé rándul mint a dob.

Az ágyban összekuporodva
mint kis kobold riadt ijedt
fekszik nyakig beburkolózva

mert rá most senki sem ügyelt
keze remeg a takarókba
markolva rémülten figyel.

A toronyóra kong valódit
vagy a szél zúg rossz híreket?
Az utcakapu becsapódik
a ház a soktól még süket
míg pincemélytől a tetőig
lassan elül a rémület.

Tibor az ablak üvegéhez
tapasztja arcát s felkiált
a föld megingó tengelyéhez
még nincs szava apát kiált
motorzaj dörren hangja éles
acsargó kutyavonítás.

Az apja vajon meghallotta
fia kiáltását amint
a katonáktól közrefogva
a dzsip vásznától feltekint,
meglátta integetni ott a
kis kéz jajongó ujjait?

Vagy csak legidősebb fiának
látta torzult arcfintorát
aki az ablakon kilépett
mikor kintről a katonák
elüvöltött parancsszavának
hulláma érte a szobát?

Nekiborul a kocsi balján
a ponyvának, fia lapul
egy vizesárok sáros alján
míg fentről vigasztalanul
egy kis gyerekkéz int a halvány
hajnal felé apátlanul.

A jászolbölcső puha fája
darabokra mért nem hasad
s ti angyalok akik a bánat
ellenszelében hallgatag
ringatjátok mért néma szájjal
tűrítetek e borzalmakat?

Gyenes Imre

Bosznia

Utaztam, utaztam ebben az országban, és tudtam, hogy csak addig vagyok biztonságban, amíg bent ülök a buszban.

Suhant velem, de egy pillanatra, egy nyújtott pillanatra megmutatta, mi van az üvegen kívül.

Házat láttam, sok házat, mióta mentünk - és egyikben sem laktak. Vagy nagyon kevésben. A határban, a mezőn öregasszonyok vittek a hátukon, vasvilán gömbölyűre tűzött szénát. Nyomukban siheder legények baktattak. Máshol senki. A házak - mondom - üresek voltak, kivéve egyet. Egyet, melynek a teraszát láttam egy pillanatra - igaz, ez elnyújtott pillanat volt. Mindent részletesen meg tudtam figyelni, pedig a busz robogott. Hogyne szaladt volna, hiszen ezen a vidéken még nem szabad járni.

Nem lehetett tudni, ki jár itt - és tudtuk, ez az Ő vidékük, éreztük, ahogy mentünk, egyre kisebbek lettünk, de hiába, az út arra vezetett, a fényes út, és nekünk rajta kellett járnunk. A lelassult időben történt minden. A lövést ekkor kaptuk. A busz bádoggal oldala mintha mindkét felől egyszerre szakadt volna be, és fölülről is záporoztak ránk az üvegcserepek. Nem lehetett tudni, honnan lőttek, de éreztük, eltaláltak minket, és azt is tudtuk, az autóbusz gumik megkergültek, nem lehetett őket megtartani.

És ekkor úszott el az üvegen a torná-

cos ház. Csak egy pillanatra láttam, mégis megszűnt köröttem a hang. Megláttam, és rögtön tudtam, mi történt.

Úszva állt meg az idő, és láttam a testeket bedőlni a középső részre, ahol nincsenek ülések, és ahol a torlódástól most már járni sem lehetett, és az emberek arcát nem is láttam már, a kiáltás is csak ki tudja, hová szállt belőlük, mert - bár nyitva volt a szájuk - hallhatatlan volt.

És tudtam, hogy hol járunk.

Láttam az utasok egymásra dőlését, fejüket behúzták a lövések elől, de a sorozatokat, miket ránk lőttek ki, egyre kevesebben tudták elkerülni.

Lyukas lett a bádoggaszni, és világossá vált, hogy amiben utazunk, semmitől nem véd meg (már semmitől nem védett) bár valahogy az úton maradtunk. Izzadtan ugrottam fel, amikor visszatért a zúgás.

Még mindig nem mondtam el, mi állt ott, a tornácon. Egy baba.

Inkább egy bábu, a napfényben, mely sárga volt, a délutáni sápadt fény beúsz-tatta már a teraszt, de az egész házat, az udvart, az utat.

A bábu kicsit előredőlt, de merev volt, inkább a felsőteste látszott, és bár ruha nem volt rajta, úgy látszott, inkább férfinak készült. Ő lakott a házban.

Hamupipőke

A cipőt egy használaton kívüli vérpadon próbálhatja fel minden önjelölt bálozó. Bizony, akad, akinek hasogatja a lábát. Szörnyű, véres jelenetek.

Lent a közönség lélegzet-visszafojtva figyel egy-egy próbálkozást, majd hangos megkönnyebbüléssel vesz tudomásul minden sikertelen kísérletet.

Jó szórakozás ez. Kell is. Ezt a palota emberei is tudják. Ezért rendezték itt a cipőfelhúzósdit. Egy ilyen kis birodalom, mint az övék, nem engedhet meg magának nagyszabású háborúkat, tengeri csatákat. De az embereknek szükségük van a cirkuszra, és ez megteszi, ha jól adják elő.

Hangos tetszésnyilvánítások az első sorokban, és gyorsan adják szájról-szájra a híreket, hátrébb is mindenről értesülnek az emberek.

Viszonyok

A szomszéd fűvét nyírom. Éjjel. Zseblámpával. Nem akarom, hogy észrevegye.

Körülnézek, lát-e valaki.

Csendben dolgozok, óvatosan hajtom a szétterülő bokrokat lefelé a kezemmel.

Alatta vannak a fűvek, azokat kell megrövidíteni. Kijön a szomszéd a teraszra.

Leállítom a gépet, körbejárom a terpet, úgy teszek, mintha tanulmányoznék valamit.

A szomszéd sem néz át arra, bár tudja, hogy ott vagyok.

Diszkréten visszamegy.

Újra beindítom a masinát. Sietnem kell, mikor végzek, csendben összepakolok.

Végre. Leporolom magamról a törmeléket, arcomról leszedem a rátapadt fűszálakat - zoknimat ki kell cserélnem.

Ez megvolt. Már csak kétszer kell ebben az évadban eljátszanom ezt, és beköszönt a tél.

Börtönfal

Sapkámat lefújja fejemről a szél, kapok utána, kering, föl-föl a falazott kerítéshez vágódik, aztán a tetejére, a szögesdrótnál beakad, de mégis továbbperdül. Máris benn van a börtön udvarán.

"Hé, - kiabálok oda az őrnek - a sapkám. Add ki!"

"Menj innét!" - figyelmeztet, és felém tartja a mordályát.

"Ne hülyéskedj, add vissza a sapkám, most fújta a szél le a fejemről."

"Vissza." - mondja fenyegetően.

Makkai Adám

Az erő

Szabálytalan önéletrajz hatodfél évtized barangolásából versben és prózában
Budapest-Chicago
(1979-2003)

Az életrajz műfajában mitől „rajz” az élet, és mitől „élet” a rajz?

Avagy

Miért kellene minden előszónak *előszónak* lennie?

Önéletrajznak szántam volna ezt a félig próza-, félig verskötetet, de mindeféle tabu tiltja ezt, kiváltképp Szabó Lőrinc *Tücsökzenéje*, melynek alcíme így szól: „Rajzok egy élet tájairól”.

Pedig minden élet újra rajzolható képek sorozata, melyeket vagy előre vagy hátra, vagy egy mozdulatlan tömbben lát az ember, aszerint, hogy fiatal, öreg vagy halott. Hatvanhét évesen, nagyapai korban, tíz évvel éltem túl az ötvenhét éves korában elhunyt Szabó Lőrincet, hattal Pilinszky Jánost és Bakucz Józsefet - hatvanévesen haltak meg -, mindhármukhoz szoros személyes barátság fűzött. A szokásosan túl korai magyar költőhalál közismert nagyjait most nincs miért említenem.

A hagyományos önéletrajz a múlt idejű elbeszélő próza műfajához tartozik, s a magyar irodalomban Rákóczi Ferencen, Mikes Kelemenen, majd Bethlen Miklóson át Kassák Lajosig, a világirodalomban pedig Szent Ágostonon és Benvenuto Cellinin, majd Goethén át Simone de Beauvoir-ig - s azon túl - terjed.

Ebben a könyvben valami egyébre töreksem.

Azt kutatnám, hogy egy-egy gondolati sor, mely melleleg az élet egy-egy fontosabb jelenetéhez is kötődik, hogyan hangzik egyszer prózai meditáció, máskor meg szonettbe tömörített formában.

Mindennek a központjában egy kérdés áll: Mi az erő?

A régi magyar közmondás szerint „nem az a legény, aki adja, hanem aki állja”. Meddig kell elviselni valamit, ami kínozza, gyötri az embert, mielőtt fellázadnánk? Melyikhez kell több erő, az elviseléshez, vagy a fellázadáshoz? Krisztus példája arra tanít, hogy feltétlenül Ő volt az erősebb, nem a Szanhedrin és nem a rómaiak. Mennyire képes a mai ember közvetlenül az évezredváltás után Krisztus követésére, az „imitatio Christi”-re?

Minden emberi élet tömérdek apró állókép sorozata, melyet a térben és időben gondolkozó emlékezés, mint a mozi vetítésvászna, folyamatban láttat a szemlélővel. Születtem akkor és ott; szüleim neve X és Y; ebbe meg abba az iskolába jártam; ezek voltak a barátaim, ezek az ellenségeim... Voltaképpen nem is teljesen érdektelen, de talán még nem esedékes, hiszen még annyi minden történhet. A múltidő használatát meg kell érdemelni. A másik szempont ez: nézek egy rajzot, melyet egy neves festő barátom készített rólam 1966-ban Los Angelesben, harmincegy éves koromban. Mellette fekszik egy fehér-fekete fénykép - ezt az Illionis-i Állami Egyetem chicagói karán készítette a hivatalos fényképész egy rólam szóló újságcikkhez. Van némi hasonlóság a két arc között, de az a harminc év, mely a kettő

között eltelt, vaskos kötetet igényelne. Néha szóba kerül, magyarul vagy angolul beszélő társaságban, hogyan is kerültem ide? Milyen volt kilenc éves gyereknek lenni Budapest ostroma alatt? Hogyan lettem szótáríró nyelvészprofesszor Amerikában; milyen volt a színeszből regényíróvá vált Ignác Rózsa és a jobboldali képviselőből a Gestapo foglyává vált Makkai János fiának lenni? Hogyan lettem 89 centet kereső konyhai kiségitőből a Harvard egyetem harmadéves hallgatója; milyen volt latint, németet, franciát és oroszot tanítani a Hawaii-szigeteken? Mit kerestem Kréta szigetén útban Szingapúr felé? Miért verbuváltam nyelvészeti társaságot huszonhét különféle országból majdnem ezeröttszáz taggal; milyen volt megkapni a gyermekbénulást közvetlenül a második világháború után, majd abból szinte teljesen kigyógyulva ötvenévesen venni észre, hogy a „poszt-pólió szindróma” néven ismertté vált nyavalyák tömkelegében szenvedek, stb., stb.

Tartozom egy ilyen önéletrajzzal is.

Azt mondják, hogy „érdekeseket mesélek”, és hogy „mindezt meg kellene írni”. Alkalmasint igazuk van. Attól tartok, hogy mivel minden esetben viva voce, azaz élőbeszéd formájában ajzom a hallgatóság kedélyét, meg kellene szabadulni az írott betű és a nyomdafesték nyűgös keservétől, és fel kellene találni a beszélő könyvet. Ez virtuálisan ma már létezik is a CD-ROM, azaz a DVD-lemezek formájában: még színes képekkel is illusztrálható volna a szerző élőhangon előadott története. Mégsem vágyom igazán az ilyesmire, hiszen a „multimédia” néven ismert tömegszórakoztatás ellustítja az emberi fantáziát. Egy rádió-hangjáték átéléséhez több fantázia kell, mint egy tévédrámához. Csak épp hallani, ahogy csukódik az ajtó, vagy füttyül az induló vonat. Az írott szöveg akkor jó, ha duplán vagy triplán is megdolgoztatja a képzeletet. Miközben lehet, hogy lejárt az elbeszélő realizmus kora, abban reménykedem, hogy a szuggesztív meditáció - prózában és versben - egyszerre láttathat és hallathat is.

Bevezetés helyett

(Részlet)

I. Mi az Erő?

Mi az Erő? A gyengeség fonákja?
 S mi a gyengeség? Negatív erő?
 Mi a *hatalom*? Pár örült merő
 tüsténkedése, feldúlt sorsok rákja,
 melyet utód, de rég-holt felmenő
 rem róhat a történelem javára,
 hogy önnön gazságait korigálva
 váltson majd színt? Lázgörbén bökkenő?
 Ha megbocsájtasz: erőből cselekszel,
 vagy gyöngeséged mázoltad erényé?
 S ki szegődnék *ma*, *máshoz* hű cseléddé?

Mi az *erőnlét*? Sportkondíció?
Vagy tetszhalál? Varázslat? Csízio?
Tükröt faggatunk, kendőző cselekkel.

II. Tükröt faggatunk kendőző cselekkel

Tükröt faggatunk kendőző cselekkel?
Életrajz lappang benne részegen?
Eltűnődve a cifrább részeken
rég múlt magadnál meddőn ógyelegszen el?
Meditálgatnál képzelte rémeken,
miket szűkmarkú élted óre tett el
emlékalbumba, s most örökre restell,
hogyan szállt partra téves réveken?
Ha gyöngeségem erőmnek fonákja,
a félelem-sejtek ragacs-ragálya,
hogyan nemzi egymást erő s félelem?
A világúr kilencven százaléka
láthatatlan erőnk vak százaléka
s a Fény: Fekete lyuknak élelem.

III. A Fekete lyuk elnyeli a Fényt

A Fekete lyuk elnyeli a Fényt,
de mikor már a semmin túlhaladva
tört köbgyökké hűlt démon-dúlt alakja,
az őserő nem tűrheti e tényt
s robbanna újból. Nem tudni, mi hajtja,
nem tár eléd se célt, se vak reményt -
(az őserő nem ír verses regényt:
s nincs olvasója, aki megvitatja.)
A kép negatív, s így: nem látja senki;
nyugalmát időtlensége jelenti.
Az Erő ráér! - majd előhívhatja!
Van-e *isméltés* ott, hol nincs idő?
Egyben *van s nincs*, mi *távolodva jő*:
szivárványt lejt a múlt felhő-divatja.

IV. Szivárványt lejt a múlt felhő-divatja

Szivárványt lejt a múlt felhő-divatja,
mert vízcseppből keletkezett a prizma,
mely mint az égbolt láthatatlan izma
a *csak fehér* fényt tarkára szívatja.
Ha véget is ér látható világunk,

a tény, hogy láttuk, nem ér soha véget!
Ha megszűnésünk ijedelme éget,
tudnod kell: megint magunkra találunk.
Nem lesz Tejút és nem lesz Androméda,
de lesz helyettük anti-atmoszféra,
s a legsűrűbb anyag: a *gondolat*
kering tovább, más tudatok körében -
jég-holdjait pár szókép őrzi szépen:
az őserőnek szóló hódolat.

V. Az őserőnek szóló hódolat

Az őserőnek szóló hódolat,
ez, ami zeng, hogy végig ott keringjen
pályáján, mint egy emberi gerincen
az idegszálak. Jég és hó alatt
is tartja hát e vonzást, lankadatlan,
még akkor is, ha agy-napod kihunyt.
Zenéje csönd, de sosem űzne gúnyt,
mondván: egy halott teste lakhatatlan!
Mindaz, mi voltál, vele utazik.
Parányi holdak őrzik már a lelked
dúlt tágulását, fel a Zodiákus
roppant kérdőjel-csillagjaiig,
hol minden régmúlt szavad mindent felfed,
míg vonz az űr, az ős Özönvíz Árgus.

VI. Míg vonz az űr, az ős Özönvíz Árgus

Míg vonz az űr, az ős Özönvíz Árgus,
a kapu-őr és örök vallató,
az őserő zenéje hallható,
amint a múltból új magadba átmos.
Siklasz a belső planéták körén
egészen a Szaturnusz gyűrűjéig,
hol ponttá fagysz, s a végső sűrűségig
dermedten ülsz őrangyalod ölén.
Az angyal mindent tud, de mégis kérdi:
mit műveltél, amíg a föld színén
koslattál? Tanultál? Maradsz a régi?
Csábított hatalom? Dalos szirén?
S te meghallod, mit múlt beszéded átmos
jövő beszéded mindegyik szavához.

Neményi László

„Láttató és hallattató szuggesztív meditáció - versben és prózában”

(Makkai Ádám: Az Erő)

A Chicagóban élő nyelvészprofesszor, az angol fonetika tanára, az emigráns magyar irodalom jeles és termékeny alakja, a költő, műfordító és szerkesztő *Makkai Ádám* most évtizedes szünet után, a *Jupiter szeme* (1990) címűt követő, harmadik szépirodalmi kötetével jelentkezik hazai földön, honi kiadók gondozásában. Még tavaly, Petőfi születésének 180. évfordulójára, a székesfehérvári *Árgus* és a budapesti *C*E*T Belvárosi Könyvkiadónál* megjelent *Úristen! Engedj meghalni! Petőfi Sándor pokoljárása és megidvezülése* című különös műve keltett feltűnést, s ez hamarosan második kiadását is megérte (2003). Nem véletlenül, hiszen Makkai már ezzel új műfajt teremtett a kortárs magyar irodalomban, mely *költészetileg vetett véget a „Barguzini vitának”,* amennyiben a szerző „Petőfi halála után írott verseiben” határozottan lándzsát tört a költő szellemének ápolása és csontjainak elhanyagolása mellett - még hozzá az ő nevében írott emlékezetes versekkel, naplórészletekkel... Ez a számos és ily módon alkotott nemcsak „Petőfi”-verssel telítődött „literary fictions” Váczy András szerint (*Árgus, 2003 / 6-7.*) nem nélkülözi az auktori bátorságot, és mindazon eszközök (meseszöveg, idősíkok, fantasztikum misztikum stb.) jelenlétét sem amelyek ezt a „fiktív” opuszt, - valljuk be, azért leginkább nekünk, magyaroknak - széles körben lebilincselő, izgalmas olvasmánnyá avathatják. Mindenekelőtt persze az alkotó szárnyaló képzeletének, költői nyelvi erejének, lírai játékoságának köszön-

hetően. Makkai új könyve, *Az Erő* ért-
hetően már nem él ezekkel a fantasz-
tikus elemekkel, és a misztikum (noha
nem tűnik el) sem játssza korábbi, cse-
lekményszerező szerepét, hiszen az is-
mét csak összetett, mozaikszerű kompo-
zicióban a szerző „hatodfél évtized ba-
rangolásaiból” származó élményei ele-
venednek meg, át- meg átszöve azzal a
fontos tudásanyaggal, amit ismer-
hetünk, amit emberi kultúránk eddig
fölhalmozott. Nem életrajzot kapunk
tehát, hanem a világot bejárt Makkai
Ádám nyomába szegődve (U.S.A.,
Délkelet-Ázsia, Hawaii, Ausztrália, Bali
szigete, Görögország-Kréta stb. hely-
színein) szembesülhetünk mindazokkal
a benyomásokkal, amelyekben a szerző-
nek annak idején része volt, és azóta mé-
lyült-formálódott benne az évek múlásával.
Élményei megannyi összefüggő
filozófiai rejtélyt, problémafelvetést in-
dukálnak, majd az ezeket megjelenítő
prózai szövegrészeket egy-egy - az ő
szóhasználatát idézve - „*körmönfont*”
szonettel zárja le. Próza és vers tehát
elválaszthatatlanul követi egymást a leg-
személyesebb hangvétellé és sajátosan
„szabálytalan önéletrajz” műfajában is.

Az imént idézett minősítő jelzővel,
melyet a fülszövegben olvashatunk,
nem vagyok kibékülve. Noha önma-
gáért beszél, aligha elégedhetünk meg e
szóból kibontható igaztalanul szűk je-
lentéstartalommal. Meggyőződésem
ugyanis, hogy ezek a szonettek, melyek
nem csupán „körmönfontak”, Makkai
eddig legmagasabb lírai hevületű és
energiaszintű formai teljesítményei, még

akkor is, ha ezt az alábbiakban bővebben árnyalom még. És igaz akkor is, ha a magyar költészet klasszikusainak angol nyelvű antológiájából (*In Quest of the 'Miracle Stag': The Poetry of Hungary...*) ismerjük jó néhány - a szó szoros értelmében *példátlan bravúrnak* számító és az angol nyelvű környezetben meglepetést keltett(!) -, *tökéletesen formahű*¹ fordítását (pl. Weöres Sándor: *Galagonya*, József Attila: *Születésnapomra*). Elismerést parancsoló műfordítói, szerkesztői életművének mérlegével sajnos, a köztudott körülmények miatt máig adós a honi irodalomkritika. Akik csak bepillantottunk e versek világába, följajdultunk, hogy ez a kivételes tehetségű (és munkabírású) szerkesztő és műfordító, akinek a „világirodalomba tolmácsolásukért” igen sokat köszönhetünk klasszikus és kortárs költészetünk legjobbjai, miért nem alkothatott többet *magyar költőként* is, ahelyett, hogy éveinek nagy részét az új hazában megélhetése érdekében a nyelvtudományra kényszerült - még szerencse, hogy azt is *öt földrészre szóló sikerrel!* - áldoznia.

Különös, de az emigráció több mint négy és fél évtizeden át nem távolítja el a költőt anyanyelvétől, sőt úgy tűnik, személyes létének e szegmense talán érintetlenül is maradhat. Ám az idegen nyelvi közeg nyomása alól senki, még a kimagasló tehetségek sem bújhatnak ki következmények nélkül. Főntebb szóltam *Az Erő* szonettjeinek magas energiaszintjéről. Igen, soha ilyen keménységű és magas izzású nyelvi tömörséggel nem találkoztam még ebben a műfajban. Félek, létezik mégis egy pont, amelyen túl nem szabad (már lehetetlen) tovább lépnie, mert maga a költői anyag sérül, torzul, s hull elemeire (már újra eredeti „halmazállapotába” dermedve) a hihe-

tetlen hófokra hevült szerkezetben. Tudomásul kell vennünk, hogy a világot szervező-uraló törvények egyetemesek maradnak akkor is, ha mi próbáljuk nyomukba szegődve kézbe venni (uralmunk alá hajtani) őket... Folytathatnánk a klasszikus szonettforma manapság vitatott időszerűségének kérdésével, de ez zsákutcába vinne, a veszély nem ebben rejlik. (Az ő rendkívül tömör költészetét a legszorosabb formafegyelem sem tudja kiüríteni!) *Ugyanaz az erő*, mely az emigráns lét egyfajta oxigénhiányosabb légkörében kivételes felszabadító energiaforrásként lép föl, és szinte az anyanyelv korlátok feletti birtokosának isteni dicsfényébe emeli a költői szubjektumot, - hangsúlyozom, tehát ebben a legforróbban átélt, ihletett magasságban! - akként is hathat (ti. a klasszikus forma csábereje, szirénéneke), hogy a kivételes zenei hallású formaművészt az épp nem kívánt könnyebb ellenállás irányába sodorja. A történet másik oldala viszont, hogy épp e *versek olvastán* kapjuk föl a fejünket a költő Makkai egy korábbi *formai újítására*, az ún. *töltött asszonáncú szonettre*, mellyel új kötetében, itt ismét találkozhatunk!²

*

A kötetben, ahol egymástól nagyon is eltérő pozíciókban már-már az ezerarcú erő „folyamával”, ám mindenképpen a kozmikus és szellemi világgal, a Mindenséggel - szükségképpen apránként *önmagunkkal* - *nézünk szembe*, a szerző érint olyan, a gyakorlati szférában kézenfekvő kérdéseket, hogy mi a különbség ez *erő* és az *erőszak* között, hogyan ítélje meg a modern kor embere a terrort, mi a rábeszélés, mi a szeretet, és - végül is - mi tartja össze a világmindenséget... *És ezek összefüggéseiben tud meglepésszerű újat mondani!* Áttekinti azokat

a „szakrális helyeket”, ahol „a föld alatti erővonalaknak köszönhetően az emberiség imahelyeket, templomokat és katedrálisokat épített, majdnem minden történelmileg ismert korban és gondolkodási-vallási rendszerben”. S mivel rendhagyó életrajzról van szó, saját példájából merítve említi az egészség és a betegség szerepét is az ember életében. (Ő, aki gyermekbénulás áldozata lett még kilencévesen, 1945-ben, s ennek úgy tűnt, hosszú ideig felejtett, majd ismét felbukkanó tünetei végigkísérték az életét, nem titkolja, hogy az ember effajta gyengeségei miként válhatnak *az övéhez hasonló hittel* erővé, ha azok kellő akarattal párosulnak.)

A szonettek többnyire mintegy tömörítve sorolják (foglalják össze) mindazt, amit az őket megelőző prózai részek tartalmaznak. Föl sem merül az olvasóban, hogy tautológia is lehetne mindez - ellenkezőleg: a zárt forma műfaji sajátosságaiából következően, sőt azon túl mindegyik verses lezárás egyszerűsége *új, eleven dimenziót* kölcsönöz az elmondottaknak. Az élményeket feldolgozó prózai fejezetek pedig a szonettek mellett bizonyára „első közléshordozó” szerepüknek köszönhetik egyenrangúságukat. Az autobiográfiai indíttatású műfaj eleve feltételezi az intim prózai részletekben a nyíltságot, a leplezetlen őszinteséget, ami már önmagában vonzó lehet - nemcsak olvasóinak, írójának is. A szerző ebben sem marad adósunk, megjelenítő ereje néhány karakterisztikus vonással vázolja elénk, érzékletesen láttatja a helyszíneket, helyzeteket és személyeket. Közben többször váratlanul megszólítja és arra biztatja az olvasót, hogy bátran gondolja és írja tovább művét. No nemcsak a „poszt-modern” ismert gesztusaként, hanem úgy, hogy erre maga állít példát, a koz-

moszt összetartó „Fekete lyukakról” szóló szonett-variációkban... *Az Erő* mélyen elgondolkoztató, igencsak komoly mondandói dacára többször él a könnyedebb hangvétel és önirónia eszközével, így hívja meg a szenvedő embert saját bajain humorral segítő gyógyítására.

De mit mond ez az életrajzi elemekből építkező, különös alkotás? Első olvasásra oly egyszerűen lopja magát szívünkbe *a lét végső titkait firtató kérdéseivel*, hogy szorongva és feszült figyelemmel járjuk be vele ezt a több helyütt ismerős utat mi magunk is. Aztán ráébredhetünk, hogy ez a madáchi mélységű (s helyenként emelkedettséggű) mű -, melyben napjaink legfrissebb előrejelzései, ha lehet, Földünk minden eddiginél sötétebb jövőjét vetítik elénk - egyedüli esélyként ma sem ígérhet többet, mint amit *Az ember tragédiájából*, „...küzdj és bízva bízzál!” végszavaiból megismertünk. Vagy netalán mégis...? Miután elzúgott fejünk fölött a 20. század, és Makkai válasza mögött már ott világlik a harmadik évezred eleji tudomány eredményeivel szembesült, a történelmi poklokat és filozófiai zsákutcákat megjárta, kiábrándult és újjászületni vágyó ember *élményeinek hitelessége* - tehát: *mégis?...*

Kozmosz királya, Te, az „Én”, az Ember, ki megmutattad, hogy kell visszaadni a legtöbbet, amit e talpalatnyi bolygócska adhat: azt az „Én”-t, mely nem mer sem megszűnni, sem hőbb tudatra váltva túllátni azon, mit „történelemnek” tartunk - rabjai e sötét veremnek - ragadj magaddal! Fel, egy más világra, hadd tegyük le a végső érettségét!
Kérdezz ki, mind az összes tételekből,

*vezess ki földi nyarakból s telekből,
hadd szűnjék meg a test, vak harci virtus,
s robbanna fel az anyag-labirintus!
Ragadj el új bolygód lélek-egéig!*

Makkai Ádám könyvében, ha nem is előző művéhez hasonló arányban, de ismét igen hangsúlyos szerepet kapnak a versek. Találékony-sága, szövegvariánsainak játékosan (is) áradó bősége, pazar gazdagsága és lírai hevülete mintha egy határtalan zenemű, monumentális szimfonikus költemény kompozíciós kereteire emlékeztetne. (Olvasás közben többször félreérthetetlenül érzékelttem a költő világra-találó, sugárzó kezennyomatát, az alkotás boldogságát!) Úgy gondolom, költészet és próza egymásnak felelgető párbeszédében, többszörösen érintkező szimbólumaiban és tudatos építkezésében föl-fölsejlik az instrumentális polifónia hangzásvilága. (Nem lehet véletlen: fiatal kora óta közvetlen kapcsolatban áll a zenével.) Egyoldalú volna ez a kép, ha legalább nem utalnék ismét a mű jelképrendszerének központjában álló, szexuális tartalmú „Fekete lyuk” lényegére, mely nemcsak csillagászati, de emberi méreteken is az élet forrása, a születés és a halál kapuja egyben. (A weöresi két sort juttatja eszembe: „*Születek meghalni / meghalok születni*”... /*Talizmán*/) Itt idézem Határ Győző szavait is, aki több mint három évtizede felfedezte, hogy „Makkai Ádám dionüszoszi lélekalkat, összetett szemcse-szerkezetű szellemmel párosulva. Nála minden a szellem »barlangos testében«

történik, és még az ösztön »corpus cavernosumát« is a szellem barlangjába emelve ragyogtatja meg. A nagy letörések, a hirtelen felszárnnyalások végletei közt hányódva, szellemének végső egyensúlyát az a dionüszoszi tény adja meg, hogy *elűthetetlen a léttől - szilárdan létezik* [Kiemelés - N. L.], nem idegenedik ki sem a világból, sem önmagából, hanem mindenképp adottságát elfogadja - metafizikai titokszerűségét csakúgy, mint morális siralomvölgyét.”³

„Az írott szöveg akkor jó, ha duplán vagy triplán is megoldoztatja a képzeletet” - írja szerzőnk kissé barokkosra sikeredett, többsoros címmel ellátott előszavában. Majd így folytatja: - „Miközben lehet, hogy lejárt az elbeszélő realizmus kora, *abban reménykedem, hogy a szuggesztív meditáció - prózában és versben - egyszerre láttathat és hallatathat is.*”

*

Az Illinois-i Állami Egyetem Chicagói Karának tanára, a költő, ismét *eredeti és izgalmas* olvasmánnyal ajándékozta meg magyar olvasóit. A könyvborítón és szövegközti illusztrációkként megjelenő ún. fraktál-grafikák (számítógéppel generált produktumok) a szerző válogatásában a már-már elfeledettnek hitt képverseket megidézve találóan illeszkednek nemcsak a „Fekete lyuk” hangsúlyos témakörének, de a kötet egészének mondandójához és hangulatához.

(C*E*T Belvárosi Könyvkiadó,
Budapest, 2003.)

¹ A 17. század után angol nyelvterületen megszűnik a formahű fordítás igénye.

² Makkai Ádám első töltött asszonáncú szonettje az *Epilógus: Ars poetica (sonnet aux assonances totales)*, a SZOMJ ÉS ECET (Los Angeles, Amerikai Magyar Írók, 1966.) című, első verskötetének 152. lapján található.

- Ez az *öööééééie*, majd az *úóaaööaaóú* hangSORra épül, ABBA BAAB AAB AAB rímképlettel.
³ H. Gy. bevezető szavai Makkai Ádámról. In: Új égtájakon. Washington Occidental Press, 1969.

Bakonyi István

Az igenpárti író

(Kilián László: Igenkönyv)

Olvastam egy könyvet, amely arról szól, hogy a tagadás helyett jobb lenne, ha az igenek kerülnének előtérbe életünkben. (Meg azon is túl...) Kilián László esszéje olyan korban született, amikor harcolni inkább érdem, mint békességet teremteni. Konfliktusokat keresni inkább, mint szelídíteni a kint. Pedig rá kellene jönnünk, hogy kis családi háborúságaink éppúgy nem vezetnek sehova, mint a földrészt méretű hadi cselekmények. Legfőlőbb hazudhatjuk a felszabadítás teóriáját, de úgysem hiszi el mindenki a vélt igazságot.

És íme, egy szelídhangú író, aki *Kártyaszeánsz* c. regénye után most egy műves és elegáns esszével lepi meg olvasóit. Abszolút bölcséleti alapon. Persze a műfaj más, de itt is arról van szó, csak

másképpen, hogy feladatunk megtalálni a választ arra a kérdésre, hogy mennyire ura saját helyzetének az ember. Egyik mottója így szól: „Bármit akartál adni nekem a földön, / osszad szét az ellenségeim között...” (szufi/Rabia) S utána arról van szó, hogy amit a mennyben kapnánk, azt meg szét kéne osztani a barátok között. Az én olvasatomban itt mindenképpen az ellenség szeretetének tiszta keresztényi felfogásával találkozunk, de gyorsan hozzáteszem, hogy a Kilián megfogalmazta kereszténység nem egyenlő a „létező kereszténység” gyakorlatával. Ebben a szellemi-erkölcsi világban kiemelt hely jut a keleti gondolkodásnak is, ami ugyan manapság egyre inkább utat tör magának Európában is. Nincs ezzel semmi baj, hiszen valószí-

nűsíthető az ősi áthallás, az, hogy biztosan állíthatjuk, hogy a különböző világvallások a megszületésük pillanatában és sokáig azután erőteljesen hatottak egymásra. Ide kapcsolódik az *Igenkönyv* egyik legizgalmasabb részlete. „Ha gyanús a két évtizednyi csend a felnövekvő Rabboni (vagyis Jézus. B.I.) körül, illetve komolyan vesszük, hogy bár Istenfiú, de mégiscsak anyagba vetett, logikusabbnak hat, hogy halandó misztikus mesterektől kellett az Atyától való teljesség-titkot megkapnia. Így feltételezhetőnek tűnik még az is: azért tudnak Jézus (Szent Issa) létezéséről Tibetben, mivel náluk készült a szótéri küldetésre; az indiai és magasföldi titkos és ősi iratok számára hozzátartoznak a fontos tudnivalókhhoz.” (47.)

Mint tudjuk, az evangéliumok valóban nem foglalkoznak azzal a bizonyos jó két évtizeddel, s ezt a hiányt tölti ki az ilyesfajta elmélet. Ami persze száz százalékig nem bizonyítható, de mint azt is tudjuk, vannak dolgok, melyekhez főleg a hit köt hozzá bennünket. Ne tagadjuk, hogy vonzó és meggyőző ez a hipotézis! S éppen azért, mert valóban sok az érintkezési pont a különféle vallások és hitek között. Más kérdés, hogy a földi hatalmak - s ide sorolandók az egyházak is! - gyakran igyekeztek elűntetni ezeket a hasonlóságokat. Működtek különféle zsinatok is szép számmal... S ezekkel szemben az is az igazság része, hogy különböző médiumok hoznak szellemi híreket arról a bizonyos, Bibliában sem föllelhető időszakról. Kilián László - mások nyomán kialakult - gondolatmenete arra figyelmeztet, hogy meg kell őriznünk nyitottságunkat, még akkor is, ha beleszületünk egy kultúrába, egy civilizációba. Nyitottságunkat a másfajta kultúra és civilizáció felé.

A szufi bölcsességéből indultunk ki. Róla tudjuk, hogy célja nem más, mint az iszlámban az Istennel való személyes kapcsolat létesítése, valamint ezáltal elmélyedni az istenség örök létezésében. S hogy miképpen mennek végbe az egymásra hatások, rögtön itt egy teljesen más példa: a zeneszerző Baché. Az *Óra és térkép* cím alatt arról olvasunk, hogy ő „minden fontosat tudott Istenről”. Ebben a kegyelemtől átitatott művészetben állítmány lesz az Igen - sugallja Kilián. Hiszen már a teremtés is az *igen* megvalósítása. Hiszen: „Isten első idézett szava az a nagy Igen, vagyis az, hogy LEGYEN.” - írja a bevezetésben. S ha az Isten maga a szeretet, akkor a szeretet is az igenek birodalmába tartozik. Megint más példa: sok egyéb keresés után az egyik fontos pont, hogy Szenczi Molnár Albert megtalálta a zsoltárok igenjét. A zsoltárokat, amik „...elvárják tette készségünktől, lelki aktivitásunktól, hogy szeretetünkkel kövüket, statikus kalligráfiájukat felmelegítsük, életet öntsünk beléjük.” (41.) S talán nem is melleleg, de érintkezünk egy szentéletű magyar tettel, hiszen hite megvallása és a cselekvés mellett sokat használt ő a magyar költészet nyelvi fejlődésének is.

Rendkívül izgalmas és építő szellemi utazásban részesülhet ennek a könyvnek olvasója. Kilián nagyon tájékozott tárgyában, amelynek alapja természetesen a magával hozott kereszténység, s annak értékei kapcsolódnak a többi szellemiséghez. Azért is példás a szándék, mert egyébként manapság oly sokan vitatják a másik szellemiség létjogosultságát. S itt azzal a törekvéssel találkozunk, hogy a rokon vonások, az érintkezési pontok meglelése az igazán fontos. Kétségtelen a tett nagyszerűsége abban a világban, amelyben például keményen él az a nézet, miszerint az

iszlám alapvetően agresszív és például a kereszténység megdöntésére hivatott vallás. Elég arra hivatkoznunk, hogy a valóban szörnyűséges 2001. szeptember 11-i eseményeket egyesek egyenesen a kereszténység bátyája elleni támadásnak vélték. Csöndben azért megkérdezhettük: a Világkereskedelmi Központ lett volna a kereszténység bátyája?...

Rokonszenves az *Igenkönyv* gondolatmenete, elmélyült világa, adatgazdagsága. S mindezt a szépirodalom és az

esszé legjobb hagyományainak ötvözetével oldja meg Kilián László. „Tömjén-szárnyakról”, „szótér trilógiáról” meg más effélékről szól. Közben a szufi mélységes istenélménye éppúgy fontos helyet kap, mint az evangéliumi szellemiség. Igent mond az életre, igent az örökkévalóságra, igent a másik gondolat iránti türelemre, igent az isteni természetre. Jó lenne, ha ezek az értékek egyre inkább átítatnák létezésünket.

(*Árgus Könyvkiadó, 2003.*)

Kabdebó Tamás

Történelmi esszék

Haraszi-Taylor Éva: Historical essays, documents, reviews and personal reflections on Britain and Hungary. Nottingham, Astra Press, 2001. 307 lap

Ez az Angliában angolul megjelent kötet rólunk szól, magyarokról, illetve azokról az ügyekről, melyek az elmúlt két század során összekötöttek bennünket. Haraszi Éva az angol-magyar történelmi kapcsolatok legjelesebb tudósa a ma élő történészek közül. Hozzáállása a kezdetektől mostanáig következetesen baloldali volt. Ez - és még sok más - különbözteti meg őt a jeles brit történésztől, a konzervatív „Macartney Elemértől”, ki egykor e sorok írójának is vezető tanára volt. Az összehasonlítás még gyümölcsözőbb lehet, ha gondolatban megidézzük A. J. P. Taylort, Haraszi Éva második férjét, aki ugyancsak balról közelítette meg a történelmi eseményeket és briliáns analíziseket produkált.

Egyszer talán lesz valaki, aki abból írja doktori disszertációját, hogy a Habsburg Monarchia történetét mindkét történész, azaz Taylor és Macartney szemével vizsgálja meg és levonja a konzekvenciákat.

Éva asszony az 1848-49-es szabadságharc angol viszonylatainak vizsgálatával lépett a porondra és rögvest felvilágított, hogy hatalmas anyagismerettel rendelkezett. Ennek csillámain a jelen kötetben is látjuk meg-megvillanni. Ezt a kötetet végigolvasva, melyben két önvallomás és életrajzi beszámoló is lakozik, de hiányzik belőle a történésznő bibliográfiája - arra a következtetésre juthatunk, hogy tevékeny élete során húsz történelmi vagy azzal kapcsolatos könyvet írt, részben angol, részben magyar nyelven, és több tucat tanulmányt, recenziót is. Ezekből jó pár másodközlésre kerül itt, mint a *Széchenyi és Anglia, a Münchener Paktumot követő brit kelet-európai politika, vagy Magyarország részvétele az 1851-es angliai világtalálón*. Könyvei közül számomra a legjelentősebb a *Chartistákról* írt monográfia volt, akikkel én is foglalkoztam, s akik a 19. századi brit politika legradikálisabb csoportosulását képezték.

A jelen kötet három részre oszlik: az első adja az esszéket és dokumentumokat, a második a historikusok profi történetíró ügyeiből ad kóstolót, a harmadik rész személyes reflexiókat tartalmaz. Külön érdekességük ezeknek a személyes írásoknak, hogy kettő kivételével most láthatjuk őket nyomtatásban először. Kiemelném az *Új élet Alannal* (A new life with Alan) című írást, mely megvilágítja A. J. P. Taylor kettős sztárszerepét Angliában, tehát a komoly történetészt, kinek könyveiből, előadásaiból az oxfordi és egyéb diákok ezrei tanultak, és a televíziós előadóét, ki - néha impromptu - előadásaival milliók érdeklődését keltette fel a história iránt. Éva asszony egyik legszebb vonása az volt, hogy nem próbált férjével rivalizálni, hanem, mint a tandem bicikli utasa, mindenben mellette volt, kiegészítette, s ha kellett, szolgálta őt.

Ez a különös könyv tehát - historikustól illet még nem olvastam - beszámol egy asszonyi sorsról, ki fiatal korában elvesztette szeretett első férjét, fölnevelte gyerekeit, házasságra lépett egy angol „agytrösztel”, idekint is megállta a helyét, mindezen közben kutatót és publikált és az utolsó évtizedben pompásan beletalált a nagyanya szerepbe is. Mindez csak úgy lehetséges, ha valaki pozitívan szemléli a nagytörténelmet és saját kistörténetének eseményeit, ha valakinek megvan a tehetségéhez méltó bátorsága, illetve az a memória és anyagkészlete, mely az idő múlásával sem hamvad el. Persze, egyszer elmúlunk mindannyian, de az anyag megmarad, a könyv formában nyomtatott betű túlél bennünket. Egyszer még talán arra is mód lesz, hogy e könyv angol anyagát magyarul is viszontláthassuk.

(Nottingham, Astra Press, 2001.)

Borbás György

Bronzba foglalt Requiem a vértanúkért

Teljesítettem kötelességemet...

Történelmi adósság (Aradon) és megkésett kegyeleti kötelesség (ittthon)

*(A fátyol alól is könnyű
angyal mosolyog.) Csernoch János
azóta is visszakéri, „amit
életében megmenteni nem tudott.”
Aradon csákányos kezekről,
A Téren mákonyos eszméktől
Megtépázva az allegória,
S a Kerepesiben kuncog
A mosottkő... - szegény,
Szegény Mayer Zala.*

*Bence Lajos: Óda a hazatérőhöz,
Lendva, 1996. október-november¹*

„A lázadó vezéreket fel fogom köttetni - a magyarokhoz átállt tiszteket agyon fogom lövetni - gyökerestől irtom ki a gázt, és egész Európának példát fogok statuálni, hogyan kell bánni a lázadókkal, és hogyan kell a rendet, nyugalmat és békességet egy évszázadra biztosítani.” - Haynau tábornok bevéthette vérfagyasztó fenyegetését. A kegyetlen leszámolás, a honvédtábornokok aradi kivégzése elevenen él, él napjainkban is a nemzet emlékezetében. Kossuth méltán nevezte 1883. március 15-én a magyar Golgotának.

*Levágva népünk ezrei,
Halomba, mint kereszt,
Hogy sírva tallóz aki él:
Király, te tetted ezt!”*

*S Edward király, angol király
Vágtat fakó lován;
Körötte ég földszint az ég:
A velszi tartomány*

- fogalmazta meg Arany János Ferenc József 1857. évi látogatása hírére a maga vádbeszédét nevezetes balladájában. Jókai a legkisebbik Baradlay fiú tragédiájában idézte fel a kérlelhetetlen leszámolást. Festészetben pedig Thorma János vállalkozott Pöltenberg Ernő akasztása jelenetének megfestésével a hősi helytállás megidézésére.

Arad megyében már 1861-ben gyűjtés indult a vértanú emlékművére. Az adakozók között a magyarok mellett sok román, német és szerb nemzetiségű is akadt.

Ebből fedezték 1874-ben a vár közelében a vesztőhelyen egy kőoszlop felállítását, melyet aztán ugyancsak közadakozásból 1881-ben márványobeliszkkal cseréltek fel. Ez ma is a megemlékezések színhelye.²

A kiegyezés és a királyi pár koronázási ajándékának a honvéd-segélyre történő felajánlása új lendületet adott a méltó emlék felállításának. Tiszti Lajos szerkesztőnek az „Alföld” című lapban közzétett felhívása nyomán azonban csak jó tíz év múlva lehetett meghirdetni a pályázatot. Az első díjat, vele a 250 aranyat Huszár Adolfnak ítelték. A sors azonban közbeszólt...

„*Én hittet dolgozom, és ha munkám eredményével a nagyközönség elé állok, meggyőződésem szerint teljesítettem kötelességemet.*”- vallotta Zala (Mayer) György³, aki a Münchener Akadémia kiváló ajánlólevelével, a Mária és Magdolna fogadtatásának példátlan sikere után hazatérve vehette át az elhunyt Huszár Adolf pályázatnyertes Aradi vértanúk emlékművére kapott megbízatást.

Megbízói arra kérték, hogy ragaszkodjon Huszár pályadíjnyertes tervéhez. »*Zala azonban sokkal eredetibb és önállóbb művészi egyéniség, hogysen egy más művész fölfogását és kész tervét egyszerűen magáévá fogadhatta volna s beható tanulmányozás után arra a következtetésre jutott, hogy az egésznek csak az alapeszméjét tarthatja meg...*«

A franciás lendülettel, tűzzel, merész hévvel átdolgozott emlékmű hazai iskolát is teremtett. A szobor magva, alapeszméje a realiztikus elemek a vértanúk domborműves plakettjei⁴ az allegorikus főalakkal, a talapzat csúcsára állított Hungária-val és a középső mező négy, szinte önálló kompozícióban megfogalmazott Harckészség, az Áldozatkészség, az Ébredő Szabadság és a Haldokló harcos szoborcsoportokkal vált teljessé.⁵ Az allegóriák idézték fel, értelmezték és egyben emelték a ragyogó erkölcsi példa magaslatára a tizenhárom hős-áldozatnak az eszméért, a hazáért megalkuvás nélkül vállalt magasztos véráldozatát.

A szobrot 1890. október 6-án leplezték le országos ünnepség közepette. Erre az alkalomra meghívták Kossuth Lajost és nővérét, a kivégzett tábornokok még élő rokonait, Munkácsy Mihályt feleségestől, természetesen az alkotót, továbbá Klapka Györgyöt, Pulszky Ferencet. Az ünnepség alkalmával, aranyéremmel tüntették ki Kossuth Lajost, Klapka Györgyöt, Perczel Mórt, Pulszky Ferencet, Zala Györgyöt. Ezüst emlékérmeket kaptak Damjanich özvegye, Schweidel Albertné, Schweidel tábornok két lánya, Lahner György özvegye és leánya, Leiningen-Westerburg özvegye, fia és leánya, Dessewffy rokonai, Lázár Vilmos mostohagyermekai stb.

A távolmaradottak, Kossuth és nővére, Perczel Mór, gr. Teleki Sándor, dr. Vécsey Károlyné táviratot küldtek. Az ország minden részéből érkezett küldöttségek, vendégek 288 koszorút helyeztek el a szobor tövében. Az avatóbeszéd között Palágyi Lajos pályadíjnyertes ódáját a Nemzeti Színház egyik művésze szavalta el.

*Haláluk! Fagyos rémülettől dermedt
Egy ország lelke, látva ily halált,
Bár milljó sebből vérzett a nemzet,
Milljó tekintet a bitókra szállt,
Lesujtva, némán és kővé meredten
Vad iszonyattal csüngtünk ama tetten
S a bős sikoltás, mely keblünkből tört ki,
Ajkunkra fagyva, nem tudott kitörni.*

*S ők élni fognak, élni mindörökkön,
Szent lesz, örökké a sírgödör,
A míg az eszmény ki nem hal e földön,
Míg magyar szellem még magasba tör,
Az ígét, melyért éltet áldozának,
Szívébe irták az egész hazának,
Utódtól fogja hű utód tanulni:
Hogyan kell élni s hogy lehet meghalni.⁶*

Hungária alakját félméteres magasságban is elkészítették. „Most azt tervezik, hogy a kis Hungária-alakot ezüstbe öntik, s elküldik Kossuth Lajosnak a szoborleplezés aranyérmével együtt, kifejezésül a nagy hazafi iránt érzett általános hódolatnak.” A következő évben a városban külön múzeumba kezdték összegyűjteni a vértanúkra, s a szabadságharcra vonatkozó ereklyéket.

Az emlékmű ellen már 1919-ben a helyi türelmetlen román vezetők mozgalmat indítottak, mert szerintük a magasba emelkedő főalak, talapzatában a Hungária-vésettől az ezeréves Magyarországot, a románok elnyomását jelképezné. Hatására előbb bedeszkázták, majd 1925-ben eltávolították. Hosszú ideig a lovardában, aztán a várárokban tartották, - napjainkig megőrizték! (A parlament előtt, az ideiglenes Kossuth-híd építése miatt 1945-ben lebontott Andrássy Gyula gróf lovas szobrát később beolvasztották.) Restaurálására, újraillesztésére az utóbbi évtizedekben többször - 1954, 1957,⁷ 1974 majd 1990-ben - látszott remény és történetek kezdeményezések.⁸ A két nép történelmi megbékélésének, baráti közeledésének, kölcsönös tiszteletének tartalmas szép szimbóluma, jelképe lehet az okos, türelmes diplomáciával, sok-sok remélt kölcsönös bölcsességgel a közeljövőben megvalósítható esemény.⁹

Azonban a vértanúk arcképeinek másolatai itthon is megmaradtak. A Batthyány-család ikervári utódai által 1900-ban a szombathelyi premontrei gimnáziumnak adományozott gipsz másolatok jó állapotban, szépen tervezett, fából épített alapzaton az aulában évről-évre keretezik az iskolai megemlékezést. Míg a ceglédi Kossuth Múzeumban az aradi származású Kreith Bélától ajándékba kapott medalion-sorozat jó ideje raktárban várja, hogy újra méltó módon a közönség elé kerülhessen abban a városban, ahol elhangzott Kossuth híres beszéde, s amelynek hálás lakossága nyolc vértanúról utcát nevezett el.¹⁰

A még müncheni évek alatt mintázott, márványba faragott piéta, a szépséges Mária és Magdolna szoborcsoportja is jól megvilágított, tágas térbe, közönség elé

kívánczik a pécsi püspöki palota keskeny, sötét, ormótlan üvegajtóval lezárt folyosójáról.

A sikeresen induló művész tervei megvalósításához műteremépítésbe fogott:

"Két év előtt egy beadványt intéztem a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumhoz, amelyben monumentális szobraim gipszmodelljeit és ... A Mária és Magdolna márványba faragását ajánlom fel a magas kormánynak ... mindezen munkáim tetemes költségének részben való megtérítéseképpen húszezer forintért... az "Arad emléke" alakjai is köztük vannak... mintegy ajándéknak szántam ... az ajándék modelleket elfogadták, de a Mária és Magdolna márványba faragására ... mindeddig nem kaptam megbízást... nem forszíroznám a dolgot a Minisztériumnál ha egy nagy műterem létesítése nem lett volna életszükséglet rám nézve..."

Zala György 1894-1929-ig dolgozott főművén, a Millenniumi emlékművön:

„Magyarország ezeresztendős történetét gyúrja most Zala György bronzba, amely miatt itthon már annyi gáncs érte... de ő rajongó szeretettel és lankadatlan energiával dolgozik tovább magasztos munkáján és bizva-bízik abban, hogy majd, ha készen áll az emlék, megjön az igazának diadala... És mindazok bíznak ebben, akiknek csak halvány sejtelmük van arról, mily óriási földadatot végez... Tulajdonképpen az emlék elkészítése egy jó emberöltőre való munka ... örök időkre készül, s ennek szobrai nem szabad és nem lehet a művészetben ideig-óráig uralkodó divat szerint megmintázni."

„Bizonyos, hogy a szoboremlék a pesti városrészt Buda méltó párjává avatta. Ma pedig szép fővárosunk meghatározó, reprezentatív városképi eleme. Hatásosan gazdagította nemzedékek történelmi ismereteit, táplálta, ébren tartotta nemzeti önbecsülésünket. Közel száz éve, a legválságosabb időkben is állt, „működött”, rendületlenül szembesített Istvánnal, Endrével, Bélával...

Igazán örülhetünk, hogy talán 1968 óta itt, a Hősök terén, a Millenniumi emlékü himnikus emelkedettségu plasztikai eposza, legalábbis plasztikában elbeszelt történelemkönyve előtt szólal meg Ferencsik János által vezényelt előadásban a Himnusz, az új esztendőt köszöntő éjféle adásban, a Magyar Televízióban. A látvány méltán dobogtatja meg az óévtől, a múlttól tisztos számvetéssel búcsúzó és az új reményekre gondolók milliónak szívét, az élmény megerősíti kötődését elődeihez, közösségeihez, hazájához-népéhez." (A MILLENNIUM SZOBRÁSA ZALA GYÖRGY 1858-1937, Kossuth Kiadó, 1999. p. 63.)

Amikor őszintén örülhetünk az emlékmű helyreállításának, ne legyen ünneprontás a figyelmeztetés - és kérelem -, hogy a nemzeti szobrászat egyik megteremtőjének, egyben európai rangú mesterének emlékét mindez ideig *sem emléktábla, sem róla elnevezett utca vagy tér nem őrzi a fővárosban, amelynek annyit dolgozott.*¹¹

(Fadrusz János emlékét három, Stróbl Alajos nevét egy utca őrzi Budapesten.) A Döbrentei téren újra felállított Erzsébet királyné, a budavári Honvédemlékmű, de az aradi vértanúk emlékműve és a szegedi Deák Ferenc szobor alkotójáról Magyarországon mindössze egy lakótelepet neveztek el 1979-ben a hálás mezőhegyesi polgárok: Kozma Ferencnek, a lótenyésztés kiváló képviselőjének és egykori világhírű ménésének megörökítéséért.¹²

Sajnos nem vezetett eredményre a szülőföld eddigi többszöri kezdeményezése sem. A Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet igazgatója, Göncz László (Lendva) és a Zala Megyei Önkormányzati Közgyűlés elnöke, Varga László (Zalaegerszeg) még 1998. március 6-án a Fővárosi Városképvédelmi Bizottsághoz címzett, illetve az 1998. szeptember 21-én kelt, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumához felterjesztett kérelme sem kapott támogatást...

Bízom benne, hogy a monográfia megjelenése után talán akad civil szervezet a nagyszerű életmű felkarolására, vagy baráti kör alakul Zala György emlékének ápolására, munkásságának széleskörű megismertetésére.¹³

Jó lenne, ha most, az Aradi vértanúk emlékének várható újraállítsa alkalmával, a közeljövőben emléktábla kerülhetne a művész Stefánia úti, Lechner Ödön által tervezett szecessziós műteremvillája falára. Egyszer talán, emlékmúzeumnak is otthont adhat a jelenleg diplomáciai célokat szolgáló, a líbiai nagykövetségnek otthont adó becses épület!

Híven a fiatal művésztárs, Sidló Ferenc¹⁴ elköszönő szép gondolatához: „Zala György és nagy kortársai ismertették meg alkotásaik nyomán a magyar művészetet Európával, s övéké az érdem, hogy nemcsak egy-egy név, de az egész nemzet művészete kapott helyet és rangot a nyugat képzőművészeti életében. Óriási ugrás volt ez. A félhomályból a napvilágra. És hódítás. Hódítása a magyar alkotó géniusznak. Felvonulhatni és bevonulhatni külföldre, kitűnő művészeknek, sokaknak, együtt, egyetemesen. És jelentkezni: íme Magyarország művészete! Ez az Európába való bevonulás a Zala Györgyöknek soha el nem múló érdeme. Tisztelettel és hálával gondolunk Zala Györgyre.”

Úgy legyen.

Zalaegerszeg, 2003-09-23

1 Borbás György: A Millennium szobrásza Zala György 1858-1937. Kossuth Kiadó Budapest 1999. p. 76-79

2 Az aradi 13 vértanú szobra, Vas. Újs., 1899. október 8., 46. évf. 41. sz. p. 686.

3 Zala György, 1883-ig Mayer (Alsólendva 1858. április 16-Bp. 1937. július 31.), szobrász. Mintarajziskola. 1879 Bécs E. Hellmer. 1880 München J. Knabl, W. Wittmann, M. Wagnmüller, E. Sirius tanítványa. Mária és Magdolna (1884) Hazatér Budapestre. Aradi vértanúk (Arad, 1889), Honvédszobor (Buda Díz tér, 1893), Andrassy Gyula gr. lovas-szobra (1906), Millenniumi Emlékmű (1894-1929), Erzsébet királyné (1932)

4 A tizenhárom tábornok érem-arcképe az aradi vértanúk emléksobrán-Zala Györgytől (kép)=V.Ú., 1899. 41. p. 684-685.

5 A Képzőművészeti Társulat 1888. márc. 1. ülésén Károlyi Tibor elnök átnyújtja Zala Györgynek a "Harcékszség" c. szoborművéért odaítélt nagy aranyérmét. Az 1888/III. Képzőművészeti Társulat Választmány jkv., MTA MKI Igy.

6 Palágyi Lajos: AZ ARADI VÉRTANÚK. Szavalkönyv. Válogatott versek. A magyar költészet kincsestára. Unikoris Kiadó Bp. 2001 p. 185-187

7 Gárdonyi Jenő: Újra felállítják Aradon a 13 vértanú szobrát = Érdekes Újság, 1957. aug. 3. p. 14.

8 Kovács Géza (72 éves) történész, Arad. 1997. március 7-én kelt levele szerzőhöz: Az aradi szabadság-szobor története p. 2. - B. Gy.: Esély az emlékmű újraállítására. Háromnegyed század, 75 évi enyészet után feltámadhat a vértanúk emléke. = Zalai Hírlap 1999. 10. 6. 1. 5.

9 Nem valósult meg a 80-as években kezdeményezett, a Budai Várba szánt Aradi vértanú emlékmű felállítása. Szervátiusz Tibor terve szerint tizenhárom bazalt (gránit?) tömböt helyeztek volna el. A Zrínyi Miklós Gimnázium 2. C. osztálya úgy döntött, hogy a gyümölcszedésből összegyűjtött 2500 forintot inkább a felépi tendő Nemzeti Színházra ajánlja fel. - Nagykanizsa város a 150 éves évforduló alkalmával állította fel a tizenhárom vértanú emlékművét a Vasember ház belső udvarán.

10 B. Gy.: Negyvennyolc szoboremlékei, Zala György emlékkiállítás a Göcseji Múzeumban = Zalai Hírlap, 1997. 03. 14. p. 7.

11 Úgy tudom, időközben Rejtő Jenőről is neveztek el (megérdemelten!) utcát. Requiem egy emléktábláért.

Kezdeményezés Zala György emlékének megőrkítéséért 1998-2003 között keletkezett levelek. MNG a.

12 Balanyi Miklós: A mi utcánk. Mezőhegyesi Füzetek. 1999. p. 36.

13 Szatmári Gizella: Zala György 1858-1937, Emlékkiállítás katalógus, Lendva, 1996. december

14 Sidló Ferenc: Művész volt - és Úr. Színházi Élet, 1937. augusztus 8-14.

Péntek Imre

Mi volnánk a gülleniek?

Az öreg hölgy látogatása a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színházban

A darab jól ismert. Régen játszották. Ahogy mesélik, egyik utolsó budapesti előadása rangos szereposztással megbukott. Van abban az emberi helyzetben, amit a mű bemutat, valami kellemetlen, valami taszító. Valami zavarba ejtő. Az öreg hölgy, Claire Zachanassian igazságot akar szolgáltatni magának. Szolgáltatni? Nem, vásárolni, a milliárdjával. A bűnös, a valamikori ifjú szerelemes, Ill, ma szánandó szatócs, kispolgár, aki könnyelműségét, szégyenletes tettét eltemette (magában), s úgy gondolta, az idő megadta neki a feloldozást. De ekkor lép színre az (isteni vagy istentelen) gondviselés, etika: mely szerint a bűn nem maradhat megtorolatlan, sőt, meg-

bosszulatlan. S már az első felvonásban eldől a játszma: Ill fejére egy gyors, alkalmi, rögtönítélő törvénykezés után kimondatik a halálos ítélet. Tehát: mindent tudunk, lényegében minden eldőlt, s ez az előre hozott katarzis nem könnyíti meg sem a rendező, sem a színészek dolgát. Ez egyfelől. Másfelől viszont a darab ma aktuálisabb, mint valaha. Az unióhoz való csatlakozásunk modellje rajzolódik ki benne: Európa, az „öreg hölgy”, hamarosan meglátogat bennünket, ránk zúdul a bőségszaru, (legalábbis reményeink szerint), ám sokan felteszik a kérdést: ennek mi az ára? Mivel kell viszonznunk a kíméletlen jótékonytárgyat? Nos, én úgy láttam, a

Az ítélezés drámai percei

Balról jobbra: A polgármester felesége (Mester Edit), polgármester (Farkas Ignác), főkomornyik, volt törvényszéki bíró (György János), Ill (Eperjes Károly) és felesége (Ecsedi Erzsébet)

rendező *Bereményi Géza* valamiképp ennek a gondolatkörnek a jegyében nyúlt - és véleményem szerint - jó érzéssel a „tragikus komédiához”.

Sok minden az első pillanatban dől el. Hogyan hat a látvány? (Ha, jó nem is gondolunk arra: díszlet.) A zene, a zajeffektusok? A nyitómondatok, mozdulatok, gesztusok? Az első megszólalások? Nos, *Bereményi* rendezése rögtön megkap, megragad: a güllenii állomás lepusztult környezete, az eldübörgő vonatok, a két ráérő polgár lesújtó láttelepe, végérvényes ítélete a dolgok állásáról - a bezárt gyákról, a szegénységről és munkanélküliségről: Güllen mellett (naponta) elrobog az élet, a kisváros a lét peremére, perifériájára került. Azonnal átérezzük a kilátástalanságot, a nyomort, a kiszolgáltatottságot. S mindez rendkívül pontosan illeszkedik össze, jó ritmusban, hatásosan. Ebben a mozgalmas csódtömegben készül, készülődik a meglepetés, a csoda, a hihetetlen: az idős milliárdos hölgy hazalátogatása szülővárosába. A festő táblája, Ill, a régi szerető múltat idéző, bensőséges megjegyzései, a polgármester praktikus szervezkedése, a pap és a tanár bizalmas biztatása, a rendőr őrmester fontoskodása - rnind-mind képesek fokozni a várakozást, az érkezés, a fogadás feszültségét.

S a milliárdos nő csakugyan megérkezik: nem akkor és nem úgy. Nem szokványosan, áthúzza a dédelgetett terveket, elképzeléseket. Kíméletlenül őszinte és lényegre törő, céltudatos. Morbid célzásai, megjegyzései a valószínűleg sokszor elképzelt önbíráskodásra utalnak, amellyel hirtelen nem tudnak mit kezdeni a jelenlévők. Ám a főkomornyik (valamikor Güllenben szolgáló törvényszéki bírósági Claire aszszony utasítására szólítja a régi szereplőket, akik (szerinte) eldöntötték a sor-

sát: tudniillik azt, hogy utcai ringyó lett belőle. Az Ill ellen indított apasági keresetben hamisan tanúskodó két vakot (*Jakob Hünleint* és *Ludvig Sparrt*), akik megcsonkítva már az öreg hölgy játékszerei, a szerelmét pénzért, vagyonért cserbenhagyó kisstílusú ügyeskedőt, Illt, szólítja az érzéketlen güllenieket, akik a teherbe esett leányt nyomorultul magára hagyták... Az újratárgyalás megtörténik. A hamis tanúk bevallják az igazságot, hamisan esküdtek egy üveg pálinkáért. (Groteszk antik kórusként ismételtetik a nekik mondottakat.) A „tényállás” világos: az egykor kegyetlen ifjú még nem kapta meg büntetését, és *Claire Zachanassian* elégtételt akar. Egészen pontosan: Ill halálát. „Egymilliárd üti a gülleniek markát, ha valaki megöli Alfréd Illt.”

Bereményi fiatalabbra vette a szereplők életkorát: jól tette, hiszen így fokozható a darab dinamikája. A történet, tanmese szempontjából mindegy, mikor és hol játszódik a darab. (*Dürenmatt* instrukciói idősebb szereplőket írnak le.) S ezen kívül bizonyára volt még egy fontos elképzelése a darabról: az, hogy Ill szerepét *Eperjes Károlyra* osztja. S ebben a kiváló színész „felmagasodó kisember” alakításai (is) vezethették a rendezőt: ugyanis a főszereplőnek egy rendkívül bonyolult lelki folyamatot kell produkálni. Joggal elmarasztalt bűnösből a nézők szeme előtt válik ártatlan áldozattá. Ez az „átváltozás” döntő motívuma az előadásnak, s ez *Eperjes Károlyra* is nehéz terhet rótt, amit sikerrel megoldott. A leleplezés („ifjúkori botlás”) után szembesülni kényszerül nem csak eltitkolt múltjával, hanem a város közvéleményével is. Kezdeti visszafogottsága, csendessége arról szól: egyszerűen nem hiszi el, hogy egykori szerelme

komolyan gondolja félelmetes ajánlatát. Ám a barátok, ismerők viselkedése, eladósodása fokról-fokra meggyőzi arról: bizony ez a játék „halálosan” komoly. S ebben „meggyőzésben” remek színésztársak a partnerei: a polgármestert alakító *Farkas Ignác*, a pap szerepében *Illyés Róbert*, s a kitűnően komédiázó, de a végső percekben iszonyúan meggyőző *Szakács László*. S az epizódokban hasonló karakterrel a rendőrbiztos (*Zalányi Gyula*) és az orvos (*Stefán Gábor*). S ekkor lassan, nem kis vívódás árán magára veszi a szörnyű lelki terhet: nemcsak szembenéz a várhatóan elmarasztaló ítélettel, nemcsak belenyugszik, hanem vállalja, követeli is azt. Ebben a szembenézési folyamatban családja is elhagyja: teljesen magára marad. A bő nadrágos, tönkrement kereskedő mind keményebben fordítja visszájára a gyilkosság szándékát: Legyen meg az akaratotok, de ti hogy számoltok el lelkiismeretetekkel? -

mondja a fő számonkérőknek. A feloldhatatlan morális dilemmát csak ketten értik meg, akik menekülésre biztatják. A pap és a tanár. De úgy látszik, nincs kiút. Eperjes halk, de határozott, súlyos mondataival egyszerre vádol és védekezik. Félelme egyre nő, amint megfejt a környezete „jeleit”: az adósságokból való költekezést. (Ennek emblematikus megjelenítője az a bizonyos „sárga cipő”, melyet a titkos összeesküvők viselnek.) A gyilkosságra való felbujtás hisztérikus számonkérésébe gyakran komikus mozzanatok vegyülnek. El tudja játszani a kiszolgáltatottság valamennyi stációját, mégis egyre inkább fölébe nő hajdani bűnének, s a halálára spekuláló társainak. Az ítékezés során Eperjes dacos, elszánt tartása adja a jelenetek centrumát, figurája megkerülhetetlen; a végső pillanatokban fehér inge „világít” csak provokatívan és felkavaróan a gyilkosság, az áldozathozatal kollektív rítusá-

Ill (Eperjes Károly) és Claire Zachanassian (Egri Kati)
utolsó beszélgetése a konradsweleri erdőben

ban. S Bereményi azt is sugallja, Európa „látogatása”, a vágyott jólét elnyerése fájdalmas próbatétel is egyben. S a morális bukás nem vezethet csak a végső orgiasztikus bacchanáliába, önfeladásba, melyet ritkán szoktak előadni a darab végén. A zárókép két mondata - „Mert a boldog végzet / Bőséget varázsolt nyomorunk helyébe.” „Óvd meg Istenünk / E kíméletlen sodrú világban / Jólétünket...” - arra utal, hogy az aranyborjú imádásnak nincs alternatívája. Lefoszlik a kultúrmáz, valóságos törzsi szertartás ez már, mely feledtetni akarja a szörnyű tettet: Ill meggyilkolását.

Méltó partnere Eperjesnek *Egri Kati*. Míg Eperjes a gondosan felépített állhatatosság, belső állandóság, addig a milliomos nő szerepében Egri Kati a vibráló szeszély, kiszámíthatatlanság. Igazi kontrasztja Ilinek: ettől válnak találkozásaik, párbeszédek a darab legszebb, legátütőbb jeleneteivé. Ebbe a szeszélybe az is belefér, hogy előtűnik az egykori „vadmacska” ma is csábító nőiessége, de képes elérzékenyülni, ha a Peterék pajtájában vagy a konradsweyleri erdőben megesett boldog együttléteket idézi fel. Az utolsó, búcsúzó beszélgetésben vallja be: az ő szerelme nem tudott meghalni, valami gonosz erővé vált... S ez a „gonosz erő” űzi, hajtja a legképtelenebb bosszú felé. Szörnyű döntését cinikus áradozása sem enyhíti a Capri szigetén emelt (előre elkészített) gyönyörű mauzóleumról. Egri Kati remekül kihasználja szerepe minden lehetőségét: bravúros alakítása megbabonázza, lenyűgözi a körülötte élőket, ő maga a sors, a végzet, a pénz démonikus hatalma, amely nem ismer lehetetlent. Leendő áldozatába éppúgy, mint a morális tartását őrizni próbáló kisvárosi közösségbe képes beleszugerálni az elfogadhatatlant: az önbí-

ráskodást, Ill meggyilkolását. A helikopternek jelt adó, koporsón koppanó botja a rombolás varázsvesszeje, amely kiforgatja normális rendjéből a világot. Oly annyira, hogy a tanár (Szakács László) is megtagadja korábbi nézeteit, a nagy produkcióban, a szavazás előtt kissé Németh Sándoros izgága lendülettel előadott, hatásvadász prédikációját - miszerint nem a pénzről van szó, hanem az igazságérzetről - tomboló lelkesedéssel fogadják a gülleniek. Közben tudják: álságos minden szava.

A rendezés egyik nagy trouville-ja, hogy a második, harmadik felvonás szinte napjainkban játszódik. (Dürenmatt szerzői megjegyzése szerint „valahol Közép-Európában, egy kisvárosban...”) Előkerülnek a mobiltelefonok, az egykori nyomorúságos szatócsboltot elönti az árubőség és választék, a városka csinosodni kezd, szemmel láthatóak az anyagi gyarapodás díszletekben is látszó, megnyilatkozó jelzései. A jóléti „életmódváltás” kellékei, szimbólumai. (Remek ötlet a bolti csengővel való játék, mely kezdetben igazi csengő, későbbiekben viszont modern, mozgásra hangot adó „kütyü”.) S nem hiányozhatnak a médiumok rámenős, erőszakos riporterei sem, akik a mindig készek az ilyen szenzációk táralására. S az utolsó jelenetekben már a színpadi és valódi nézőtér összeolvad, mi, nézőtétren ülők vagyunk a gülleniek. Hátborzongató ez a nekünk szóló „beszéd”, ez a hozzánk forduló előadásmód. Az azonosulás (lelki) kényszere. Ebben teljesedik ki az előadás: áldozat nélkül nem léphetünk be a pénz, a jómód birodalmába (uniójába), veszélybe (feladásra) kerül(het) morális tartásunk, egyéniségünk, vallott értékrendszerünk. A záró akkord danse macabre-ja, önmentő kórusa a „boldog élet” szürcsöléséről „Az ártatlanok örömeivel”

fals, hamis, fülsértő. A remek, buja formációkkal tűzdelt koreográfia még csak fokozza az egész jelenés visszatetsző mivoltát. Egyszerre vonzó és taszító. Emlékezetes előadás, ígéretes évadnyitás.

Kérdés: eljut-e az üzenet a ma nézőjéhez? Képesek vagyunk-e - újsütetű gülleniekként - ellenállni a gonosz csábításnak? Meg tudjuk-e őrizni hagyományainkat, emberi tartásunkat a demoralizálódás kihívásai közepette?

Túl kegyetlen (és kellemetlen) kérdések ezek. Maga a darab is valójában egy abszurd humorba csomagolt rémdráma, szörnyű végkifejlettel. Bereményi ezért ezt a nehezen befogadható és feldolgozható érzelmi és gondolatömeget könnyed, oldott hangvételbe, csomagolásba nyújtja át nekünk, a keserű pirulát Coca Colában nyelhetjük le. Én mégsem irigylem magunkat: a pohár felhajtása mindenképpen ránk vár... A színházban és azon kívül.

Események, hírek

Megjelent a Keszthelyen élő Karay Lajos *A bolond beszél* című, válogatott és új verseket tartalmazó kötete. A hetvenedik születésnapját jövőre betöltő költő szép kivitelű könyve a szombathelyi Eletünk - Faludi Ferenc Alapítvány gondozásában látott napvilágot.

Október 12-én, Alsólakoson (Szlovénia), a kulturális egyesület megalakulásának 30. évfordulója alkalmából rendezett műsoros ünnepség keretében felavatták az öt éve elhunyt Szúnyogh Sándor (1942-1998) költő, szerkesztő, a Mura-vidék irodalmi élete jeles szervezőjének emléktábláját is. Az ünnepségen Bence Lajos költő, a Népújság főszerkesztője és Péntek Imre költő, a Pannon Tükör főszerkesztője méltatta a korán eltávozott irodalmár munkásságát.

Chak István költő első kötete *amima* címmel nemrég hagyta el a nyomdát. A Zalaegerszegen élő, régóta publikáló irodalmár könyvét saját kiadásában, támogatónak és előfizetőinek jóvoltából tudta megjelentetni. Az igényes, képverseket is tartalmazó kiadvány a Gura Nyomda Bt. munkáját dicséri.

Október 17-én, a Zalaegerszegen rendezett Deák-ünnepség keretében mutatták be Péntek Imre: *Jelenetek Deák Ferenc életéből* című történelmi, verses, zenés dokumentumjátékát a Nyári Színházak Kht. produkciójaként Merő Béla rendezésében. A szabadtéri színházi előadást a Duna TV élőben közvetítette, majd az előadás után az íróval, a rendezővel és a szereplőkkel készített interjút ugyancsak láthatták a nézők.

Lendván (Szlovénia) a zsinagógában október 19-én mutatták be Göncz László: *Olvadó jégcsapok* című történelmi regényét, melyet a pécsi Pro Pannónia Kiadó jelentetett meg. Az ismert történész és irodalmár ezúttal új műfajjal lépett a közönség elé, s egy család életén keresztül mutatja be a Mura-vidék magyarságának hanyatlásait az I. világháborútól a hetvenes évekig. A bemutaton Bence Lajos költő, valamint Szirtes Gábor, a kiadó vezetője és Ács Margit író izgalmas, a keletkezést és a szereplőket érintő fejtegetései keltettek érdeklődést a kötet iránt.

Szerzőinkről: Bakonyi Erzsébet (1951; Nagykanizsa): versei a Pannon Tükörben és antológiákban jelentek meg. Bakonyi István (1952, Székesfehérvár): irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: Vendégeim voltak (Válogatott interjúk), Árgus Kiadó- Vörösmarty Társaság, 2003. Bence Lajos (1956; Alsólendva, Szlovénia): költő, szerkesztő. Bence Utrosa Gabriella (Alsólendva, Szlovénia): prózaíró, Mégis harangoztak című kötete 1999-ben jelent meg Lendván. Béres Katalin (1960; Zalaegerszeg): történész, muzeológus. Borbás György (1938; Zalaegerszeg): művészeti szakíró. Legutóbbi kötete: A millenium szobrása, Zala György, Kossuth Kiadó, 1999. Csernák Árpád (1943; Kaposvár): prózaíró, , Dobai Péter(1944; Budapest): költő, prózaíró. Legutóbbi kötetei: Versek egy elnémult klavírra, Accordia, 2002; Angyali agresszió, tanulmányok, Nagyvilág, 2002. Gál Sándor (1937; Kassa): költő, prózaíró. Legutóbbi kötetei: Egybegyűjtött művei, Versek, 2001, Novellák, 2002, Regények, 2003. Gyenes Imre (1960; Zalaegerszeg): prózaíró, a Pannon Tükörben jelentek meg írásai. Kabdebó Tamás (1934, Newcastle, Írország): költő, prózaíró, műfordító. Legutóbbi kötete: A hal(1)ottakról jót vagy semmit! (Tizenkét irodalmi esszé), Árgus Kiadó, 2003. Király Zoltán (1933; Budapest): költő, műfordító. Kiss Gábor (1957; Zalaegerszeg): könyvtáros, helytörténész. Kunics Zsuzsanna (1963; Nagykanizsa): történész, muzeológus. László Noémi (1973; Kolozsvár): Sziveri-díjas költő. Legutóbbi kötete: Esés után, Erdélyi Híradó, 2002. Makkai Ádám (1935; Chicago): költő, prózaíró, esszéista és műfordító. Legutóbbi kötete: Az erő (Szabálytalan önéletrajz hatodfél évtized barangolásából versben és prózában), Budapest - Chicago, 1979-2003. Megyeri Anna (1956; Zalaegerszeg): történész, muzeológus. Molnár András (1962; Zalaegerszeg): történész, levéltáros. Legutóbbi műve: A fiatal Deák Ferenc, Osiris Kiadó, 2003. Neményi László (1938; Székesfehérvár): költő, prózaíró, kritikus. Legutóbbi kötete: Áttűnések; Egy lezáratlan élet fejezetei - önéletrajzi esszéregény Pajkossy Gábor (1951; Budapest): történész. Péntek Imre (1942; Zalaegerszeg): költő, kritikus, művészeti író. Szigethy István (1943; Zalaegerszeg): jogász, politikus. A négyszínű ember című esszékötete az Új Mandátum Kiadó gondozásában jelent meg 2001-ben. Tar Ferenc (1955; Hévíz): történész. Legutóbbi kötetei: Napnyugati magyarok (interjúk), Pannon Tükör Könyvek; Keszthely története, III., 2000. Van Wilderode, Anton (1918 - Sint Niklas, 1998): költő, műfordító, a holland irodalom jeles alkotója.

Illusztrációk Péntek Imre: Jelenetek Deák Ferenc életéből c. történelmi dokumentumjátékához. A felvételek Zalaegerszegen, az október 17-én Merő Béla által rendezett szabadtéri előadás képei. 5. oldal: Deák ismerkedik az Angol királynő Szálló szobájával. Balról jobbra: Csengery Antal (Major Zsolt), Deák Ferenc (Vass Gábor), Kemény Zsigmond (Gáspár Tibor), báró Eötvös József (Farkas Ignác). 11. oldal: Kaltenbach, a rendőrbesúgó megfigyel (Molnár Árpád). 14. oldal: Deák Ferenc és báró Eötvös József vitája (Vass Gábor és Farkas Ignác). 17. oldal: Deák Ferenc (Vass Gábor) második felirati beszédét olvassa az országgyűlésben; a háttérben a képviselőket alakító színészek: Andics Tibor, Gáspár Tibor, György János, Molnár Árpád, Farkas Ignác, Makor Zsolt, Szakály Aurél. 20. oldal: A magányos Deák Ferenc (Vass Gábor) és az énekmondó (Pógyor Tamás). (A felvételeket Baj Magdolna készítette.)

29. oldal: Deák Ferenc időskori fotóportréja (Ellinger Ede felvétele, 1872). 33. oldal: A zsidói Wesselényi-kastély. 36. oldal: Feszty Árpád rajza a Vasárnapi Újságban a Deák-szobor avatásáról. 37. oldal: A zalaegerszegi Deák-tér sétánya 1915-ben. 38. oldal: Deák Ferenc szobra egy 1920 körül készült képeslapon. 39. oldal: A kehidai kápolna, Deák apai nagyapjának, nagyanyjának, szüleinek és Antal bátyjának nyughelye. 40. oldal: Menükártya az 1903-as Deák-ünnepség bankettjén. 46. oldal: Meghívó a zalaegerszegi Kaszinó 1903-as estélyére. 47. oldal: A nagykanizsai főgimnázium és társasház északi oldala (Metszet a gimnázium 1879-80. évi értesítőjéből). 53. oldal: A Deák-emléktábla avatóünnepsége 1903. október 18-án, a gimnázium előtt (Fesselhoffer József felvétele). 55. oldal: A Telcs Ede által készített bronz tábla a gimnázium Sugár úti épületén. (A fotóreprodukciókat Zóka Gyula készítette.). 60. oldal: Egy ismeretlen Deák-szobor (Zavilla András felvétele). 64. oldal: Deák Ferenc aláírása. 67. oldal: Molnár András könyvének címlapja. 73. oldal: Majláth György kancellár, Ferdinánd Beust külügyminiszter és Deák Ferenc a kiegyezésről tárgyal az Angol királynő fogadóban, fametszet, 1876. 80. oldal: Eduard von Engerth: Ferenc József megkoronázása, festményrészlet (Fotóreprodukció: Zóka Gyula). 120. oldal: Az aradi vértanú emlékmű elől- és hátulnézete. (Fotó: Zavilla András). 125. oldal: Dürenmatt: Az öreg hölgy látogatása, a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház előadása. Az ítélezés drámai percei. Balról jobbra: A polgármester felesége (Mester Edit), polgármester (Farkas Ignác), Hofer főkomornyik, volt törvényszéki bírónő (György János), Alfred III (Eperjes Károly) és felesége (Ecsedi Erzsébet). 127. oldal: III (Eperjes Károly) és Claire Zachanassian (Egri Kati) utolsó beszélgetése a konradsweileri erdőben.

„Becsület és kötelesség” - Deák Ferenc emlékezete című kiállítás részlete,
a zalaegerszegi Göcseji Múzeum kiállítótermében.

A háttérben Than Mór festménye, az előtérben az Angol Királynő Szálló
berendezését idéző korhű bútorok és tárgyak.

PANNON

LŰKÖB

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Következő számaink tartalmából

Kabdebó Tamás, Sárándi József, Demény Péter, László Zsolt, Karay Lajos, Turbuly Lilla, Balajthy Ferenc, Nagyatádi H. Tamás, Magyar Katalin, Lőrincz Lajos, Kránitz Rita versei; Bereményi Géza, Karinthy Márton, Sarusi Mihály, Szeles Judit, Csepregi János, Fercsey János, Maráczai Géza prózái; Vasy Géza, Nagy Imre, Péntek Imre és Szemes Péter tanulmánya, kritikája; Ferencz Győző és Tar Ferenc helytörténeti; András Sándor, P. Szabó Ernő, Kostyál László, Zágorec-Csuka Judit, Horváth M. Zoltán és Boncz Barna képző- és színházművészeti írásai.

2003

Ára: 300 Ft